

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapis*

16

TURINYS

Gyvoji klasika

Antanas Vienuolis - Žukauskas. "...VISUOMET BUVO NEPASIEKIAMO IDEALO PAVYZDYS"	3
Meilė Lukšienė. BALTASAI ŠEŠĖLIS	5
Juozas Ambrazevičius - Brazaitis. RAŠYTOJO IŠSIVADAVIMAS. Biliūnas laiškuose	9
Albertas Zalatorius. TIKIU, KAD NEIŠDUOSITE J.BILIŪNO	14
Romualdas Granauskas. BALTAS LIŪDESIO BALANDIS	17
Viktorija Daujotytė. TEKSTAS IR KŪRINYS ("Liūdna pasaka", "Šešėlis, kuris yra baltas")	19

Biliūno kelias

NIŪRONYS	22
LIEPOJA	26
TARTU	28
ŠIAULIAI	30
PANEVĖŽYS	32
LEIPCIGAS	34
CIŪRICHAS	36
ZAKOPANĖ	38
ROZALIMAS, KAČERGINĖ	40
ZAKOPANĖ	42
Asta Ražanskienė. JONO BILIŪNO KAPAS	44

Atmintis

Juozas Banionis. RAŠYTOJO JONO BILIŪNO GIMINĖS - TREMTINIAI	50
---	----

Atodangos

Egidijus Musteikis. TAIP LIEPĖ ŠIRDIS	52
Sukaktys	54
Kultūros kronika	59

Ketvirtajame viršelio puslapyje: K.Morkūno vitražas, skirtas Jonui Biliūnui,
A.Baranausko ir A.Vienuolio - Žukausko memorialiniame muziejuje

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

***Dėkojame Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai ir Akcinei Bendrovei
"Anykščių vėnas" už paramą šiam leidiniui***

Šis "Anykščių" numeris yra skirtas Jono Biliūno 120 - sioms gimimo metinėms. Nors nuo tų dienų, kai rašė savo kūrinius Jonas Biliūnas, prabėgo jau daug laiko, toli pažengė lietuvių literatūros procesas, kūrėjų gretas papildė daug talentingų rašytojų, tačiau laiko plėnys nenusėda ant šviesaus Jono Biliūno paveikslo, neužkloja jo ryškių pėdsakų mūsų literatūros istorijoje. Kiekviena nauja skaitytojų karta atranda į sielos gelmes nueinantį Jono Biliūno žodį, pajaučia jo liūdną šypseną. "Jo žmoniškumą junta me kaip ypatingą dvasinę šviesą, galinčią mus paguosti, nuraminti, sustiprinti. J. Biliūno kūryba yra lyg horizonto linija, kur susitinka ir apsikabina molžemis ir dangus." (Vytautas Balčiūnas).

Per tą jau artėjantį prie šimtmečio ribos laikotarpį Jono Biliūno kūrybinį palikimą nagrinėjo įvairių pažiūrų ir estetinių nuostatų literatūros tyrinėtojai, jų darbai gal vargiai sutilptų į vieną knygos tomą. Mūsų leidinio apimtis leidžia skaitytojams pateikti tik vieną kitą straipsnį ar jo ištraukas - pačias esmingiausias ar įdomiausias rašytojo gyvenimo ir kūrybos įžvalgas, skelbtas prieškarinio Lietuvos, sovietinio laikotarpio ir pastarojo dešimtmečio spaudoje.

Rubrika "Biliūno kelias" įvardintuose puslapiuose, remdamiesi amžininkų atsiminimų nuotrupomis ir paties rašytojo laiškais, bandome trumpai apžvelgti Jono Biliūno gyvenimo etapus, ženklinaus vieto vardžiais: Niūronys - Liepoja - Dorpatas - Šiauliai - Panevėžys - Leipcigas - Ciūrichas - Zakopanė - Rozalimas - Kačerginė - Zakopanė.

"Didelis rašytojas užtat ir yra didelis, kad jo gyvenimas ir kūryba mums visą laiką yra atversta knyga, kurią turime skaityti ir turime galvoti taip pat ir apie šiandieną. Šitas ženklas arba šita tema yra amžinoji tema - tai laikas ir žmogus arba laikas ir rašytojas." (Viktorija Daujotytė).

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Jonas Biliūnas - pirmasis prozininkas, suglaudęs išsišakojusį lietuvių pasakojimą į europietišką novelės formą, iškėlęs į centrą etinę refleksiją kaip sukrečiantį vidinį įvykį, atvėręs minimaliomis stiliaus priemonėmis potekstės erdvę, į kurią jau nebegalėjo įsiterpti tezinis mąstymas ir jausminė egzaltacija.

Į lietuvių prozą Biliūnas įvedė dinamiško konstruktyvumo principus ir aukšto meniškumo kriterijus. "Biliūnas pirmasis į lietuvių literatūrą įnešė naują srovę, jis pirmasis lietuviams parodė, kas tai yra dailioji literatūra", - rašė K. Jasiukaitis 1908 m. Įteisinęs epikos formoje savistabos principą ir nuoširdumo tendenciją kaip svarbiausią rišamąją medžiagą, Biliūnas pranašingomis gairėmis nužymėjo tolesnę novelės raidą XX amžiuje.

Vytautas KUBILIUS

...Ir šiandien mes turime pajusti J.Biliūną kaip savo dvasinės kultūros didžiausią savastį, kaip sąžinės, doros, stipraus individualumo žmogų, kuriam buvo lemta gyventi labai sudėtingoje laiko atkarpoje, kai vyko sudėtingas vertybių kitimas, kai vyko daugelis lūžių, pati kultūra ir visuomenės situacija tuos lūžius išgyveno, kai laikas kaip niekad anksčiau pretendavo į visą žmogų, kai pažiūros, subendrintos iki partinės vienybės, iškildavo aukščiau už sąžinę ir dorą.

Viktorija DAUJOTYTĖ

“...visuomet buvo nepasiekiamo idealo pavyzdys”

Antanas VIENUOLIS - ŽUKAUSKAS

/.../Senoji karta, ypač Anykščių padangėje, Jono Biliūno daugiau kaip nemėgo: mat, jis vienas pirmųjų mūsų parapijoje žmonių pradėjo griauti tas tradicijas, kurios jau gan giliai buvo įleidusios šaknis į vietos žmonių širdis. Jis vienas pirmųjų šviesesnių žmonių aiškiai, viešai ir gan griežtai pasisakė už lietuvių kalbą, pasipriešino tautos lenkintojams ir drąsiai, su gryna sąžine stojo nelygion kovon su rusų valdžia, Lietuvos dvaru ir tuo laiku lenkuojančia klebonija. Iki Jono Biliūno visi anykštėnai, kurie tik leido savo sūnus į klases, visi leido juos į kunigus, ir tik retas kuris be didelių konfliktų su tėvų palaima pasirinkdavo sau kitokią, ne kunigo, profesiją. Kiti visi, pasipriešinę tėvų ir giminių valiai ir negalėdami savo krašte gauti kokios nors vietos, krausdydavosi į plačią Rusiją ir būdavo iš anksto savųjų pasmerkti, kaip išėję “šunims šėko pjautų”. Retas kuris tokių pasmerktųjų vėliau sugrįždavo į savo kraštą; daugumas jų žūdavo savo tėvynei ir savo tautai, kitataučių naudai. Taip antai, Jono Biliūno laikais Anykščių parapijoje buvo net 13 gimnazistų; beveik visi jie mokinosi Liepojaus gimnazijoje ir visi tėvų buvo ruošiami į kunigus; bet nė vienas jų nebaigė gimnazijos, tik du tepaliko dvasininkais; kiti visi, užbaigę 4, kas 5 klases ir atsisakę eiti į seminariją, nebegavo iš namų paspirties ir, anot kaimiečių, “išėjo šunims šėko pjautų”. Ir už tai visi kaltino Biliūną.

Iki Jono Biliūno gadynės visi tokie tėvus ir gimines apvylę šviesuoliai anykštėnai žūdavo savo tautai kaip lietuviai. Tačiau jei jie neatidengdavo tėvams ir namiškiams savojo credo, kaip tai padarė Jonas Biliūnas, kaimiečiai tokių savo sūnų labai nesmerkdavo, nes tais laikais lietuvių kalba ir sermėga buvo taip niekinama dvare, mieste, klebonijoje ir net bažnyčioje, kad mokytam žmogui lietuviui, tų pačių kaimiečių supratimu, geresnės ateities susilaukti tegalima buvo tik savo gimtosios kalbos ir savo kilmės išsižadėjus. Ir daug kas jos išsižadėdavo. Kiti išsižadėdavo, ir ne be skausmo. Kaimiečiai pasmerkdavo tik tuos savo sūnus atskalūnus, kurie sudarydavo šeimas su kitatikėmis, bet mielai toleruodavo ir net didžiudavos šeimomis, sudarytomis, kad ir su kitatautėmis, bet su katalikėmis.

Lietuviškos šviesuolių šeimos Jono Biliūno laikais buvo suskaitomos ant pirštų, o Anykščių padangėje tokių nė vienos nebuvo.

Bet Jonas Biliūnas buvo jau kitokio raugo žmogus. Baigęs 4, o vėliau ir 6 klases, jis atsisakė eiti į kunigų seminariją, bet iš Lietuvos į svetimus kraštus geresnės duonos ieškotų nebėgo. Ir tol, kol labdaringos tų laikų organizacijos nesuteikė jam lėšų tęsti mokslus toliau, jis gyveno tarp savųjų žmonių, vertėsi pamokomis, organizavo mokinių ir darbininkų kultūros būrelius ir jau plačiai Lietuvoje buvo žinomas kaip veiklus visuomenės

darbininkas, nors ir ne visiems pageidaujamoje srityje.

Nors Anykščių apylinkė nebuvo didesnių dvarų, nesigirdėjo grafaus ar baronais tituluojamų ponų, net ir smulkioji šlėkta mažai kuo skyrėsi nuo vietos geraširdžių ūkininkų, gal tik savo lenkišku žargonu ir tautiskam grožiui abejingumu, tačiau Vilniaus miesto artumas gerokai buvo padėjęs lenkiškumo “panaberija” ir anykštėnų širdis. Juk ne liaudis, ne vietos žmonės prikerė Jonui Biliūnui bedievio ir ciciliko vardą, o savieji nutautėliai. Apie bedievių ir cicilikų anykštėnai išgirdo daug vėliau.

Ir kokių tik priekaištų šiai visuomet kilniai ir niekuo nekaltai sielai tuomet nebuvo daroma. Kad jis neištikimas rusų valdžiai, visi žinojo ir už tai jį tik gyrė, nes ir kitas populiarus anykštėnas, poetas, vėliau vyskupas, Antanas Baronas buvo taip pat revoliucionierius, kai dainavo:

“Kad tu, gudai, nesulauktum:

Ne taip, kaip tu nori

Bus, kaip Dievas duos,

Ne tavo priesakai nedori!”

Poetas A. Baronas savo raštais - poezija nežadino anykštėnuose savo kalbos branginimo bei jos gerbimo, nesipriešino lietuvių lenkinimui, nes ir pats dažnai kur reikdavo ar nereikdavo ta kalba kalbėdavo, bet užtat kurstė žmones prieš “ruską vierą”. Tokia savo poezija įtiko ir dvarui, ir klebonijai, kurie tuo laiku veikė ir kaimą. Poetui Baronui lietuvių kalba buvo tik kaip priemonė plačiose lietuvių masėse savo tikslą pasiekti, o rašytojui Jonui Biliūnui - tikslas.

Nei viešai, nei kam nors akyse ar už akių, niekuomet ir niekam Jonas Biliūnas nebuvo išdėjęs savo pasaulėžiūros ar paneigęs tas idėjas, kurios kitiems buvo šventos. Ir niekas neturėjo rankose apkaltinti dokumentų, bet fariziejų mestas šūkis jam taip greit prilipto, kaip niekam kitam. O tais laikais Lietuvoje būti apšauktu bedieviu, ciciliku ar “pamazonu” - reiškę civilę mirtį. Bet J. Biliūnas gyveno savo vidujiniu gyvenimu ir niekam nesiteisino. Kai vienoje vietoje tas gyvenimas pasidarydavo jam per sunkus ir nebepakenčiamas, jis pasitraukdavo kitur. Taip turėjo pasitraukti iš savo tėvynės Anykščių, vėliau iš Šiaulių, Panevėžio, pagaliau net ir iš Dorpat universiteto. O ir kultūringame užsieny jis nebuvo laisvas nuo panašių įtarimų. Savo viename trumpame apsakymėly, vardu “Tikėjimas”, jis aprašo, kaip viena jauna mergaitė šveicarietė pakiso jam pasiskaityti lakštą “Abejojantiems tikėjimu, paklydusiems ir bedieviams”. Perskaitęs šį lakštą J. Biliūnas taip užbaigė savo trumpąją novelę: “Supratau: toji mergaitė ir mane prie paklydusių priskyrė... Užėina noras ją nuraminti, pasiteisinti arba taip ką nors pasakyti, bet atsigrįžęs jos jau neberandu. Įsidedu

laišką kišenėn ir nuliūdęs einu namo".

Jam niekas nenorėjo dovanoti už tai, kad jis savo dievus nešioja ne ant lūpų, o širdyje. Už tai kibo prie jo ir gimnazijos kapelionas.

Daug būsimas rašytojas turėjo slaptų ir atvirų priešių, bet nemažai ir pasekėjų, o vieną didžiūną - net savo užtarėju. Ir gal tik to didžiūno nuopelnas, kad J. Biliūnas pabaigė Liepojaus gimnaziją. Per tą laiką Liepojuje jis daug kartų buvo krėstas, bet nė karto nebuvo suimtas, ir vis to paties užtarėjo dėka. Tas jo užtarėjas, tai Liepojaus gimnazijos direktorius, suvokietėjęs latvis Volgemutas. Tik direktoriaus privengdavo vietos žandarų viršininkas, ne taip stropiai darydavo pas Biliūną krataš ir krėsdamas neprasilenkdavo su įstatymais. O kai gimnazijoje pedagogų taryboje kildavo klausimas, kokį pažymį Jonui Biliūnui parašyti už elgesį, visuomet įsikišdavo ir direktorius, ir jo vieno balsas nusverdavo visų, nors, tiesą pasakius, nė rusai mokytojai prieš Biliūną nebuvo nusistatę.

Paskutinį kartą aš pasimačiau su Jonu Biliūnu, jau pagarsėjusiu rašytoju, regis, 1906 metais, kai jis, sugrįžęs iš Šveicarijos, apsilankė ir Anykščiuose. Atmenu, atrodė labai gerai, su ilgais ūsais, nedidele barzdele, elegantiškai apsitašęs, sueuropėjęs, tik keistai blizgėjo jo akys, o kai kalbėjo, tai vis kosėjo ir vis grįžėsi pavėjui. Ir nė kiek nebuvo panašus į džiovininką ar ligotą žmogų. Iš Anykščių geležinkelio stoties į savo gimtinę kaimą Niūronis parėjo pėsčias. Beeidamas, matyt, pavargo, susijaudino kūdikystės dienų prisiminimais, ir jam pirma kartą šokęs per burną kraujas. Namie susitaikino su broliais ir giminingais. Porą kartų buvo pasirodęs ir Anykščių miestelyje. Ir Anykščių padangėje jau pūtė kiti vėjai: jau buvo atgauta spauda, žmonės plačiai skaitė lietuviškus laikraščius ir žinojo, kad į tuos laikraščius rašo ir J. Biliūnas. Visi kėlė prieš jį kepures ir pagarbiai lenkėsi. Bet jauno kovotojo akyse jau nebežibėjo triumfo džiaugsmas ar atkaklus pasiryžimas tolesnei, dar neužbaigtai žūtbūtinai kovai už lietuvių teises; jis jautėsi pervargęs ir per anksti išėikvojęs savo jėgas. Dabar jis kovojo jau su kitu savo priešu - džiova.

Paviešėjęs kiek laiko Niūronyse pas savo brolius, kurie pabuvę keletą metų Rygoje prie darbų sugrįžo namo šviesesniais žmonėmis - ir jau nebekibo prie Jono už bedievystę. Iš tėviškės nuvyko gydytų į Rozalimo pušynus, o vėliau į Kačerginę, arčiau Kauno... Daugiau man nebeteko Jono Biliūno matyti. Jis mums, jaunesniems, visuomet buvo nepasiekiamo idealo pavyzdys.

Šiandien Niūronių kaimas, rašytojo gimtinė, jau išskirstytas į vienkiemius, nors Biliūnų sodyba palikta vietoje. Ūkininkauja joje rašytojo brolio Mykolo sūnus Jonas. Tebestovi vietoje ir toji pati gryčia, kurioje gimė rašytojas. Brolvaikis pasakoja svečiams apie savo dėdę rašytoją ką girdėjęs nuo tėvų, giminių, pažįstamų; parodo vietą, kur jis katytę nušovęs, papasakoja, kaip jis paskutinę vasarą viešėdamas tėviškėje vis kopdavęs į

Dailininko Adomo VARNO pieštas Jono Biliūno portretas

Beržų kalnelį ir ten, susisupęs į kailiniukus, ilgas valandas išsėdėdavęs vis apie kažin ką galvodamas ir vis žiūrėdamas į apylinkės miškus, paliūnes ir Šventosios pakrantes. Jautėsi labai vienišas ir be draugų.

Savo "Lazdos" apsakymėly J. Biliūnas apgailestauja, kad kaip pasaka išnykę Niūronių apylinkėję miškai ir kad dabar Šventosios upės pakrantėmis vėjas vien pilką smėlį tenešioja, tačiau ir šiandien, kai atsiduri žmogus tose tarp mėlynų liūnų išmėtytose pievose su tebestovinčiais tūkstančiamečiais ažuolais, kai aplankai aukštas Šventosios pakriūtes, pušynus, gojus, regisi, kad čia ir laikas sustoja, ir dar nepraėjo toji gadynė, kai Anykščių apylinkėje "ūžė braškėjo medžiai nuo vėjo" ir kai "ant kalnų kalnuotų, pakalnių nuplikusių ažuolai šventi kerėjo". Sulyginus su kitomis vietomis, Niūronių apylinkė ir šiandien tebėra miškų kraštas, o nauji atžalynai metai iš metų vėl užkariauja plikas Šventosios pakrantes.

Seniai jau rūpinamasi velionies rašytojo palaikus iš Zakopanės Lietuvon pargabenti, anykštėnai turi jiems parinkę ir tinkamą vietą "ant Šventosios upės kranto", bet tas reikalas vis užkliūva už šių dienų gyvenimo negerovių. Mano nuomone, jis tol nepajudės iš vietos, kol pati Lietuvos visuomenė netars savo visa nusveriančio žodžio. Velionies rašytojo - klasiko ir daug nekaltai kentėjusio tauriausios sielos žmogaus palaikai visiems mums yra brangūs. Juk jo kovos vaisius šiandien skiname mes.

(Iš straipsnio "Jonas Biliūnas po 32 metų" "Naujoji Romuva", 1939 m., Nr.20.)

Baltasai šešėlis

Meilė LUKŠIENĖ

Šimtas metų*) - tai jau visa epocha. Jono Biliūno amžininkų, gali sakyti, nebėra. Vienas po kito jie išėjo... Bene paskutinė pasitraukė Julija Janulaitytė - Biliūnienė (1978.IV.8.), rašytojui artimiausias žmogus. Nebenuėsi, nepasiklausi, nebepapildysi jokia gyva žinute. Tik dar atsiranda vienas kitas nepastebėtas lapelis, bylojantis apie "Pirmutinio streiko", "Ubago", "Liūdno pasakos" autorių. Ilgainiui ir tų lapelių nebeatsiras, bet augs ir plės literatūros svarstymai apie Biliūno vietą ir reikšmę lietuvių literatūros raidoje. Keisis jo kūrybos samprata, tačiau jau galime būti tikri, Jonas Biliūnas - ne tik istorija. Jis gyvena su mumis dabar, gyvens su mūsų vaikais ir vaikaičiais, žadindamas gal kitokius jausmus, kitokias mintis bei asociacijas. Rinkdama medžiagą apie Joną Biliūną (su pertraukomis 1939 - 1956), pastebėjau, kaip keičiasi pačių literatūros specialistų ir daugybės Biliūno interpretuotojų požiūriai, akcentai ir kai kurie vertinimai.

Taip, nebenuėsi, nepasiklausi tų, kurie jį pažinojo. Kai šiandien vartai skurdžius pokalbių su pasitraukusiais užrašus, negali atsigailėti, kad neužrašyta daugiau, kad plačiau neužfiksuota tokios šakotos, turtingos, mūsų kultūrai reikšmingos individualybės. Tačiau ir tarp šykščių užrašų atsiranda viena kita neskelbta detalė, susijusi su Jonu Biliūnu, žadinanti naujas mintis.

Sklaidau 1956 metų birželio mėnesį užrašytą pokalbį su Jono Biliūno seserimi Uliute Juodeliene - ta pačia "Piestupio" Uliute. Tuo metu jai buvo 87 metai. Praku laus veido, sulinkusi, senatvės šydas aptraukęs akis. Tačiau jos pragiedrėjo, prašviesėjo, nuklydus į jaunystę. Su mamytės ir tėvelio paveikslais išnirio ir Joniukas, sesers jausmų apgaubtas.

Tėvelis, kaip prisimena Uliutė, vis buvęs silpnos sveikatos, "turėjo sunkumą, - vis negali ir negali, vis lazdele kaukšėdavo". Neatsimenanti, kad tėvelis būtų dirbęs sunkius darbus, sukinėdavosi daugiau apie namus. Bet užtatai knygas labai mylėjęs. Kai knygas draudė, tai jų atnešdavusi ubagėlė Adelė. Draudžiamąsias tėvelis laikęs skrynelėje "ant užlų". Vaikams ten lipant, jis vis perspėdavo: "Tik jūs, vaikeliai, neišmėtykit skrynelės

knygų". Matyt, labai troško visus vaikus pramokyti, jei prašė daraktorių Baltramiejų Jocių išmokyti ir mergaitę Uliutę ne tik skaityti, bet ir rašyti.

Mergaitės paprastai tenkindavosi pramokusios skaityti, tai ir juokėsi ulyčios vaikai iš "Biliūno pisorkos". Nebeištėvusi Uliutė prašė tėvelį nebeleisti jos daugiau mokyti. Sutiko. O mergaitė paskui skaitydavo Joniuko atvežtas knygeles. Tėvas buvo nuolaidus, jautrus, bet neekspansyvus. Pirmasis Joniuko mokytojas Kučauskas (Dumbrasuko prototipas), versdamas vaiką daug kartų kartoti lenkiškus žodžius, kol taisyklingai ištars, dar ir ausį užsukdavęs, o Joniukas ašaromis apsipildavęs. Visa tai matydamas, tėvelis tik palinguodavęs galvą ir būdavo, sakęs: "Ką gi anas ištarys, - užaugs ir ištarys".

Taip ir matai gilių dvasinių interesų, tik ne fizinio darbo žmogų, toli toli įsižiūrėjusį į ateitį ir regintį savo vaikų gyvenimą visai skirtingą, negu jo paties. Dvasiniai ryšiai su jaunyliais turėjo būti gal kiek kitoki, kaip su kitais. Tais nelemtais metais, kada vaikai tapo našlaičiais, prisimena Uliutė, tėvelis prieš pat Naujuosius metus blogai jautėsi ir labai troško, kad Joniukas iš Liepojos parvažiuotų. Laukė vis jo grįžtant, norėjo, kad vyresnieji sūnūs žinią mažajam duotų, bet taip Joniuko tėvelis ir nebepamatė, - broliai manė, kad mokinių be atostogų nepaleidžia.

O mamytė mirė dar tų pačių metų vasarą... Ji buvusi "taip graži, taip tiesi", "mokėjusi giesmių laukinių ir daug šventų". Mirė ji Vikonyse pas dukterį. Uliutė palydėjusi mamytę pas vyresniąją seserį - ji turėjusi mažiuką. Tą pačią naktį atlėkė švogeris pranešti, kad mamytė susirgusi. Ji maišė ragaišį geldytėje ir krito. Tuo ją išnešė į priemenę, paguldė, uždegę žvakę. Saulei tekant atsiėjo. Netoli buvęs gydytojas Karosas. Jis dar tą vakarą važiuavęs pro Vikonis, ir mamytė jį mačiusi pro langą. Karosas paskui labai gailėjęsis, kam jo neatlėkė pakviesti - tikrai būtų atgaivinęs...

Uliutė buvo vyresnė už Joniuką, jai teko "ugdyti" broliuką. Jis buvęs sunkus nešioti, o ji visur jį tempusi su savim. Kai kas sakydavęs: "užkankins tas vaikas Uliutę"... Paskui jis išvažiavo mokyti. Visi laukė kuniogo. "Tik tu, Uliut, - sakydavęs, - neik už vyro, aš būsiu

*) *Straipsnis rašytas 100 - ujų J.Biliūno gimimo metinių proga*

kunigas, tu pas mane gyvensi, tai tau bus gera". Uliutė laukusi, laukusi... Tada ištekojo už našlio Juodelio su krūva vaikų (4 ar 5). Joniukas labai prašęs ją per vestuves gražiai paraudoti. Ji mokėsi gražios ir ilgos raudos (mat, jei tėvų nėra, jaunoji rauda ilgą raudą). Rodos, kad Joniukas tą raudą užrašęs (deja, rankraščiuose jos nėra išlikusios).

Paklausta senutė, koks gi buvęs Joniukas, kokio būdo, valandėlę stabtelėjo, tartum nesupratusi klausimo, paskui nušvito ir oriai apibūdino: "Jis buvo Biliūnų Biliūnas". Šioje formulėje ne vien šeimos pasididžiavimas, tai kažkas daugiau ir plačiau. Taip, ir dabar ne vienas šio kelmo atstovas tipingo aukštaičio stoto, santūrus, bet jautrus, su kartais sušvintančia tokia mums visiems pažįstama "Lazdos" tėvo atlaidžia ir kartu mįslinga šypsena. Štai kad ir Uliutė, kokią mačiau seną, senutėlę, - ir jos pasakojime gyvenimo niekeliai niekur neužgožė svarbiųjų dalykų, jokio šališko skundo, net iš sunkiųjų šeimos momentų jos atmintyje išsilaikė orumas. Prisiminusi iškilusį susikirtimą, kai Jonas atsisakė eiti į seminariją, Uliutė pasakojo, kad broliai sukvietė "kongresą" - visus brolius, seseris ir gimines - ir kalbino jaunylį neatsisakyti seminarijos. "Nebeisiu, broleliai, sesiulės, nebeisiu, - sakęs Jonas, - kaip aš gyvensiu, taip, bet nebeisiu". Mykolas, vyriausias, pareiškęs: "Nebemačysiu, turiu savo šeimą". O broliai gyvenę labai susiklausę, gražiuoju. Vyriausias padalydavęs pinigų, ir visi jo klausę.

Kartu su Uliute buvęs brolio Juozo sūnus Antanas Biliūnas, palikęs tokius subtilius biliūniškus apsakymus "Baltuosius šešėlius", grįžtant mums iš Anykščių 1956 metais su skausmu pastebėjo, kad spaudoje dar prieš antrąjį pasaulinį karą šį Biliūnų šeimos konfliktą pernelyg vienašališkai aprašęs A.Vienuoelis. Rašytojas Antanas Biliūnas klausinėjęs apie tai savo tėvą Juozą, kuris per susikirtimą dirbęs Rygoje vagonų fabrike ir žinojęs iš paties Jono pasakojimo.

Iškilus galutinai kunigystės klausimui, Jonas griežtai ir aiškiai atsisakęs. Karščiausias iš brolių, Antanas, klausdamas, ar Jonas nešiojęs škaplierius, čia pat atplėšęs marškinius. Jonas paskui prisimindamas pats save kaltino, kad buvęs netaktiškas, neatsižvelgęs į brolių valstiečių psichologiją, - koks biliūniškas tas ieškojimas kaltės visų pirma savyje! Ir kartu koks etikos lygis! Bet ir brolių nesinešiota užantyje akmens. Su Antanu paskui ne tik santykiai išsilyginę, bet bene buvę artimiausi.

Išsikūręs Andrioniškyje, Juozas vieną trobos galą perstatęs, didesnius langus padaręs, kad broliui ligoniui atvykus būtų geriau. O ką jau ir kalbėti apie tą dėmesį etinėms vertybėms Jono Biliūno kūryboje ar gyvenime! Niekur neiškyla į pirmąjį planą primityvieji, žemieji žmogaus bruožai. Gal čia ir yra jausite nujaučiamas tas Biliūnų biliūniškumas? Orientacija į dva-

Jonas Biliūnas

Dailininko Valerijono GALDIKO raižinys

sinio gyvenimo vertinimą kartais rašytojo gyvenime įgaudavo asketinių bruožų.

Visada rimtą, susikaupusį, pramogų nevertinantį prisimena dar iš Liepojos laikų P.Bugailiškis. O žmonos prisiminimuose vienintelė leistina pramoga - knygos. Ir kada jau po daugelio metų mūsų kaimo materialinis lygis pakilo, kažkas pasiūlė Biliūno memorialiniam muziejui turkišką kilimą ir sidabrinius šaukštelius, kurie pagal pasakojimus priklausę Biliūnui. Sužinojusi apie tai, žmona negalėjo atsitokėti, kad šitaip galima pagyvoti:

"Mudu gyvendami ničnieko neįsigijome, - rašė ji man (1960.IV.3.), - vieną tik lentą, ant kurios rašė, gulėdamas lovoje, ta pati Zakopane paliko. Keletas nuosavų knygų per mano nesupratimą dingo. Šiaip imdavo iš skaityklos Kačerginėje, kas nors atnešdavo. Zakopane - iš bibliotekos... Negaliu rimti, kad Biliūnui priskiria divoną, sidabrą... Mamytė man buvo davusi tris cininius šaukštelius bene po 10 kap. ar mažiau - tai visas mūsų sidabras! Kai vežiau (Biliūną) iš Panevėžio į Rozalimą, vieną šaukštelį įdėjau. Kai aš atvažiuodavau (Jonas), kad būtų abiems, išskaptavo iš medžio. Klau-

siu: "iš kur tokį šaukštuką suradai?" "Prisiminiau, savo mamytę, kai man arbatą maišydavo". Vadinausi, nei cininių nebuvo, o dabar surado ir sidabrinčius!"

Turbūt čia esminis dalykas ne tos 10 kapeikų, o paties rašytojo pozicija, jo jaunatviškai alternatyvus akcentas išskirtinai dvasiniam žmogaus pasauliui.

Jau seniai K.Korsakas yra pastebėjęs, kad Biliūno kūryboje daug meilės savajam kampui - Aukštaitijai, o kartu apsiečiai sutelkta to krašto gamtovaizdžio ir žmogaus būdingų bruožų. Šalia Biliūno ne tik lengvai rikiuojasi mūsų klasika - Baranauskas, Vienuolis, Vaižgantas, bet ir iš pačios kūrybos iškyla viso Lietuvos regiono apibendrintas tipažas, kurį galima laikyti tiesiog nacionaliniu. Gilus emocionalumas, dažniausiai į paviršių teišplaukiantis prislopinta lyrinė pasaulėjauta (ypač mene) ir tik kartais prasiveržiantis nesutramdomu gaivališkumu (tą atskleis Vaižgantas).

Lyriškumą, tam tikrą drovumą, kylantį iš etinių ir iš dalies estetinių vertybių dominantės pasaulėvaizdyje, žymėjo jau nuo Rėzos laikų ne vienas ieškantis apibūdinti nacionalinį lietuvių charakterį. O poreikis turėti apibrėžtą savo tautos individualybę ypač dažnai iškyla nacionalinių judėjimų epochoje. Antai XIX a. viduryje, vykstant nacionalinės poliarizacijos reiškiniams Lietuvos bajorų tarpe, ne vienas rašęs lenkiškai rašytojas bandė apibūdinti nacionalinį lietuvių savitumą (J.Kraševskis, L.Kondratovičius, L.Potockis ir kt.). Polemizuciami su įsigalėjusia, nuo Długosho lietuviams dedama barbariškos kultūros etikete, jie ieškojo teigiamų bruožų ne tik istorinėje bajorų tradicijoje, bet jau ir lietuvių liaudyje. Tarp tų bruožų randame tą patį drovumą, santūrumą, lyrizmą ir dažnai pastebimą ne materialinių, bet dvasinių vertybių akcentavimą - tautos vidinio portreto reikėjo ne vien nacionaliniam apsisprendimui, bet tiesiog egzistencijai.

Savaime aišku, kad nacionalinis charakteris nėra apibrėžtas dalykas. Keičiantis istorinėms sąlygoms, o su jomis ir socialinei bei kultūrinei visuomenės struktūrai, keičiasi ir vertybinės dominantės. Vis dėlto kai kuriais istoriniais momentais ypač sustiprėja poreikis jausti nacijos integralumą ir kartu

turėti jos individualybės bruožus. Aušrininkų romantiško istoriškumo kuriami bruožai jau nebegalėjo patenkinti XIX ir XX amžių sandūros lietuvių inteligentijos daugumos, ypač kairiau nusiteikusių. Iš dalies tokio uždavinio nepajėgė atlikti ir balzakiško floberiško realizmo literatūra, grindžiama empiriniu pozityvistiniu pasaulėvaizdžiu. Jos koncentravimasis į tamsiąsias gyvenimo puses, emocinis santūrumas, o menkesnio meninio pajėgumo kūrinuose - primityvus didaktiškumas vargiai tegalėjo užpildyti minėtą savosios tautos pozityvaus autoportreto poreikį. Reikėjo ne vien tezės, abstrakcijos, o atramos savo krašto žmoguje, savojoje liaudyje. Ir štai Biliūnas, kaip dažnai būna didelio talento atveju, dėl savo psichinės sanklodos, dėl gilaus ryšio su sava žeme ir žmogumi bene pirmasis atsiliepė į tą lietuvių visuomenės poreikį. Jo kūryba nacionalinė ir koloritu, ir forma, ir tipažu. Dar daugiau - joje atsiskleidžia anaipol neidealizuoti, autentiški lietuvių liaudies bruožai, aukštas etinis lygis, gilūs demokratiniai pagrindai. Nebuvo čia nė šešėlio nacionalinio ekskluzivizmo; tas lietuvių portretas atviras vi-

sokioms žmogiškumo apraiškoms ir todėl toks artimas kiekvienam, toks priimtinas identifikacijai. Biliūno kūrybai dar nenutrūkus, nacionalinio charakterio klausimas ima skambėti vis garsiau, kartais deklaratyviai. Biliūnas brėžė tą autoportretą be tezės, be apriorinio uždavinio, menininko ausimi įsiklausydamas į laiką.

O laikas pastebimai keitėsi. Europos literatūrose bei mene vešėjo impresionizmas, simbolizmas, formavosi kitos srovės. Kas gyveno literatūra, negalėjo neskaityti, negalėjo nebūti vienaip ar kitaip veikiamas. Teisi J. Žekaitė, teigdama, kad po Šatrijos Raganos "Kodėl tavęs čia nėra?" impresionizmo randame Biliūno prozoje, ir pagrindinis jo požymis - lyrizmas. Tą patį reiškinių Biliūno stiliuje V. Vanagas savo knygoje apie realizmą vadina lyrinio realizmu; anksčiau tai buvo vadinama naująja mūsų realizmo pakopa.

Kiekvienas čia savaip teigus, ir dėl krypčių sąvokų turinio bei terminų tikslumo nediskutuosime, tik viena norisi pastebėti, kad Biliūno impresionizmas toks skirtingas nuo Šatrijos Raganos! Tas lyriškumas ir visa stilistika plačiaja prasme tokia savita, tokia biliūniška, kad jo poveikį dar ir šiandien mūsų prozoje galima atsekti. XIX ir XX amžių sandūroje literatūroje vėl švytuoklė pakrypo į subjektyvųjį santykio su gyvenimu vaizdavimą. Tai reiškėsi įvairiomis srovėmis bei srovelėmis. Ši atmosfera buvo gera dirva greit suvokti tokios psichinės sanklodos menininkui, kaip Biliūnas, o drauge užčiuopti ir galias savo liaudies meninės tradicijas. Talentas ir kartu palyginti palanki literatūrinė atmosfera, taip pat aštrus teoretiko protas bus nulėmę, kad Biliūnas palyginti mažai klaidžiojo, ieškodamas savo kelio, ir paskui per trumpą laiką sukūrė monolitines tėkmės kūrinis. Galima juose matyti impresionizmo elementų, iš dalies ir kai kurių simbolizmo žymių, bet iš dalies viskas organiškai suldyta su aiškiomis rašytojo individualybės ir nacionalinėmis savybėmis. Talentams tai būdinga, - jie nėra eklektiški. Todėl nesinorėtų sutikti su V. Vanagu, kad literatūrinių srovių atžvilgiu būtų eklektiškas, pavyzdžiui, Donelaitis. Mūsų būrų poeto individualybė tokia stipri, baroko ir klasicizmo stilistiniai klodai taip suldyti, kad daro realizmo įspūdį. Teoretikas gali dirbtinai skaidyti, bet meninė impresija yra monolitiška.

Grįžtant prie J. Biliūno, kyla klausimas, koks jo paties santykis su modernistinėmis srovėmis.

Iš laiškų žinome, kad jam "Gabijos" almanachas nepatiko, kliuvo nenatūralumas, dirbtinumas. Paties Biliūno straipsnyje "Mūsų gyvenimo dilgėlės ir usnys" (1904), programiniame jo kūrybos atžvilgiu, pabrėžiamas kaip tik subjektyvusis pradas mene. Sušildyti savo širdies šiluma, rašyti sa-

vo širdies krauju, juoktis iš blogio pro ašaras - vis tai tiesioginio jausminio angažuotumo reikalavimai. Šaltai, kad ir protingai surikiuoti dalykai mene nekalba. Tačiau čia pat pastebima, kad tikrasis menas svirs-to "didžią pasauliui mintį", vadinasi, jausmas, subjektyvusis angažuotumas tėra būdas, kelias.

Kaip žinome, Biliūnas svajojo rimtai pasirengti ir literatūros kritiko, gal ir teoretiko darbui. Gyvenimo sąlygos taip klostėsi, kad Biliūnas nedaug gavo pasigilinti į literatūrą aukštojoje mokykloje Ciūriche. Nutrūkusios studijos, liga ir skurdas nebeleido daugiau ko pasiekti šioje srityje. Yra išlikęs, greičiausiai iš Ciūricho laikų, Biliūno ranka pasirašytas studijuotinos literatūros sąrašas (ligi šiol neskelbtas). Veikalai taip suskirstyti: pirmojo ir antrojo laipsnio filosofija, poetika, stilistika ir estetika. Filosofija daugiausia vokiečių kalba, todėl galima spėti, kad tai tiesiog paskaitų metu gauti nurodymai. Kitų skyrių knygų daugiausia lenkiškos, dažniau verstinės.

Iš tokio sąrašo būtų neatsargu ką spręsti apie paties rašytojo filosofinės minties kryptį. Galima tik pažymėti, kuriems klausimams Biliūnas turėjo būti jautrus. Antai knygos apie materializmo ir idealizmo filosofinių krypčių įnašus (yra dvi pozicijos tuo klausimu, deja, abi iš idealistinių pozicijų), be abejo, domino jį Indijos šedevrų Vedų ir Upanišadų filosofija. Kur kas daugiau pozicijų susirašyta meno klausimais: poetikos - 8 veikalai, stilistikos - 3, estetikos - 20. Tarp jų matome klasikinius Europos estetikos veikalus - F. Šilerio, I. Teno, F. T. Fišerio. Matome lenkų pozityvistų straipsnių rinkinį apie meną ir H. Baro modernizmo kritiką (1894).

Specialaus domėjimosi srovėmis nematyti, tačiau užmojų gilintis į literatūros teorijas ir estetikos problemas būta plačių. Žinant ano meto skurdžias mūsų kultūrinio gyvenimo sąlygas, tas rengimasis buvo projekcija į tolimą ateitį. Rašytojas šitos savo sąjonės neįvykdė, tačiau savąja kūryba atvėrė tarsi versmę, kurioje randame ne vieno mūsų literatūros reiškinio pradžių. Ji vientisa tartum liaudies daina ar lyrinis eilėraštis. Talpi, kalbanti kiekviena detale apie esminius žmogaus dalykus. Gera žinoti ir jausti, kad ta kūryba lydi mus nuo pat lopšio, kad ji tebėra gyva mūsų geriausiuose poezijos ir prozos dalykuose - Baltasai Biliūno šešėlis vis su mumis.

(Nemunas, 1979 m., Nr. 4)

RAŠYTOJO IŠSIVADAVIMAS

Biliūnas laiškuose

Juozas AMBRAZEVIČIUS - BRAZAITIS

Menininkas yra tikrai savo laikų sūnus, bet vargas jam, kada jis yra sykiu ir jų auklėtinis ir net lepūnėlis.

Fr.Šileris

Šilerio giliai pagalvota. Menininkas yra laiko veidrodis. Jame pasikartoja dalimis tie tūkstančiai ir milijonai, tarp kurių jisai gyvena. Jų dvasią ir kūną pažįsta. Jų prakaitu pats prakaituoja.

Tačiau menininkas yra aukštesnis vienu atžvilgiu už visus tuos milijonus. Jo pažinimo ir kūrimo galios yra stipresnės. Jis suvokia tiesioginiu intuityviniu įžvelgimu. Jam dėl to gyvenamosios epochos veidas gali būti aiškesnis nei aniems milijonams.

Taigi menininkas yra visuomenėje ir vis dėlto aukščiau visuomenės. Ir juo aukščiau, juo savarankiškesnė jis yra asmenybė. Didieji menininkai paprastai nesiduoda suliejami griežtai tik su viena epocha, viena tauta, viena grupe. Laiko ir grupės idealuose jie nesutelpa, nors juos ir išreiškia.

Tai dėl to, kad jie turi savus individualius palikimus, kurių tenka klausyti. Individualūs palikimai kartais esti tokie stiprūs, kad jų traukiamas menininkas pasielgs prieš visuomenės, kurioje jis išaugo, tradicijas ir dvasią. Atsiduria dėl to menininkas dramatiškoje situacijoje, kada iš jo laukiama ar reikalaujama tokio žygio, kuris derintųsi su jo visuomenės nusiteikimais, bet jau nebesiderina su jo paties linkimais.

Nusileisdamas visuomenės norui, jis galėtų kurti taip, kaip ji laukia. Tačiau ta kūryba jau nebe kūryba. Ten nebus nuoširdaus pergyvenimo, tikrosios ugnies, kuria sužioruotum meno kūrinį besigėrėdamas. Kūrybos nebus, nes menininkas nebus pats su savim vieningas. O veidmainis neįeis į dangaus karalystę, neįeis jis nei į kūrybos sferas. Kada gerasis Šlavantų tėvelis ragina kun. Vasarį religines giesmes rašyti, mes suprantame Vasarį, kad jis negali rašyti - jis neturi tos dvasios; jame kita dvasia, o veidmainiauti poezijoje negalima. Norėdamas būti nuoširdus ir ištikimas pats sau, menininkas ne kartą gauna pakelti tylų ar triukšmingą konfliktą tarp savo individualumo ir jo artimiausios visuomenės. Čia ir iškyla aikštėn menininko, taip sakant, vadavimasis.

Tiesą sakant, tai ne tik menininko vadavimasis, bet ir apskritai stipresnės asmenybės gauna tai pergyventi. Tik menininke tai lengviau pastebim.

Dažniausiai tokių konfliktų su savo laiko visuomene ir sykiu su pačiu savimi pasitaiko pereinamaisiais momentais, dviejų epochų angoje. Menininkas greičiau veržiasi į naują epochą, pralėnkdamas visuomenę. Jis pasijunta nuo jos atitrūkęs; pajunta atitrūkstas pats nuo savęs, susiformavusio ankstesnės epochos atmosferoje.

Lietuvių gyvenime tokia epocha yra atgimstančioji Lietuva, kurioje šviesuomenės ideologija keleriopai griuvo ir iš naujo kūrėsi: tautiniu atžvilgiu vadavosi iš tradicinės lietuvių lenkų unijos į savaimingą, autonomišką, pagaliau nepriklausomą lietuvių; socialiniu atžvilgiu vieni orientavosi į marksistinę luomų kovą,

Dailininko A. PEKELIŪNO raiziny

kiti į krikščionišką socialinį solidarumą; religiniu atžvilgiu vieni jautėsi išsivadavę liberalizme, kiti vėl vadavosi iš liberalizmo į aiškia konfesinę religiją.

Šiuo laikotarpiu su 20 amžiaus pirmuoju dešimtmečiu randam plečiantis jau ir meninė sąmonė. Čia randam dėl to ir naują vadavimosi sritį; vaduojasi menininkas iš visuomenininko. Randam čia užkastą žmoguje rašytojo humanisto talentą, tačiau rašytojo visuomenės įtakoje jis ima tarnauti epochiniams socialinės kovos reikalingams. Tik šioj srity talentas nesiduoda nuraminamas, ligi po gilios vidaus kovos iš socialinės kovos visuomenininko išsivaduos rašytojas humanistas.

Tai Jonas Biliūnas, kuriam ir teko stovėti dviejų epochų angoje. Šitą jo dvasios kovą dėl rašytojo išsivadavimo paseksim, remdamiesi jo laiškais Višinskiui, paskui ypač Jurgiui Šauliui */Vaižganto muziejus, Tumo nuorašai, F 342/*

Biliūnas vienas iš tų, kurie anksti pasidarė skelbėjais ir veikėjais socialinės kovos marksistinės ideologijos šviesoje. Socialinio klausimo kovotoju Biliūnui nesunku buvo tapti. Dar namie išmoko pajusti luominį skirtumą ir stoti skriaudžiamųjų pusėj. Mažumėj girdėjo iš tėvų apie sun-

kią buvusių baudžiauninkų dalią. Jis čiupinėjo gumbuotą pono lazda, glosčiusią tėvo pečius už dobių kuokštą; jis įsivaizdavo tuos dobius, tas išalkusias jaučių akis. Jis girdėjo apie žmogų, kuris ėjo vogti į pono klėtį iš to vieno bado, iš noro apsaugoti nuo bado vaikus. Socialinės būties vaizduotojui tatau buvo intuityvi užuomazga. Tolimesnėje gyvenimo raidoje bereikėjo tuos pradus tikrai paversti sąmoningais nusiteikimais. Daugiausia čia padarė mokykla. Jei ji nebūtų buvusi Liepojoj - gal ir kitokiais niuansais būtų ėjusi Biliūno dvasios evoliucija. Liepoja vokiečių kultūros centras. Mokykloj aiškiai buvo remiami vokiečiai, baronukai. Tik kad jų vienu neužteko mokyklai išlaikyti, teko prisiminti ir latvių, ir net lietuvių. Lietuviai atsidurdavę trečiojoje eilėje, lyg posūniai. Kas gali darytis mokinio širdyje, jautresnėje už suaugusio dvasią, kada jis mato save telaikomą menkesnės eilės žmogum jau vien dėl to, kad jis ne to luomo! Ne be reikalo tėvas pasakojo apie ponų skriaudas... Jos ir dabar tebegyvos...

Reikia tik žiežirbos ir krypties pastūmėti tokiems jauno žmogaus nusiteikimams į akciją. Marksistinė literatūra Biliūną įsąmonino, ideologiškai pagrindė protestą ir kovą prieš visų darbo žmonių skriaudėjus. Liepojoj buvo stiprus marksistų sąjūdis. Marksistiškai ten nusiteikė ne vienas lietuvis, kuris labiau gravitavo į Kuršą. Ir Biliūnas tapo aktyviu kovotoju dėl socialinio idealo, suprasto marksistiškai. Jis automatiškai įsijungė į anksčiausiai Lietuvoj susiformavusią socialdemokratų partiją.

Socialdemokratai darbo žmonių gerovės priešais laikė ir religiją bei jos atstovę Bažnyčią. Darbo žmonių priešams socialdemokratų skelbiama kova paliečia ir Bažnyčią bei religiją. Tuo keliu lemta ir Biliūnui eiti. Marksistinė bei pozityvistinė literatūra turėjo niveliuoti Biliūno religines tradicijas, atsivežtas iš tėviškės. Konfliktas su giminėmis dėl kunigystės, netikusi kapeliono taktika, plėtojantis intelektualiniam gyvenimui apskritai nepelčiama religinė sąmonė - visa tai padėjo nusmelkti Biliūno asmenyje religiją. Tačiau Biliūnas per daug savo mažumėj susigyvenęs su tradicijomis, su rarotomis, giesmėmis, kryžiais, kad būtų galėjęs su tokiu aktyvumu imtis antireliginės akcijos, kaip ėmėsi socialinės.

Pridėkim dar nuolatinį skurdą, kuris Biliūną lydėjo kaip juodas šešėlis.

Tai vis išorinės sąlygos, kurios lenkė ir brandino Biliūno dvasią. Kas gi tuo metu jo dvasioj darėsi? Ar jis jautės savo viduje patenkintas, kai susirado socialinio veikimo sritį?

Ne. Galbūt neturtas jam nuolat kėlė mintis, kad gyvenimo kovoj jis nepajėgs pakelti konkurencijos. 1901 m. pačioj pradžioj jam vaidenas, kad jau turėsiąs išstoti iš universiteto, eiti į kariuomenę. Iš kariuomenės išėjęs, turėsiąs ieškoti pragyvenimo šaltinių *žemesnioje eilėje žmogiško likimo, nes pamačiau, kad neturėdamas atskančių nei ypatingų, nei materialškų įrankių, negali išnešti konkurencijos* /1901.1.5/. Tą jauną veikėją užgula mizantropija: esą tik veidmainiams pasiseka pasauly. Kai kažkas sutiko jam paskolinti pinigų, su sarkazmu rašo: o gal ir pats Biliūnas pavirtęs veidmainiu, jeigu ir jam ima skolinti pinigus.

Iš besibraunančios į sielą melancholijos turi jį gelbėti kuo aktyvesnis socialinis veikimas. Biliūnas organizuoja,

pats dalyvauja darbininkų demonstracijose. Nors už tai iš instituto buvo išvaryti 92 žmonės, tačiau Biliūnas grožisi, kad demonstracijos pavykusios, buvusios tiesiog aristokratiškos. Džiaugiasi, kad, nepaisydamas savo melancholijos, suorganizavęs porą kongresų, gana karštų. *Visi pajautė visgi šiokią tokią atmainą savo somnambuliškam gyvenime.*

Tačiau išorinės sąlygos tokios pat sunkios Biliūno gyvenimui. Net pasunkėjo: pašalino Biliūną iš universiteto. Dabar laiškuose pajaučiam tą socialinio veikimo žmogų visiškai išmuštą iš vagos. Jis paklydęs; jis blaškosi; jis pasijunta dabar toks vienas, vienišas, kažkaip gyvenimo nuskriaustas - ne be reikalo ir motutė jam mažam kalbėjo: ir būsi tu visų skriaudžiamas... Skaudus socialinis klausimas Biliūnui pavirsta dar skaudesniu asmeniniu klausimu: kas toliau daryti? Tas dvasinis chaosas, o sykiu didelis žodžio aštrumas plūstelėjo ir laiško temose, ir tonuose:

Nepyk, kad tau ilgai nenurašiau platesnio laiško, - teisybę pasakius, tingėjau. Tavo platas laiškas man sukėlė dvasią, nes buvau suvisai anglišką spliną gavęs. Dabar, dėkui Dievui, vėl gerai save jaučiu, - žinoma, dvasiškai, nes apie materialšką savo padėjimą to drąsiai pasakyti negalima. Supranti, ką tai reiškia? Reiškia tą, kad piningai baigiasi pas man <...> Čia būdamas pa-

Dailininko A. PEKELIŪNO iliustracija apsakymui "Lazda"

rašiau apie 80 tūkstančių raidžių, t.y. 1713 eilių, pusė to išsiųsta jau <...> Rašau apysakėlę iš inteligentų gyvenimo, su subjektyviška barva <...> Kas link kritikos Žemaitės paveikslų, tad gerai, kad nepaėmė spausdinti, nes nėra žinios, kaip dar su jais išeis. Nesakau, kad aš negalėčiau pagal savo spėkų įveikti to, - ne, jaučiu, kad galiu neblogai parašyti, bet tos sąlygos gyvenimo pasiutusiai varžo žmogų, gal nepriims į universitetą, reikės keliauti į kariūmenę etc., etc. O tokiose sąlygose apie kritiką ir tam panašius dalykus galima ir užmiršti <...>

Nežinau, kur ir kaip reikės praleisti vasarą. Prašyčiau tave pasirūpinti kur nors dėl manęs lekcijų, bet kad tiems velniams bajorams jokių būdu negaliu įtikti, tad ir kalbėti apie tą nėra ko: prisiėmė taip prasivaldyti kaip nors patvoriais, jeigu į kariūmenę nereikės stoti. Dar koks incidentas su manim atsitiko. Pats žinai, koks aš kapitalistas. Ir šit neseniai gaunu nuo brolio laišką: piningų prašo atsiųsti, nors pats rašo, kad girdėjęs, būk aš esmu labai blogam padėjime; arklį, sako, reikia pirkti, o skatiko nėra iš ko paimiti, - ar negalita, broleli, suteikti? Ir iš kur aš jam paimsiu?! Tik nenunešiau laikrodžio ir kelnų į lombardą parduoti, - noris nors už piningus meilę nusipirkti. Pernai taip pat buvo tas pats: stipau iš bado, ir atrašo kitas brolis, kad ar negali, brolel, jam dovanų aukso žiedus nusipirkti, - matai, jis vedasi, tad kaipgi tokios aukštos kunigiškos "pamilijos" jis eis su pačia prie šliūbo su prastais žiedais - reikia gi auksinių! Ir kaip gi misliji? - nupirkau už paskutinius piningus, o paskui kad parvažiavau namon ant Kalėdų, išlojojo bedieviu, žuliku ir iš namų mažne išvyjo, - šit ir dėkingumas + brolio meilė <...> Ir nėra artimo žmogaus, kuriam tu savo dūšią atidarytum, kurs tave suprastų ir paguostų. Velniaižin, gimiau koku tai monstrum, kad niekaip negaliu prisitaikinti prie gyvenimo sąlygų, - kaip iš kitos "planidos" esmu iškritęs. Jug gyvena - gi kiti, velniai juos imtų! Iš tiesų, kad jūs pripirštumėt man nebjauną merginą (nes jaunos visos kvailės), - būtinai apsi- vesčiau, nors draugą artimą turėčiau. O taip galima bepročiui palikti. Kad einu Embachu per tiltą, tad teip ir traukia į vandenį, - pasiutę nervai!

"Ech, razboltalsia, durak!"

Tavo poetiški laiškai man daug ramumo atneša, - rašyk tankiaus, kas pas jus girdis <...> Apie kokią Mortelę rašei, kuri norėjo su manim pasipažinti? Aš jokios nežinau ir negirdėjau. Jeigu ir ji tokia kvaili, kaip kitos mūsų merginos su tautiškais kostiumais, tad geriaus išliuosuok mane nuo tos pažinties, - nusibodo jau.

Linkiu praleisti tau ir kitiems linksmai šventes. Sveikinu visus, taipgi ir merginas, kurioms nesakyk, kad aš taip apie jas atsišaukiu, nes ne visos jug tokios, - yra ir princesos.

<...> Lauksiu laiško, rašyk, pasiutėliai, tankiaus ir daugiaus, nes taip čia nuobodu, pasikarti galima. Bepiga tam Stanislovas sužieduotiniui, kiekvienądien po du laišku gauna nuo savo mylimosios! be juoko! /1902.III.25./

O toliau dar blogiau:

<...> Jau mažne savaitė, kaip esu bjauriausioje melancholijoje, nuo kurios niekaip negaliu išsiliuosuoti: negaliu nė darbuotis, - tiktai tiek, kad skaitau <...> Bene esmu kandidatu į "geltonus" namus. Duok, Dieve, jug mažas skyrius!.. Rašyk tankiai, nes pasiutusiai ilgu, nė

vieno artimo žmogaus, ant kurio krūtinės galima būtų nors biskį dvasiškai atsilsėti. Ant galo taip susmulkėjau, kad net pradėjau užvydėti Venclauskui, kurs antra diena gauna nuo savo sužadėtinės laiškus ir kaip tyčia man dar giriiasi /1902.VIII.10./

Biliūnas kankinasi ne tik dėl to, kad materialinės sąlygos kliudo jam eiti pasirinktuoju keliu. Jis kankinasi ir savęs, savo tikrojo kelio nesuradęs. Sąmoningai jis to dar nežino. Bet nujautimas jį neramina pasirinktajame visuomenės veikėjo kelyje.

Tik naujos sąlygos - Vakarų Europa duos gaivesnio oro, nei despotizmo ir nihilizmo pritvinkusi Rusija. Praskaidrės atmosfera, kad Biliūnas pamatytų savo tikrąjį "laimės žiburį" ir jį pasuktų. Tai jį išgelbės.

Kai Biliūnas nukeliavo 1903 m. į Vokietiją, ir čia su juo atseka tas pats materialinis skurdas. Kas rytą "pamazgų, kava vadinamų"; pietų - užaina kur stiklą pieno išgerti, "biauriai kvepiančios kilbasos užkasti" /1903.10.23/. Maitinas nusivežtais lietuviškais sūriais ir sukorėliais. Dar bėdžiau, kad teko dalytis ištekiais su tokiu pat skurdeiva kambario draugu. Apie abiejų dvasinį gyvenimą su humoru Biliūnas atsiliepia:

<...> Baisus originalas, tipišką žemaitis, - būtinai kada nors įdėsiu ir jį kur nors. Mudu gyvenam labai originališkai; disputuojam, susipykstam, - vieni juokai tik iš įvairumo pažiūrų paradoksų ir projektų. Jis, matai, taip pat svajotojas, bet ant manęs visai nepanašus: graužia sau supuvusią neluptą silkę /nors nusiluptą! / ir svajoja apie tai, kas jam gali pinigų atsiųsti ir kiek, kaip jis paliks garbingu komersantu, suims į savo rankas visą Lietuvos vaizbą ir suteiks per tai duoną lietuviams inteligentams, sulaukys juos nuo ėjimo į Maskoliją <...> projektai ir už mano geresni <...> nors tiems projektams nė ant aguonos grūdo netikiu. Jis už tai mane pesimistu vadina, o pesimizmas, sako, tai nuodai žmogui ir visūmenei. Kaip matai, aš pesimistas, o jis optimistas. Žodžiu sakant, projektuose vienas iš mūsų - garsingas beletristas, o kitas - vaizbos Bismarkas. O tuo tarpu beletristas dar kol kas nieko nerašo, o vaizbos Bismarkas vietoj portfolio turi įsikandęs kas diena neluptą silkę. /Čia turimas galvoje, rodos, D.Šidlauskas/.

Skurdas ėda sveikatą, tačiau naujose sąlygose dvasia laisvėja. Tik įvažiavęs į Vokietiją, Berlyne Biliūnas buvo pasijutęs taip pat bjauriai, kaip ir Rusijos valdomuose kraštuose. Laisvės ir ten nėra. Imperialistinė dvasia labiau vertinama už kultūros, mokslo, meno darbus. Bjaurutis, kad valdovų ir karžygių stovylos priešaky stovi ir milžiniškos, o kokio mokslinčiaus arba iš tikro doro ir buvusio žmonėms naudingo žmogaus užpakaly tik tik matyti; tiesiog nusiminimas ir apjuokimas... Berlyne mano dvasią lyg tarytum kas slėgė, o čia Leipzige tarytum ji nori skristi /tik sparnų neturį, - taip laisvai ir lengvai save jaučiasi, nors pilvas galbūt ir nelabai su ana harmonizuoja /1903.X.23/. Biliūnas žavisi bibliotekomis, muziejais. Nuo komercijos, kurios studijuoti buvo atvažiavęs, pakrypo į Wundtą, į filosofiją, estetiką, literatūrą. Jų pasaulis rodos įdomesnis Biliūnui už visuomeninį darbą. Biliūnas neieško jokių draugysčių, su nieku į pažintis neina. Daugiau mąsto ir svajoja. Ir vis labiau prieš jį ryškėja rašytojo kelias. Jį vis labiau gundo, vilioja. Jo sąmonė

vis ryškiau ir skaidriau beveik su kategorišku imperatyvu braunasi rašytojo pašaukimas. Tačiau ir abejojimai lydi tas Biliūno svajones ir jų realizavimą:

<...> svajoju ir statau projektus, bet, žinoma, iki išpildymui toli gražu. Ką daryti: esmu tinginys. Bet projektai gražūs, jei tau papasakočiau, gal net pirštus čulpytum. Noras taip pat šioks toks yra. Argi neužtenka to vieno tokiems svajotojams, kaip aš?! Daugiausia atidos atkreipsiu ant beletristikos. Ten mėginsiu savo spėkas. Jau šį tą parašiau (psichologiškai piešinėliai). Gustei ir kitiems patiko <...> Galbūt jie šokią tokią vertę turi. Aš ypačiaiškai, kad pabaigiu darbą, visados lieku nelabai juo užganėdintas. Tarp kita ko, žadu neužilgo pradėti rašyti visai nekalną poetišką daiktą: tema tokia pat, kaip "Detstvo" ir "Otročestvo" Tolstojaus (žinoma, su Tolstoju susilyginti nenoriu), - turinys, abejoju, kad būtų ant jo panašus, - bus grynai lietuviškas. Jaučiu, kad galėčiau atlikti, bet tinginys prakeiktas gadina ūpą:

Svajoja Kražių istoriją subeletristinti. Prašo žmonių psichologijos. Prašo taip pat niekam nesakyti apie naujus Biliūno užsimojimus.

Rašytojo kelias, jau pagavęs Biliūną, vis toliau j save traukia. Net pažintis su draugais ir draugėmis norėtų užmegzti tik tam, kad gautų naujos literatūrinės medžiagos būsimai kūrybai. Originaliai švysteli jam mintis susirašinėti su panelėmis, kad jų... psichologiją geriau pažintų. Bet toks sumanymas švysteli ir čia pat užgęsta. Tik sąmonėje vis įsitikina, kad tas jo laimės žiburyš yra ne socialinis veikimas, bet menas, literatūra.

Tik viena literatūra ir įneša žmogui ramumą į širdį, šiek tiek jo skausmus nutildo; daila visados šlifuoja žmogų, - o taip visai blogai prisieitų. Jos dasilytėjęs, vėl pradėdai linksmiau žiūrėti aplinkui, vėl pradėdai tikėti, nors kam - nežinau" (1903.XII.08/).

Laimės žiburyš iš tolo surastas. Juo labiau Biliūno asmenyje bręsta rašytojo sąmonė, juo stipriau krinta nuo jo politinio veikimo tinkas. Jis pajaučia, kaip to politinio socialinio veikimo atmosfera yra tokia pilna intrigų, tokia nešvari, kad ji nesiderina su dabar susirasto literatūrinio pasaulio atmosfera. Tačiau nutraukti ryšius su tuo veikimu, į kurį savo gražiausias svajones buvo sudėjęs, yra skaudu. Tik šiaudadūšiai gali ramia sąžine užsidėti vienos ideologijos etiketę, o rytoj pakeisti ją nauja. Didžiadvasiui žmogui kiekvienas dvasinis augimas eina su kančiomis. Ir Biliūnas draugui atsakinėja:

...Mane ypačiaiškai per daug siauru žmogum nelaikyk. Kad būčiau siauru, neketėčiau taip daug dvasiškai dėti literatiškos ir partinės etikos (teisybė dar neišdirbtos). Šitie klausimai mane visą pusmetį jau kankina. Kad kiekviena politiška partija, norinti pasisekimo, turi būti siaura, tą maždaug pripažįstu, nes svyruojančios partijos politikoj abejoju, kad būtų turėję kada pasisekimą... Bet ką daryti nepolitikams arba tokiems menkiems politikams kaip aš, kurie... daugiausia yra žmonėmis jausmo, kuriuos daugiau prie savęs traukia ne politika, bet pvz. dailos literatūra arba tam lygūs dalykai, kuriems labiau norėtųsi rašinėti ne politiškus ar ekonomiškus straipsnius, bet ką nors mėginti iš dailos literatūros arba jos istorijos etc., kuriems rūpi ne taip politika, kaip žmogaus dvasia, jo psichika?

Ką išrinkti? Prie ko linkti? Kur nauda didesnė būtų?... Ar gerai ignoruoti savo partijos reikalus ir imties už pašalinio darbo, kurį dargi ne ta partija sunaudos? Tai... mano paties abejojimai, neišrišti klausimai. Jeigu juos išriščiau, pagal to ir elgčiaus. Kol kas aš abejoju, drąsiai ne tik nežengiu, bet ir bijau žengti, nes neužsitikiu sau tvirtai <...> Štai ir čia būdamas skaitau daug, labai daug, vienok nė vokiečių reichstagas, nė s.d. laikraščiai ir žurnalai ir tam lygūs dalykai manęs prie savęs netraukia, kaip noras arčiau susipažinti su dailos literatūra... Ir iš tikra, tiems paskutiniams daiktams daugiau laiko auokuju, negu pirmiems. O ar gerai darau - nežinau, kas kartais mane net kankina. O dar čia iš vidaus balsas šnabžda: "padėsi ant tų niekniekių tiek laiko, tokio brangaus laiko, o nieko gero neišeis... be reikalo tik svajoji... bet kasdien vis labiau pradėdau abejoti, ar galiu būti geru tai partijai /s.d./ kareiviui, kadangi nejaučiu taip didelei "drąsos" ir neapykantos prie savo priešų (1904.I.06/)

Ir jau tiesiog savaitėmis plyšta Biliūnas nuo politinio partinio veikimo. Jis gerbia socialdemokratų ideologiją, tebelaiko ją tarp esančių partijų viena iš geriausių; gerbia apskritai politiką, bet jis pats tolsta nuo politikos. Pažadėja, kad "Varpas" būtų atpalaiduotas nuo politikos, tada jis galėtų su savo beletristika ar kritika dalyvauti; svajoja, kad politika būtų palikta tik viename "Ūkininke". Po trijų mėnesių nuo ano laiško pastebi: "Dabar aš nors ir partijos žmogus, bet nuo jos dulkių esmu visai laisvas" (1904.III.11/).

Biliūnas susidaro naują idealą - nė vieno nevaržyti partviškais apynasrais ir virvėmis, lai kiekvienas dirba, darbuojasi pagal savo patraukimo, dovanos ir dvasios (1904.V.27/).

Nors iš kai kurių susilaukęs išdaviko vardo, Biliūnas nebegali pasukti nuo susirastojo laimės žiburio. Tačiau, kad sutvirtėtų naujuose pasiryžimuose, kad gautų impulso aktyviai reikštis, jais gyventi, reikia bent gyvenimo dekoracijas pakeisti. Ir Biliūnas pats jautės pasiilgęs Šveicarijos - "pamatyti jos kalnus, orą, upelius, lomas" (1904.I.06/).

1904 m. antrojo pusėj Biliūnas jau Šveicarijoje. Ten ir daugiau lietuvių. Ir čia Biliūnas materialškai skursta. Ciūrichė tada buvęs dr. Mikulskis pasakoja radęs sykį Biliūną ant grindų savo kambarėje atsisėdusį, pledu apsisupusį, pasidėjusį popierinį maišelį. Maišelyje apelsinai, o šalia maišelio nuolupų krūvelė. Biliūnas pasiteisinęs: jis mėgstas apelsinus ir negalįs atsisipirti tai aistra; o apelsinai brangūs; tad jis nusipirkęs iš karto kelis kilogramus, taip kad atsivalgytų, jog paskui iš tolo jų nebe-norėtų... Ir tai džiovininko sąlygos.

Nors kūnas silpo, bet dvasia stiprėjo ir rimo. Stiprėjo jausmai visus suprasti, užjausti, mylėti. Stiprėjo vienu-moj. Mažieji jaučiasi galingesni minioje; didieji galinges-ni, kai vieni, kai smulkmenos horizontų netemdo.

Jeigu pirma mėgau būti vienas, tai dabar da labiau: Triukšmo ne tik nemėgstu, bet bijau, kaip velnias kryžiaus. Pradedu da labiau žmonių bijoti dėl to, kad jie, savo aki-niais užsimovę, greitai mėgsta kitus nedorėliais, išgamo-mis etc. pavadinti.

Apart savo literatūros nieko daugiau nenoriu žinoti, nors ir visi politikai išgama pavadintų už tai. Nuo politi-

kos jau nebe vakar atsisakiau; kad pirma nors kiek, tai dabar nė kiek ji manęs prie savęs netraukia... Jeigu pirma buvau individualistu, tai dabar pasilikau juo iki pat smegenų (1904.XII.10).

Galutinai apsisprendęs; asmenybėje nėra to dvilypiskumo, blaškymosi, kuris ardo pačią kūrybą. Dabar Biliūnas vėl vientisas, nors jo sveikata vis silpnėnė. Bėlieka dabar kūrybos darbais realizuotis. Ir eina vaizdai vienas po kito. Tokie žmoniški, tokie graudūs; jaudiną savo paprastumu ir sykiu dvasios gilumu bei taurumu. Tie mažieji pasakojimai - "Vagis", "Brisiaus galas", "Lazda", "Žvaigždė", "Ubagas", pagaliau ir "Liūdna pasaka" - vis tai gražios nuolaužos Biliūno dvasios, šitos naujosios, dažnai humaniškos, kenčiančios, užjaučiančios, suprantančios ir su gyvenimo būtinumu tauriai susitaikančios.

Tačiau šitai dvasiai kūnas nebepajėgė tarnauti. Nei Kačerginė, nei Zakopanė jėgų ir sveikatos nebesugrąžino. Kai pinigų nėra, ir sanatorijos maža ką gali pagelbėti. Biliūnas jau dažnai susidurdavo su mintimi, kad pasveikti neteks. "Nors gydytojai mėgsta žodžiais guosti, bet jų akys nemeluoja". Staigi Višinskio mirtis (irgi džiova!) buvo aliarmuojantis skambutis ir Biliūnui.

Matydamas, kad aš galiu netikėtai greitai atsidurti pas Abraomą, mečiau gulėti ir ėmiaus plunksnos: baisu tai

Dailininko A. PEKELIŪNO iliustracija apsakymui "Jonukas"

ne, bet negražu ir gėda anksti mirti, nieko nepadarius. Bet ką tu silpnas žmogus padarysi? Su likimu savo sunku kovoti (IV.27).

Dirba smarkiai, kad užsidirbtų pragyventi ir gydytis. Sunkenybė kitiems Biliūnas nenorėjo būti. Daug mėgdamas skaityti, net knygas tik tas užsisako, už kurias galės užsimokėti. Nesutinka, kad kiti už jį mokėtų. Su žmonėmis ryšių dabar maža bebuvo. Užtat Biliūnas fiziškai ir psichiškai buvo atsigavęs, kad atvyko jo geriausias draugas žmona Julija, kuriai paskyrė ir savo gulgės giesmę "Liūdna pasaka".

Su gyvaisiais žmonėmis šiuo laikotarpiu Biliūnas maža bedraugaudamas, susiartina su mirusiais. Šv. Pranciškus Asyžietis ir kiti šventieji daros jo mėgstamoji literatūra. Evangeliją, apologetikos veikalų jis prašo atsiųsti. Kaip literatūra ir kova dėl gyvenimo buvo jam nublukdžius religinį mažumės gyvenimą, taip literatūra ir skausmo kelias jį vėl sugrąžino, kaip pasakoja p. J. Biliūnienės laiškas:

Ilgas gulėjimas lovoj atmainė jo dvasišką gyvenimą. Į galą savo gyvenimo pradėjo visai tikėti. Mirti nesibijojo, bet gyventi neišpasakytai troško. Tikėjime matė daug poezijos; džiaugėsi labai atgavęs tikėjimą. Ne kartą kalbėdavo: "Gera, kad aš nieko savo gyvenime neatkalbinėjau nuo tikėjimo; tikėjimas žmogaus nekvailina <...> Rengėsi išpažinti atlikti pas vieną asketą kunigą. Evangelija nuolat buvo prie jo lovos, skaitydavo dažnai ir gėrėdavos, kad tiek daug poezijos, doros <...> Nuo atvažiavimo į Zakopanę pradėjo mąstyti apie tikėjimą. Juo tolyn, juo labyn brido į tuos jausmus. Sakydavo: "Dieve mano, kad nors ilgiau pagyventi: bent parašyčiau daugiau. <...> Gyvensiu taip, kaip mano sąžinė sako; o jeigu kas nori, tegul juokiasi iš manęs" (1908.III.24).

Šitokis rašytojo kelias esti nevienodai vertinamas. Dažniausiai vertinimas priklauso nuo vertintojo pasaulėžiūros. Krikščioniškos pasaulėžiūros vertintojas žiūrės į Biliūną su simpatija, nes rašytojo pergyvenime matys natūralų žmogaus ieškojimą ligi susirandant pačią tikrąją gyvenimo prasmę. Marksistas ar liberalas pažiūrės į Biliūną su pasigailėjimu ir užuojauta, kad ligos priveiktas rašytojas neištesėjo savo ideologijoje ir jo paskutinę stadiją laikys dvasios nusilpimu.

Tačiau šitokis vertinimas vargiai yra literatūrinis. Norint vertinti literatūriškai, teisingiau būtų klausimą perkėlus į kitą plotmę: ar rašytojo dvasios pasikeitimas paskatino ar užgniaužė jo kuriamąsias galias? Ar "išsivadavimas" rašytojas paliko vertingos literatūrinės kūrybos, ar ją visai sužlugdė? Gali gi atsitikti, kad kūrėjas bus kūrybiškiau produktyvus, kol jisai jausis šiokių ar tokių būdu suvaržytas; kol jo kiekvienas žodis bus karštas, iškentėtas išsiveržimas iš prispaustos dvasios. O išsivadavęs jis gali pasijusti išsekęs šaltinis ir visiems tebus tik būtosios srovės liudininkas. Kas būtų buvę su "išsivadavusiu" Biliūnu toliau, negalima spėlioti. Bet ką jis davė "išsivadavimas" - rezultatai akivaizdūs. Geriausi jo vaizdėliai priklauso šiam laikotarpiui. Paskutinėms "išsivadavimo" dienoms priklauso ir jo kūrybos vainikas "Liūdna pasaka".

Tenka pripažinti, kad Biliūno talentui bręsti ir pasireikšti pačiais gražiaisiais literatūriniais laimėjimais tas individualybės savarankėjimas atsiliepė teigiamai.

(Aidai, 1979 m., Nr.10)

Tikiu, kad neišduosite J.Biliūno

Albertas ZALATORIUS

Brangūs anykštėnai, jūs išauginote tris literatūros ažuolus. Tiesa, šalia jų stiebiasi ir kiti ažuoliukai, kurie gal kada nors juos praaugės, bet kol kas vis dėlto tie trys yra geriausiai matomi. Tai Antanas Baranauskas, Jonas Biliūnas ir Antanas Vienuolis. Net gražu, kad jų vardai taip netoli vienas kito visi susispiečia gražų birželio mėnesį. Ir visi jie išaugo pasikeitimų laukimo laikais. A. Baranauskas iškilo tada, kada lietuvių tauta laukė kokių nors permainų. Šiek tiek tos permainos ėjo su baudžiavos panaikinimu, o paskui buvo laukiamos su 1863 m. sukilimu, bet jos, žinoma, neatėjo. Ir A. Baranauskas išdainavo giesmę Lietuvos gamtai ir Lietuvai, Lietuvos vizijai, kuri kilo jo sąmonėje. J. Biliūnas atėjo į pasaulį tada, kada lietuvių tautos laukė naujas lūžis, būtent tada, kada tauta galvojo kuo greičiau atgimti, kada ji iš visų jėgų stengėsi išsklaidyti carizmo užtrauktą tamsą (būtent, gražinti sau spaudą ir mokyklą), kada po visą Rusijos imperiją sklido socialinio teisingumo, lygybės, luomų suliginimo ir netgi savotiško atkeršijimo tiems, kurie gyvena turtingiau, idėjos. Ir J. Biliūnas, žinoma, tuo laiku daugiausia išdainavo himną teisybei ir žmogui. Antanas Vienuolis atėjo truputį vėliau, bet užtat pragyveno labai ilgą literatūrinį gyvenimą, ir jis savo kailiu turėjo patirti, kas gi yra realybėje tos A. Baranausko ir J. Biliūno idėjos. Vienuolis gal neturi tokios vienos idėjos, kokią turi du pirmieji, todėl, kad tai yra labai šakotas rašytojas, bet jis vis dėlto turi savo nepaprastą gyvenimą. Jisai blaškėsi iš vieno kraštutinumo į kitą, bet vis dėlto išsaugojo pagrindinį dalyką - meilę savo Tėvynei, meilę žmogui ir kiek galima šviesesnę tos Tėvynės viziją. Visus tris rašytojus, labai skirtingus, jungia vienas bruožas - tai jų nepaprastas jautrumas. Jungia ir dar vienas sunkiau pastebimas bruožas, tai po tuo jautrumu slypinti drąsa. A. Vienuoliui reikėjo labai daug taikytis su įvairiais redaktorais, reikėjo daryti įvairiausių nuolaidų dėl to, kad išgelbėtų savo sūnų, bet jis vis dėlto pirmas pakėlė balsą 1957 m. iš aukštos tribūnos, sakydamas, kad Vilniaus kraštas baigiamas sulenkinti ir kad reikia vis dėlto ką nors daryti. Iki šiol niekas nebuvo daryta, tai buvo šauksmas tyruose, tik tai dabar pakeliam balsą, nors prieš tą balsą vėl sukyla kiti balsai, dar baisesni.

Praslinkus metams po Jono Biliūno mirties, jo arti-

mas draugas K. Jasiukaitis rašė: "Jei lietuviai turi kuo didžiuotis, tai tik vienu J. Biliūnu. Prieš J. Biliūno vardą temsta ir V. Kudirkos, ir Jovaro, ir Žemaitės vardai. J. Biliūnas pirmasis lietuviams parodė, kas tai yra dailioji literatūra. Dailiųjų rašytojų mes teturėjome ir teturime tik jį vieną, kiti mūsų rašytojai savo partijų ir sluoksnių agitatoriai". K. Jasiukaitis, žinoma, turėjo galvoje tą J. Biliūną, kuris rašė nuo 1904 iki 1907 m. J. Biliūnas iš tikrųjų priklauso prie tų rašytojų, kurie parašė labai nedaug, bet kurie parašė taip, kad šitas parašymas gyvens visą laiką. Ir tokių rašytojų mes iš tiesų turime nedaug. Kodėl gi J. Biliūnas tiek mažai parašė? Galima aiškinti visai - kad neilgai gyveno, kad gyveno sunkiai, kad buvo užimtas mokslu ir iš pradžių socialdemokratinė veikla. Bet vis dėlto, man atrodo, ne todėl. J. Biliūnas labai dažnai apgaulingai rašydavo draugams, kad aš tingiu, kad užėina melancholija. Jis, mano supratimu, buvo iš tų rašytojų, kuris visą laiką galvojo, kuris savo sąmonėje nušlifudavo sakinį, kuris negalėjo rašyti bet kaip. Tai rašytojas, kuris visiškai neturėjo vadinamosios grafomano užmačios, kuris rašė savo krauju ir rašė tik tai, kas jam atrodė pačiam svarbu, o jeigu jam pačiam svarbu kaip žmogui, tai, žinoma, svarbu ir kitam. Ir štai šitas bruožas mus verčia kitaip pažiūrėti į savo literatūrą - ir į praeities, ir į dabarties. Iš tikrųjų mes turime rašytojų, kurie yra prirašę kalnus knygų. Aš neliesiu ankstesnių laikų, mums pakanka pažiūrėti į dabartį. Kalnus knygų prirašė Gudaitis - Guzevičius, kalnus knygų prirašė Jonas Dovydaitis, pagaliau, kalnus knygų prirašė ir Alfonsas Bieliauskas, ir Mykolas Sluckis, ir, pagaliau, Jonas Avyžius. Bet visą laiką man kirba viena mintis - įdomu, kiek jų puslapių liks po 50 ar 60 metų. Liks įdomūs formos ieškojimai, liks laiko atspindžiai, liks drąsios temos, bet kiek puslapių liks tokių, kuriuos norėtųsi visą laiką skaityti? J. Biliūno kūryba yra ne ta, kurią reikia skaityti tam, kad ką nors sužinotum, J. Biliūno kūryba yra tas pats, kas malda, tas pats, kas giesmė, kurią mes giedojome prie jo kapo. Tai yra kūryba, kurią reikia skaityti visą laiką. Ir didelę klaidą darytų tas, kuris galvotų, kad jis perskaitė J. Biliūną ir jau žino, ką jis rašo. J. Biliūnas ne tam rašė, kad sužinotum, ką jis parašys. Jis rašė, norėdamas išsakyti save, ir todėl mes J. Biliūną

turime paskaityti nuolat, taip, kaip tikintysis nuolat kalba poterius, taip, kaip mėgstantis poeziją, eidamas gatve, nuolat kartoja mintyse savo mėgstamą eilėraštį. Taip reikia skaityti ir J.Biliūną. Aš savo sąmonėje visą laiką nešiojuosi jo "Kliudžiau", "Brisiaus galą". Visiškai mintinai aš jų nemoku, bet moku atskiras frazes, matau atskirus vaizdus. Aš nešiojuosi jo apsakymą "Nemunu", "Ubaga", "Vagį", "Žvaigždę". Aš jų niekaip negaliu pamiršti, todėl, kad aš nuolat pasikalbu su jais. Tik tie žmonės, kurie J.Biliūną nešiojasi savyje, jo atskirus kūrinius, tikrai tie žmonės gali pasakyti, kad jie J.Biliūną skaito, o ne skaitė. Tai vienas momentas.

Antra, ką aš norėčiau pabrėžti, kad J.Biliūnui kurį laiką buvo daroma didelė skriauda, kai jis buvo vaizduojamas kaip proletarinis rašytojas, kaip rašytojas ateistas ar bedievis, ar kaip rašytojas, kuris vaizdavo kaimo gyvenimą, kuris atspindėjo miesto proletariato gyvenimą ir socialinę nelygybę, ir t.t. Man įdomu, jeigu, sakysim, J.Biliūno visas novelės išdėstytumėm ne chronologiškai, o sumaišytumėm, neparašius jų datų

Dailininko A. PEKELIŪNO iliustracija apsakymui "Žvaigždė"

ir paduotumėm kokiam visiškai nežinančiam J.Biliūno kūrybos jas paskaityti, paprašant, kad jis atsirinktų iš tų 30 jo kūrinių 15 ar kiek. Ir aš esu garantuotas, kad jis pasirinktų "Kliudžiau", "Brisiaus galą", "Nemunu", "Ubaga", "Vagį", "Žvaigždę", "Lazdą", bet nepasirinktų nei "Be darbo", nei "Pirmutinio streiko", nei kitų. Ir visiškai ne todėl, kad jam nepatinka tema ar idėja, o todėl, kad ten be tos temos ir be tos idėjos nieko daugiau ir nėra. Meno kūrinys turi būti daugiaprasmis, be pagrindinės minties turi turėti daugybę kitų minčių, kelti emocijas. Jeigu jis jų neturi, vadinasi, jis yra lėkštas. Tai jeigu tie kūriniai yra lėkšti, tai nereikia vidurinėse mokyklose jų dėstyti, tik dera paminėti, kad J.Biliūnas rašė dar ir šiomis temomis. Reikia dėstyti tuos kūrinius, kurie tikri meno kūriniai.

Antras momentas, kurį aš norėčiau pabrėžti, yra tas, kad J.Biliūno kūryba yra nukreipta į žmogų su gana jautria siela, į žmogų, kuris stato asmenybę aukščiau negu idėją. Būtent į žmogų, kuris mums šiandien yra nepaprastai reikalingas, į žmogų, kuris moka mylėti.

J.Biliūnas negalėjo nupiešti blogo žmogaus, jis galvojo, jog visi žmonės savo esme yra geri. Žmogus, kuris neturi savyje blogio, nesugeba įsivaizduoti blogo žmogaus. Aš nesakau, kad rašytojai, kurie pavaizduoja blogus žmones, blogi, bet juose blogio grūdo yra ir, sąlygom atsirandant, galima galbūt jį išauginti, J.Biliūnas jo neturėjo. Gal jis turėjo irzlumo, gal jis turėjo kartais dirglumo, bet blogio jis, matyt, neturėjo. Tai, sakyčiau, buvo lietuvių literatūros Kristus. Ir, man atrodo, pirmiausia šitą reikia turėti galvoj, skaitant jo kūrybą. Ir tiems žmonėms, kuriems šito trūksta, pirmiausia reikia kalbėtis su J.Biliūnu.

Dar vieną momentą norėčiau pabrėžti, bandydamas atsakyti į klausimą, kodėl gi J.Biliūnas pasišalino nuo politikos. Galvojama yra visai - vieni sako, kad jį labai veikė nesutarimas, ginčai socialdemokratų partijoj, kiti sako todėl, kad J.Biliūnas pasišventė literatūrai, o literatūra paprastai, žinoma, reikalauja viso žmogaus ir viso gyvenimo. Kiti sako todėl, kad jis grįžo prie tikėjimo ir prie Dievo, kad nesutapo tie dalykai, kiti, kad jam reikėjo studijuoti, mokytis, kad, pagaliau, studijavo filosofiją, kuri pakeitė jo pažiūras, pagaliau, kad jam liga to neleido. Aš manau, kad po trupučiuką visi šitie momentai turėjo įtakos, bet pagrindinis dalykas buvo tas, kad J.Biliūnas nebuvo gimęs politikai. Tai buvo žmogus be galo jautrios sielos, žmogus, neturėjęs, kaip jis sako, karžygiško ryžto ką nors daryti.

1905 - aisiais metais po kruvinojo sekmadienio sau-

Šiauliečio J. MEIŽIO drožinys „Laimės žiburys“

Antano DILIO nuotrauka

sio mėnesį jis rašė: „Studentų gi judėjimams dabar galima kone ir amžiną atilsį pasakyti. Kurgi jie buvo, kada darbininkai galvas guldė? Solidarizuo-tis su rėksniais ir plepesiais maža nauda. Rėkauti ir plepėti kiekvienas moka“. Šiuos žodžius sako žmogus, kuris galvoja: jeigu aš savo raštuose tei-giu, kad reikia socialinės kovos, tai aš pirmas tu-riu eiti ir lipti ant barikadų. Jeigu aš to nedarau, tai yra nedora. O gyvenime labai dažnai taip būna, kad rašytojas agituoti moka, o lipti ant barikadų nebemoka. J. Biliūnas todėl negalėjo eiti su kokia nors partija, kokia ji bebūtų, kad jis nebuvo siau-ras žmogus, nebuvo siaurai partyviškas. Ir dar vie-nas buvo dalykas. J. Biliūnui tiesiog atrodė, kad

kiekviena partija, kaip bebūtų, mato gyvenimą gana siaurai. Ji eina viena kryptimi ir, kaip jis yra pasakęs, su cicilikais ir kitais jam trupučiuką nuobodu. Rašytojas buvo visapusiška asmenybė, pakilusi aukščiau partinio darbo, todėl ir negalėjo eiti su viena partija. Gal buvo ir kitas momentas - kad J. Bi-liūnas turbūt iš viso stovėjo aukščiau už vadinamas, gražiai pasakius, socialistines idėjas. Šia proga norėčiau pacituoti vieną gražią mintį, kurią yra parašęs V. Krėvė. V. Krėvė irgi prie vienos ir kitos partijos bandė šlietis, o paskui į viską numojo ranka. Citata yra paimta iš jo romano „Miglose“, kurio tik trečdalis yra išspausdinta, o du trečdaliai tebėra giliai archyvuose. Vienas herojus, savotiškas autoriaus ant-rininkas, jau 1940 m., artėjant Raudonosios armijos invazi-jai, kažkodėl apšaukiamas bolševikuojančiu, bet jis, gink Dieve, toks nėra, ir todėl nueina aiškintis pas patį prezidentą A. Smetoną. Jį A. Smetona prisimena ir sako, kad jūs jau-nystėje buvote socialdemokratas, bet dabar tai aš nema-nau, kad jūs bolševikuotumėt. Štai ką atsako jam šitas he-rojus: „Visi mes jauni buvom socialistai. Kažkuris žymus žmogus, ar tik ne Bismarkas, yra pasakęs, kad blogas ta-sai, kuris jaunas nebuvo socialistas - jis širdies neturi, bet mažai vertas ir tasai, kuris net subrendęs pasilieka socialis-tas, vadinasi jam trūksta proto. Iš tikrųjų, ponas prezidente, mes visi užmirštame socialistines svajones, kai tik nusiimam studento mundurą“. Man atrodo, tas šiek tiek tinka ir J. Bi-liūnui.

Kalbėti šiandien apolitiškas mintis yra truputį šventvagiška. Mes dabar negalime be to gyventi. Mes visi tapom savotiški politikai /.../. Tad nieko nepadarysi, toks yra laikas. Mes to pasiilgom, nes pasiilgom tiesos, nes pasiilgom kitokio gyve-nimo, mes norim kitokios Lietuvos. Ir mes norim tai iškovoti. Ir, žinoma, mums dabar kaip švyturiai šviečia Maironis, V. Ku-dirka - tie rašytojai, kurie kaip tik tai šito pirmiausia siekė. Bet noriu pasakyti, kad jūs negalvotumėt, kad mažiau aktualus J. Biliūnas. J. Biliūnas palaiko mumyse tą humanistinę dva-sią, ant kurios gali augti politikas. Ir prie J. Biliūno gali tekti sugrįžti, kai laikas pasidarys sunkesnis, kai reikės didesnės moralinės atramos, tvirtybės, vilties, šviesos, tikėjimo. O tas laikas gali ateiti /.../. Todėl noriu baigti savo kalbą tokiu klau-simu - gerbiamieji anykštėnai, petrai, ar kai bus didelis pavo-jus, jūs eisite ginti žemės ir laisvės? Mielos anykštėnės, juo-zapotos, ar jūs eisite ieškoti savo vyrų? Duok Dieve, kad to nereikėtų, kad nereikėtų jiems klausti, kur mano Petriukas. Bet jeigu reikės, aš tikiu, kad neišduosite J. Biliūno.

(Iš pranešimo J. Biliūno 110 - ujų gimimo metinių minėji-me Anykščių kultūros rūmuose 1989m.)

Baltas liūdesio balandis

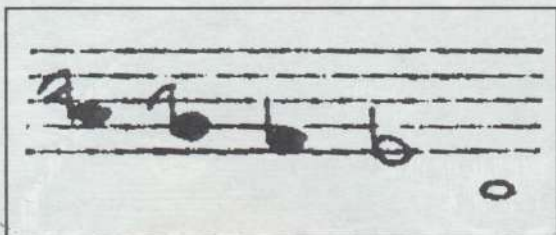
Romualdas GRANAUSKAS

/.../Patys gražiausi, patys švelniausi Biliūno kūriniai parašyti tada, kai jis jau tikrai žinojo mirsiąs. Argi kur nors jis puola į pesimizmą, argi jo kūryba nešviečia į mūsų sielos akis kaip skaidrus miško šaltinis? Ar jis kur tyčia mus gaudena? Ir jeigu mes visi verkėme, skaitydami jo "Kliudžiau", "Brisiaus galą" arba "Liūdną pasaką", vien tik iš gražumo; vien tik iš gražumo, sakau, nes liūdesys taip pat gali būti ir gražus, ir skaidrus, ir taurinantis. Parodykit man žmogų, kuris neverkė dėl tos baltai murzinos katytės? Parodykit man tą žmogų - ir aš jam į akis pasakysiu, jog gamta vietoj širdies dar vaikystėje jam įdėjo akmenį. Ir dar labai suabejosiu, ar šiandien tas akmuo jam atvirto atgal į širdį.

Jo siela buvo sutverta giliai jausti, stipriai mylėti ir tyliai džiaugtis.

Kokias knygas jis skaitė paskutines savo gyvenimo dienas? Ogi A. Mickevičių, Gėtę, Bibliją ir indų legendas. Kaip toli, kaip plačiai, kaip giliai skraidė jo mintys! Nuo Zakopanės kalnų viršūnių per apsnigtą ir užpustytą Lietuvą - iki vešlių ir vešliausių Gango slėnių. Bet pirmiausia jam reikėjo Lietuvos. Kartais mes sakom: "jis mylėjo iki kraujo". Ir visi suprantam, jog tai metafora, vaizdingas posakis, kitaip sakant - hiperbolė. Tačiau Biliūno tėvynės meilės, gimtinės meilės tiesiog nerandu su kuo palyginti. Nerado jos su kuo palyginti net pats Vienuolis, kuomet šitaip rašė: "Paskutinį kartą su J. Biliūnu mačiausi Anykščių stotyje, kai jis buvo atvažiuavęs į Niūronis pas savo brolius ir seseris, su kuriais jau buvo susitaikęs. Atrodė jis išvargęs, sublogęs, su barzdele, kalbėdamas vis kosėjo ir gręžėsi pavėjui. Pasisakė tyčia niekam namo neparašęs, nes norįs į Niūronis eiti pėsčias, paupiu. Sakėsi labai pasiilgęs Šventosios pakrančių ir tų vietų, kur ganydavęs. Einant namo, nuo didelio susijaudinimo jam pirmą kartą per burną šoko kraujas".

Viename paskutiniųjų savo sąsiuvinų, antroje viršelio pusėje, yra jo paties užrašytos penkios vis trumpėjančios natos. Štai jos:

Paskambinkit jas - ir jūs išgirsit, kaip tragiškai trumpėjančiai - kaip pats Biliūno gyvenimas - jos kyla į

viršų, kaip kraupiai, staigiai ir netikėtai nutrūksta paskutinis jų garsas, o kiekvienoje iš jų skamba tarytum koks vienas jo gyvenimo tarpsnis. Kam jis užrašė tas pirmąsias re - minoro natas?.. Jis mėgo muziką. Jis negalėjo nepajusti jos visa savo siela. Juk ir jo proza skamba. Tai yra sielos absoliučioji klausa. Tai yra gebėjimas girdėti kitų sielų balsus, tai yra tie garsai, kurie atskrenda į mūsų ausis iš pačių brangiausių mums lūpų, kai mes dar net nesuprantam žodžių, o vien tiktai girdim garsus, tačiau jų skambėjimo jau niekuomet nebegalėsime užmiršti. Tai yra ta klausa, kuri padeda mums išgirsti seniai mirusių protėvių balsus. Tai yra tai, ko negalime nusakyti žodžiais, o tik pabandai tą daryti - pačiam norisi verkti.

Taip, tai yra gebėjimas girdėti kitų sielų balsus. Bet dažniausiai tų balsų niekas negirdi. Dažniausiai tų, kurie girdi, niekas nemylė. Dažniausiai jie tiktai ilgisi

Dailininko A. PEKELIŪNO iliustracija apsakymui "Brisiaus galas"

tokios meilės ir visą gyvenimą apie ją svajoja kaip Vienažindys:

Ir atrasčiau tokią širdį, kuri moka jausti,

Drauge džiaugtis, drauge verkti, o skausme priglausti.

Gydytojai nusprendė, jog gyventi jam beliko dvi savaitės. Biliūnas išgyveno mažne ketverius metus ir parašė brandžiausius savo kūrinus. Viename savo atviruke žmonai Biliūnas rašė: "Ar matai kryžių ant pačios kalno viršūnės? Jeigu kada pagysiu ir galėsiu vaikščioti, užlipsiu aukštai ant kalno ir po tuo kryžium melsiuos, kad tavo gyvenimas būtų laimingas, rožėmis ir lelijomis išpintas..." Ne aš vienas švenčiausiai tikiu, kad niekas kitas nei iki jo, nei po jo nesugebėjo sukurti tokio gilaus, subtilaus ir teisingo lietuviškos moters paveikslas, kaip jis. O gal dar negreit ir tegalės. Kol kas tokio kaip

ir neturim. Galima net tą nesutvertą moters paveikslą įrašyti į mūsų literatūros nuostolius: kartu su daugeliu kitų, taip anksti Biliūno netekus. Gal "Baltasai šešėlis" - tokia pasiruošimo pradžia, nes juk tikrai tie keli puslapiai nieko bendro neturi su "Liūdna pasaka", kurios pradžioje įdėti "Prakalbos vietoje"? "Nuo pat mažų dienų tavo paveikslas mano širdyje gyveno". O štai M. Macijauskienė liudija jo žmonos žodžius: "...Jonas planavo kitą rytą pradėti rašyti apsakymą apie lietuviškos moterį... Dievas, - sako, - moterį sutvėrė iš Adomo šonkaulio, rytą pasakose iš lotoso žiedo, o aš iš lietuviško..." Iš kokio žiedo jis galėjo ją sutverti? Iš rožės? Žemčiūgo? Pinavijos? Iš lelijos, prieteliai, iš baltų balčiausios kaimiškos darželio lelijos, kuri šviečia šiltų vakarų sutemose kaip vaiko atodūsis.

Jis planavo tai padaryti kitą rytą, tačiau to ryto jau nebebuvo. Tačiau dar tebebuvo šitas rytas, pats paskutinis. Dabar J. Kuckailis tegu paliudija J. Biliūnienės žodžiais. "Dar tik aušo. Saulė visai į mūsų langus. Jis pradėjo švilpauti, dainuoti daineles, kad jau nubudo. Saulė patekėjo tokia graži. Mes gėrėjomės, džiaugėmės ja. Paskui pavalgė. Sakė: duok pačius gražiausius marškinus..."

Geriau šitaip mes jį ir palikim: baltai paklotoje lovoje, apvilktą pačiais

gražiausiais marškiniais, skaisčios saulės nutviekstame kambaryje, besišypsantį ir bedainuojantį. Šitaip geriau visiems: ir tiems, kurie kada nors matė jo šypseną, ir tiems, kurie jos niekada nematys. Tačiau jo žodžius mes girdim ir atidžiai klausysimės, ką jis mums sako. Tik va dar. Kai jis šitaip gulėjo lovoje ir, pasukęs galvą, žiūrėjo į spindinčią Gievyto kalno viršūnę, ar nepamato jam kas? Ar nepamaideno? Tame skaisčiame saulėtame ore? Tai jis pats kažkada rašė Julijai: "Tarp mūsų skraido baltas liūdesio balandis..." Ar nešmėstelėjo Biliūno akyse sidabrinis balandžio sparnų plevenimas? Būtent - balandžio. Argi juodas varnas būtų išdrįsęs?..

(Straipsnio "Baltas liūdesio balandis" fragmentas, Pergalė, 1979 m., Nr.4)

Dailininko Mečislovo BULAKOS iliustracija apysakai "Liūdna pasaka"

TEKSTAS IR KŪRINYS

Viktorija DAUJOTYTĖ

“Liūdna pasaka”

/.../Kokiu būdu kūrybingas žmogus gali įsiterpti į gyvenimą, kur yra jo vieta?

J.Biliūno apysaka “Liūdna pasaka” yra ir atsakymo į šį klausimą ieškojimo kūrinys. “Liūdnos pasakos” pasakotojas yra žmogus su knyga, įsiklausantis, įsižiūrintis: klausyti akimis, klausytis “kaip tarp šakelių nematomi paukščiai čėža ir įvairiais balseliais gieda”, skirta jam prigimties. Kas girdi gamtą, girdi ir žmogų. Kūrybiškumo galia tarsi patikrinama gamtos. Ir sena, nelaiminga moteris yra išgirstama, formuluojant sunkiausią meno kūrybos užduotį - išreikšti: “Tam garsui nėra raidžių: jo negalima žodžiu išreikšti, - galima tik jausti...”. Kultūra brandina žmones tarpusavio jautimu, atsiliepimu. J.Biliūnas kalba apie raides, apie žodį, kuris yra parašytas, - apie raštą.

Kūrybos provaizdis yra gamta. Rašto provaizdis yra gyvenimas. Gyvenimas yra knyga. Rašymas yra ir gyvenimo skaitymo būdas - pirmiausia pagal gyvenimo, o rašymui savaimingėjant, pagal jo paties kuriamus kodus. Skaitoma ne tik tai, kas parašyta, bet ir tai, kas vienu metu - sinchroniškai - į parašytą įrašoma skaitančiojo sąmonės. J.Biliūno “Liūdna pasaka” fiksuoja įdomų gyvenimo, kaip rašančiojo, ir rašančio, kaip skaitančio, sąlytį. “Ilgi gyvenimo metai rašė ant to veido sopulius ir ašaras, ir vargų klaikumą - rašė rūpestingai, be gailesčio. Likimo pirštas nepraleido nei mažiausio atsitikimo, - visa ton gyvenimo knygon įrašė. Taip, tai buvo gyvenimo knyga - atadengta, nors ir sunkiai suprantama... Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... šį tą supratau... Tiesa, ne be žodyno: daug man geri žmonės padėjo... Liūdna pasaka!..”

Rašė, įrašė, skaičiau, knyga, žodžiai, žodynas, pasaka. Vienan sueina gyvenimas kaip likimas, veidas kaip matomasis likimas - atvira, bet sunkiai suprantama. Gyvenimo knygos ir kitą knygą rašančio susitikimas - ilgai žiūrėti, skaityti, kol likimas pavirsta žodžiais, ir šį tą suprasti. Iš gyvenimo knygos rašantysis skaito žodžius. Būtent čia ir yra gyvenimo bei kūrybos sankirta: kūrybinga, rašytojiška sąmonė gyvenimo knygą skaito ir kaip žodžių knygą, skaito žodžius, kurie yra ir gyvenime, ir skaitančiojo sąmonėje, - kaip skaitymo, perskaitymo ir pastangos suprasti intencija. Ypatingu būdu “Liūdnoje pasakoje” paliudijamas ir literatūros, kaip atskiro asmens kūrybos, bei tautosakos bendrumo sąlytis. Gyvenimo knyga nėra suprantama be žodyno - arba be kodo, šifro. Žodynas dar nėra sukurtas

Dailininko Mečislovo BULAKOS raizginys

pačios literatūros, jos tradicijų. Žodyną tebeturi žmonės - geri žmonės, kurie moka ir nori gyvenimo knygą skaityti. Žmonės, kurie būtent dėl šios pirminės priežasties kūrė ir tautosaką: žodinę gyvenimo knygą, kurios esminis žanras yra pasaka. Tad ir kūrinys, kuris susiformuoja iš įsižiūrėjimo į gyvenimą knygą, iš jos žodžių skaitymo ir supratimo, orientuojasi į pasaką, į liūdną pasaką. Pasaką, kurios neapibrėžtas laikas (prieš daug metų, labai seniai, senų senovėje) yra sukonkretintas, suistorintas: “Buvo tai 1863 - iais metais...”.

J.Biliūno “Liūdnos pasakos” tekste žymu skirtingos pasakojimo taktikos: atvirojo “aš”, pasakotojo - rašytojo, tautosakinio mediatoriaus ir istorinio pasakojimo. Bet pasakojimo strategija yra vienijanti: įžvelgti žmogaus likimą istorijoje, jį perskaityti ir aprašyti, parašant kaip atskiriant. Gyvenimas rašo įrašydamas: veidas yra tų įrašų visuma - tekstas. Žmogaus likimas

yra gyvenimo kūrinys. Rašantysis rašo parašydamas kaip atskirdamas. Žodžių - rašto tekstas kūriniskumą įgyja iš teksto ir gyvenimo sąlyčių: tekstas peržengia save ir įeina į gyvenimą, gyvenimas peržengia save ir įeina į tekstą.

Šešėlis, kuris yra baltas

Taip, daiktų prasmė dažnai pradeda ryškėti tik jiems nykstant. Gyvenimas susikaupia į paskutines minutes. Nykimas sutelkia. Kalbos nykimas kalboje, teksto - kūrinyje yra kūrybos, kūrybingumo pasirodymas ir nykimu, naikinimu, susinaikinimu.

Kūrinio prasmė ryškėja ir jam tolstant, nykstant konkretaus gyvenimo matmenims, stiprėjant egzistenciniam bendrumui. Tekstas lieka pastovus, nekintantis, o kūriniskumo galimybės fenomeniskai skleidžiasi, veriasi, kartu likdamos paslaptingos, neįsėjamos. Ta paslaptis ir yra kūrinio dvasinės energijos versmė, iš kurios kyla ir proveržio (perėjimo į kažką kitą), ir naujos pagavos galimybė.

XX a. pradžios lietuvių literatūroje toks fenomenalus kūrinys yra Jono Biliūno "Baltasai šešėlis", parašytas 1906 m. pabaigoje jauno, kūrybingo, bet sunkiai sergančio ir vilties pagyti neturinčio žmogaus.

Kaip tekstas, "Baltasai šešėlis" turi atskirą likimą. Gali būti, kad rašytojas giedresnėmis minutėmis užrašydavo nedidelį fragmentą - refleksiją, meilės, jaunystės, gyvenimo skaudų apmąstymą. Nesusiejo jų, ryšiai su kitais kūriniais galėjo būti atsitiktiniai; prie novelės "Ji ir jis" 1908 m. "Vilniaus žiniose" dar buvo įdėtas ir fragmentas "O jaunosios dienos mano!" (3 sakiniai). Pirmose "Liūdno pasakos" publikacijose, kaip yra nurodę J. Biliūno tekstologai, buvo trumpesnė dedikacija. 1913 m. (J. Biliūnienės valia) "Liūdna pasaka" buvo išleista kartu su "Baltuoju šešėliu".

Taigi - "Baltasai šešėlis" neturi griežtos priklausomybės. Jis gali laisvai priklausyti "Liūdnei pasakai", gali būti suvoktas kaip nebaigto kūrinio pradžia. Bet jis yra savarankiškas, atskiras, uždarytas savo esmės paslapyje ir atviras savo buvimu tarp: tarp didesnio kūrinio įžangos (priklausymo) ir tarp atskirumo (savarankiškumo), tarp prozos (tolesnio "Liūdno pasakos" teksto) ir poezijos.

"Baltasai šešėlis" - eilėraštis proza. Jo vidinis ritmingumas, formaliai neryškinamas, kyla iš stipraus dvasios intencionalumo, įkreipto į asmenį. Kreipimas, vidinės kalbos situacija, sutelkta į kitą, į moterį, kartu išlaikant dialogo galimybę. Intensyvi pradžia: "O jaunosios dienos mano!" Bet intensyvumas yra *nykstantis*: "Kaip melsvam ore gervės, nykstat jūs tikrai ką pasirodžiusios... Žiūriu int jus pralėkusias, kaip int sapną gražų, ir matau tik, kad jau artinas ruduo gyvenimo mano". (Pirminis, tarmiškesnis tekstas turi intensyvų, inversišką garsinį sąskambingumą: *int - ną - tin - ni - no...* Nykstančios jaunos dienos - kaip gražus sapnas. Nykstantį dabarties ir ateities laiką dvasios sutelktis

bando kompensuoti intensyviu praeities išgyvenimu, intensyvia lyrine atogrąža. Lietuviškasis prustiškojo prarasto laiko ieškojimo punktyras.

Bet ir praeities laikas nebuvo visai užpildytas. Šiame nebuvo esminio būties ingrediento - tavęs. "Bet tu buvai toli nuo manęs, toli, ir aš net nežinojau, kad tu gyveni pasaulyje..." Dvi fazės: nepažinau tavęs, net nežinojau, kad tu esi... Ir biliūniškoji prieštara: *nežinojau, bet jaučiau*. Į jutimą, nuojautą ar įjautą ir sutelkiama dvasinė energija. Ir tai, ko nebuvo, neįvyko, išgyvenama stipriai, praeities laiką pripildant dabarties teikiama prasmė. "E kai, mokiniu būdamas, traukiniu gimnazijon važiuodavau ir pro langą tavo tėvynės mirguojančius klonius ir laukus ir gimtąjį sodžių išvydavau, mano krūtinėje netikėtai sujudėdavo naujas, geras jutimas: kaip paukštis pro šalį pralėkdavau, bet ilgai dar int į išsitiesusį paveikslą žiūrėdavau, kolei jis visai iš akių išnykdavo... Ir kažin ko gaila man būdavo." Įsijautimo į būtį, intensyvaus gyvenimo energija yra viena, vientisa: "naujas, geras jutimas", išvydus pro traukinio langą gimtinę, yra tie patys dvasios sparnai, kurie meile apglėbs kitą. Kiekviename stipriame išgyvenime yra meilės - ir kaip pasiilgimo, klausiančio

Dailininko Mečislavo BULAKOS iliustracija apysakai "Liūdna pasaka"

gailesčio: "Ką tu tada, mano mažutėle, veikei?"

Dvasinė energija, kaip ypatinga sutelktis, kaip proveržis, užpildo būties tarpus. Tarpus palieka žinojimas, pažinimas, juos užpildo jautimas, kuris esmingai veikia būtį net nesu-voktas. Jis negali būti linija, tad lieka punktyras, pažymėtas daugtaškiu: "Ir kažin ko gaila man būdavo...". Būtent čia, būtent ši būties erdvė, kuri yra tarp žinojimo ir jautimo, nuo-jautos, yra J. Biliūno estetiško proveržio vieta. Dar nežinan-tis yra jau jaučiantis. Dar atskirai tebeesančius esminio būties dialogo narius (ją ir jį) jau jungia nuojauta - įvyks, atsitiks tai, kas lemtingai viską pakeis. "Tu" regima kaip vaikas, nerūpestinga ir laisva, įsupta į pirmą pradžią gamtos grožį ("...lakstei po žydinčius laukus ir pievas..."), bet jau žadinama gyvenimo, lekiančio pro šalį traukinio vaizdiniu. Ji irgi tebėra nežinanti: "Nežinojai, kad tenai pravažiavo tasai, kuriam paskui tu būsi artimiausia...". Artimumas pri-klauso ne pažinimui, o jautimui, ne proto, o širdies erdvei.

Estetinis proveržis į dviejų sakralų artimumą negalėtų įvykti be esminės grožio dimensijos. Grožio jausmas "Bal-tajame šešėlyje" atsiranda ne iš džiaugsmo, o iš liūdėsio, iš nykstančio gyvenimo. Liūdnas, bet šviesus, grynas pra-einamybės, nykimo grožis. Grožis yra susietas su pra-rastu laiku (gražus sapnas, gražios dienos, gražios dai-nos ir pasakos). Nykstančios dabarties grožis kyla iš dva-sios galimybių viską suimti, suglėbti, sublimuoti, sutelkti kalbėjimui. Tai artimumo grožis, kylantis ir iš skausmo, nusivylimo, klaidų... Tai ir kalbėjimo grožis, kalbos esteti-ka, kuri pradeda veikti iš pat pradžių, pasigirdus taisyk-lingai tarminei ištarčiai: "Baltasai šešėlis". *Baltasai šešėlis liūdnei pasakai* sudaro chorėjinę eilutę. Sukurti liūdną tekstą, virš kurio sklandytų baltasai šešėlis. Kad būtų bal-tasai brolis juodajam, kuriuo pavirto Juozapota, vienas pačių likimiškiausių charakterių lietuvių literatūroje. ("Nei vilties, nei laimės nebeliko. Viena slankiojos po namus kaip šešėlis, be tikslo"). Kad šviesa ir tamsa kaip seserys laikytų pačios būties kūriniškumą.

Rašydamas "Liūdnos pasakos" tekstą, J. Biliūnas atro-do jautęs kūrinio alsavimą, šešėlišką, neapčiuopiamą kūri-nio efemeriją. Įvykiai, veiksmo linijos, paveikslai, - visa tai, kas apima tekstą, tekstu ir sukuriamą, kalbos tekstu. Bet kokių būdu, kaip parašoma tai, kas nėra kalba, o tik sklandantis liūdėsio balandis, tik baltasai šešėlis greta, - tik nykimo gailestis, kurio neapleidžia grožis? Galbūt grožis, kuris ne tik yra, bet ir gali pasirodyti, ir yra savai-minės būties prasmės akivaizdys.

"Liūdnos pasakos" tekstas gali būti be "Baltojo šešėlio".

Kūrinys - jau ne.

J. Biliūno "Liūdna pasaka" kalba apie kūriniškumo nuo-jautų stiprėjimą XX a. pradžios lietuvių literatūroje, apie es-tetinio proveržio galimybę. Kūrinyje neatsitiktinai pasirodo rašytojo figūra, ne neutralaus pasakotojo, rašančio tekstą

Dailininko Mečislovo BULAKOS raiziny

- pasakojimą, o žmogaus - kūrėjo, pasiryžusio perskai-tyti gyvenimo knygą - atverstą, bet sunkiai suprantamą. "Per dienų dienas ton knygon žiūrėdamas, skaičiau jos įstabius žodžius ir... šį tą supratau..."

"Baltojo šešėlio" vidinė patirtis yra būtina, kad gy-venimo knyga arba gyvenimo tekstas vertųsi ir atsi-vertų, nuolankiai sustodamas prie paslapties arba prie ribos: "Vienas Dievas nežino..."

J. Biliūno laiku ir gal labiausiai jo kūryboje (lyrikoje kiek anksčiau) atsirado kūrėjo "nelaiminga sąmonė", rodanti, kad rašytojas atsisako būti universalumo liu-dytojas. Pasiremiant šia Rolano Barthes mintimi, išsa-kyta apmaštant "nulinį rašymo laipsnį", galima gal-voti, kad neutralus sutapimas su normomis leidžia pa-lyginti lengvai rašytus tekstus. "Nelaiminga sąmonė" atskiria, išskiria, pasmerkia arba kūrybai, naikinančiai neutralų tekstiškumą, arba tylai.

(Iš Viktorijos Daujotytės knygos "Tekstas ir kūrinys", V. 1998, P. 159-161, 192-196)

NIŪRONYS

Kur Jono BILIŪNO vaikščiota

Teresė MIKELIŪNAITĖ

Tolima, kviečianti žiburio akis. Arčiau - toks pažįstamas kadagio dūmų kvapas, balto smėlio keliutė, senolių kapai kalnelyje, snūdžiujų šilų dantyta juosta tamšiam horizonte, graudi laukų ramybė aplink, iki skausmo savas peizažas. Tėviškė.. Čia niekas tavęs neišjuoks, kad tu pailsės ir apdulkėjęs, kad kojos nutrintos ir rankos sugrubusios. Tau paduos vandens, lininį rankšluostį, tu būsi labai lauktas svečias. Ir židinio ugnelė kūrensis ir šildys. Tau nereikės daug kalbėti ir aiškinti: iš pusės žodžio tave supras ir visai be žodžių supras.

Būtina turėti tėviškę.

Kur nors.

Ir J.Biliūnas verždavosi į savąjį kampą iš visų svečių šalių, - net iš Alpių spindinčio grožio. Atvažiuosiu - pamatysiu - atsigausiu.

O tėviškė vis dėlto ne visada jį priimdavo taip, kaip jis laukdavo, kaip tikėdavosi, kaip sūnų kad reikėtų priimti.

Jonukas - pagrandukas. Broliai jau buvo suaugę, kai jis gimė, - užtat dažnai būdavo pažvairakiuojama į jį: jaunėlis tai jaunėlis, bet, nebijok, - dalios vis tiek pareikalaus. Dalia, žemė... Valstiečio palaima ir praeikimas, duodanti duonos kąsnį ir pastogę, bet taip dažnai brolių padaranti priešu, artimą - svetimu. O čia dar, nelaimei, tėvo ir motinos mirtis vienais ir tais pačiais metais. Broliai sutaria: mokysime keturiolikmetį, bet tegu mokslai neina vėjais - kunigu būk! Ir staiga niekieno nelauktas, nesitikėtas, tvirtas "ne!" Iš kur tas atkaklus nenoras? Kiti per laimę tai laikytų! Tokioj šeimoj augęs ir aplinkui gi - ne parmazonai, ne cicilikai kokie. O ir jis pats - kiek to mokslo tepalaižęs, kelias knygeles perskaitęs! Artimieji neatsistebi. Jų pasipiktinimas neišpasakytas. Iš kur tas "ne!"? Prieš brolių valią, giminių norą, aplinkos įtaką, prieš sveiko proto balsą. Apie tvirtą besiformuojančią asmenybę, aišku, niekas negalvojo. Ką čia galvos? Bene žmogus jau? Piemuo! Ant savo, mat, įsigeidė pastatyti!

O tas piemuo... Vijo iš namų - išėjo, bet savo neatsisakė. Galbūt tada visiems laikams atsisveikino su tėviške. Taip atrodė, kad visiems. Ir jam, ir kitiems.

Bet taip tik atrodė.

Sava pasilieka sava.

Aistros atslūgo, apmaudas po truputį tirpo, pyktis

širdyje sąmoningai nebuvo puoselėjamas, debesys virš Niūronių sklaidėsi...

Vienas kitas laiškas, vienas kitas geresnis žodis, šiltesnis žvilgsnis - ir atitirpo širdis, ir J.Biliūnas, pats baudamas Liepojoje ir Tartu, siunčia broliui pinigų vestuviniam žiedui, kitiems reikalams. Gal dėl to, kad tėviškė nenugalimai traukė, kad jos reikėjo kaip vaisto, kad neįmanoma ilgai rūstauti ant gimtųjų namų.

Juk čia, gimtojoje troboje, patirti pirmieji vaiko įspūdžiai. "...sėdžiu mažas lopšyje. Nuo langų šviesiomis juostomis išsitiesę saulės spinduliai. Troba šviesi, iššluota..." Paskui į atmintį įstrigo, kaip troboje kaminą vedė, kaip motina slėpė lietuviškas knygas krosnies pelnuose ir užantyje. O dar vėliau - aštresnės, dramatiškesnės realijos: senas Brisius ant spalių krūvos, prie diendaržio durų, patvoryje pastipusi balta katytė...

O Niūronių laukai išvaikščioti, išbėginėti mažų vaiko kojų. Čia jis žąsis ganė, su kitais piemenimis ripką mušė, malūnus ir smėlio pilis statė, kartu su kitais kaimynų berniūkščiais pasislėpęs lapus ir samanas rūkė, Šventojoje maudėsi. Iš čia jisai bėgdavo Atarietenon baravykauti, į Variaus upelį - kilbukų ir pleinių gaudyti, o Juodbaly kartą net pantinę gyvatę buvo sugavęs... Čia jis, kokių šešerių metų vyras, motinos skara aprištas ir dėl to didžiai nepatenkintas, su seserimi Uliute į Anykščius rarių traukė ir ties Piestupiu vaiduoklį pamatė...

Čia kur akį užmesti - sava, kur nueisi - žinoma, ką sutiksi - pažįstama. Čia tu gali skausmą išlieti, širdį atgauti. O pabandyk nutolti - užkietės širdis, nusialins dvasia tolumo ir svetimio pasaulio svetimame judėjime. Išdžius versmė, kuri gimdo tai, kas svarbiausia, - galią kurti. Tik nutolk...

Reikia nors prorečiais susiliesti su žeme, tave pagimdžiusia.

Ir parvažiuodavo J.Biliūnas į Niūronis kiekvieną vasarą ir ne vasarą, jeigu galėdavo - iš Liepojos, Tartu, Šiaulių, Panevėžio, Leipcigo, Ciūricho, Zakopanės. Gyvendavo arba gimtojoje troboje, pas brolių Mykolą, arba pas brolių Antaną, kurio trobesiai buvo greta gimtosios sodybos. Vasarą jis beveik kiekvieną dieną nušokdavo į Šventąją maudyti, vedžiodavosi su brolio vaikais Šventosios pakrausėmis, ilgas valandas praleisdavo ant Beržų kalnelio, esančio prie pat sodybos. Čia jis daug mąstydavo apie save ar kitus, čia tartum tolomas sapnas išskildavo ir gesdavo atsiminimai...

Dažnai jis keliaudavo gelsvu, vingriu keliu į Anykščius, sustodamas tai prie smagaus, rusvavandenio Variaus, tai prie tyliai srovenančios Elmės, užsukdamas tai pas pakelėje gyvenančius Dilius pasišnekėti, tai pas Grimašauskus šalto, skanaus vandens atsigeriti.

Ilgiausiai būdavo sustojama prie Piestupio - aukštakrančio upeliuko, nuvingiuojančio į Šventąją visai netoli Anykščių. Apaugęs medžiais, mįslingas, net ir baltą dieną pasinėręs prieblandoje Piestupys buvo kupinas slapotos. Degantieji pinigai, pelėdos ūkavimas, gilios drevės ažuoluose, žaltvykslės, klaiki ragana ant pietos, šokančios panytės, numirėliai - viskas išnirdavo atmintyje, vos tik pažvelgus į jo nusekusių tėkmę ir gilią vagą, pilną medžio šešėlių. Kaip neaprašyti, jeigu viskas akyse kaip gyva, taip ir stovi, neduoda ramybės. Kaip neaprašyti? Tegu ne dabar, tegu vėliau...

Iš Niūronių būdavo nukeliaujama į Kaldūniškius, netoli Elmininkų, kur, ištėkėjusi už Juodelio, gyveno mylimiausia rašytojo sesuo Uliutė, arba į Andrioniškį, kur

buvo įsikūręs brolis Juozas. Mėgdavo J. Biliūnas sėdėti Andrioniškio bažnyčios šventoriuje ir klausyti gražios, gyvos andrioniškiečių šnekos. Dažnas svečias jis būdavo ir Vikonyse, pas seserį Anelę Gražienę. Ten savo apsakymą "Kliudžiau" parašė...

Atvažiuodavo J. Biliūnas į gimtinę ir būdamas visiškai ligonis. Vėl ilgą laiką prarymodavo Beržų kalnelyje, berankoviais kailinukais apsisiautęs.

1906 m. vasarą jis paskutinį kartą pabuvojo Niūronyse birželio mėnesį ir rugpjūčio pabaigoje. Nebegalėdamas toliau į laukus išeiti, įsitaisydavo gonkose. Čia susimąsčiusį rašytoją vieną gražią dieną užklupo pirmą kartą išmaldos prašyti išėjęs Petras Sabaliūnas, o iš tikrųjų, kaip žmonės pasakoja, Pavarių kaimo Sabaliauskas, labai mylėjęs vaikus ir savo paties vaikų iš namų išvartytas. Du bedaliai. Senasis bando guosti jaunąjį: "Pasitaisysi čionai, po pušynėlius vaikščiodamas. Šitą ligą tamsta miestuose gavai: tai nuo mokslo ir dulkių..."

Kaip nežmoniškai, kaip baisiai norėjosi tuo patikėti...

Tai vienintelė nuotrauka, kur Jonas Biliūnas nusifotografavo su savo artimaisiais. Viršutinėje eilėje (iš kairės į dešinę): Jonas Biliūnas, sesers Julijos vyras Kazimieras Juodelis, rašytojo tėvo sesers vyras Budreika, tėvo sesers dukros pusseserės Budreikaitės. Antroje eilėje: brolio Mykolo žmona Anelė, sesuo Anelė Gražienė, teta Budreikienė, sesuo Julija Juodelienė ir brolio Antano žmona Severija. Pirmoje eilėje sėdi: brolis Antanas, pusbrolis Budreika, dėdė Pranciškus Biliūnas ir brolis Mykolas.

Fotografuota 1903 m. Anykščiuose

Betarpiško įspūdžio poveikyje čia pat, Niūronyse, gimsta apsakymas "Ubagas" - atsisveikinimo žodis tėviškei.

1906 m. vasarai baigiantis, rašytojas paskutinį kartą pravažiavo Varių, Elmę, Piestupį, Anykščius.

Žinojo, kad paskutinį?

Žinojo ir nežinojo. Taip, kaip mes - daug ką žinome ir nežinome. Ir net kai tikrai žinome, stengiamės nežinoti.

Žinoti kartais jėgų nepakanka. Silpnumo minutėmis.

Bet ateina kitokios valandos, ir mes pažiūrime teisybei į akis. Pažiūrėjo ir J. Biliūnas. Tada jis parašė:

"Kad numirsiu, man pakaskit..."

Ant Šventosios upės kranto...

Tėviškė buvo su juo kartu iki paskutinės valandos, iki paskutinio atodūsio.

Ir liko kartu. Visiems laikams.

Iš J. Biliūno dukterėčios Rozalijos BILIŪNIENĖS - TUSKENIENĖS (1897 - 1964) atsiminimų

Buvau dar vaikas, kai dėdė Jonas (rašytojas) atvažiuodavo pas mus.

Jis labai mėgo gėles. Parvažiavęs gėrėdavosi darželiu, darydavo buketėlius. Labai mylėjo vaikus. Niekur be jų neidavo. Vis mat vaikai - tai gėlyčių, tai uogytė kur nuskina ir duoda dėdei. Jis kartais net išsižioja, leidžia įdėti į burną.

Vesdavosi į laukus, Pavarėn, prie Šventosios. Klaušinėdavo, kas kur pasėta. Rodydamas į linus sakydavo: "Gal ten bulvės?" Mums juoko, kad dėdė nežino.

Prie upės sala, apaugusi krūmais. Ir dabar ji tebėra. Tai dėdė, būdavo, sako mums: "Eikite, vaikai, į salą, tik nepaklyskit. Jei jau neberasite, kur išeiti, tai šaukit". Mes, būdavo, kad ir nepaklystam, šūkaujam, o jis atsiliepia. Mėgdavo žaisti su vaikais. Nusivesdavo prie savo mėgiamiausio beržynėlio (kalnelio prie namų), vadina mo "Beržų kalneliu", mokydavo voliotis nuo kalnelio kamuoliuku. Pats stovėdavo ir žiūrėdavo, kaip mes voliodavomės, ir juokdavosi, skaičiuodavo, kiek kuris kartų nusivoliuosim.

Vieną vasarą kai atvažiavo, buvo nuardytas vienas trobos galas, belikę tik grindys. Dėdė (J. Biliūnas) susikvietė mus visus ir pasakė, kad tos grindys mums paliktos ir kad jis ruošia visiems vaikams vestuves, ir šoks ant tų grindų. Ir šoko kartu su mumis.

Atvažiuodamas atveždavo saldinių, dalindavo vaikams ir sakydavo: "Saldinius tai jūs suvalgykit, bet popieriukus atiduokit man." Mums būdavo įdomu, kam jis juos rinkdavo. Paskui mes matydavom, kaip vaikščiodamas paupy, po pušynėlį dėdė pasidėdavo juos ant kelmo ir rašydavo kažką. Parėjęs namo, jis nuo tų popieriukų klėtelėj surašydavo ant didesnio popieriaus.

Paskutinę vasarą buvo ligotas. Jau neberūpėjo išdai-

gos. Būdavo liūdnos išvaizdos, susimąstęs. Nešiojo trumpus berankovius kailinukus. Dažnai čiulpdavo juodą pyptutę. Bet ji nerūkdavo kaip kitų rūkančiųjų. Mums būdavo įdomu, kodėl dūmai nerūksta. Vėliau mama paaiškino, kad jis vaistus traukdavo iš tos pyptutės. Mažai bevaikščiojo. Daugiausia gulėdavo. Paklodavo jam gonkuose, kartais kambaryje. Namo gonkeliai buvo apaugę vijokliais, prieš langus augo dideli alyvų krūmai, takelis buvo apsodintas karpytais medeliais. Karštomis vasaros dienomis gonkuose būdavo pavėsis, ir dėdė dažnai ten gulėdavo. Jei gulėdavo kambary, tai prašydavo atidaryti langus. Sakydavo: "Tą langą atidarykit, tą".

Kai kurie J. Biliūno apsakymai parašyti pagal tikrus atsitikimus.

Rašytojo brolis (mano tėtė) Mykolas pasakodavo, kad už daržinės, patvory, augo šermukšnis. Rašytojas, dar būdamas vaikas, vieną kartą nušovė katytę. "Katytę užmušė ir, atsisėdęs po šermukšniu, verkė, verkė", - pasakodavo tėtė. Paskui perskaitėm ir panašų apsakymą, pavadintą "Kliudžiau".

"Vagy" aprašytas atsitikimas tikrai buvo kaime. Buvo Jokūbas. Jo pavardė Janukėnas. Jokūbas su rašytojo broliu Mykolu buvo dideli draugai. Kartą Jokūbas atvažiavo iš miško ir atsigulė. Sulojo šuo. Jis išėjo pasižiūrėti. Pamatė tvarto duris atviras. Suprato, kad vagis. Kaip žinom iš apsakymo, Jokūbas vagį nužudė, ir sąžinė nedavė jam ramybės.

"Gaužia ir gaužia, gaužia ir gaužia" - sakydavo Jokūbas Mykolui Biliūnui (mano tėvui).

Taip pat tėvas mums, vaikams, pasakodavo, kaip dėdė Antanas vedė nusenusį Brisių į pamiškę nušauti.

Užrašė Aldona ILČIUKAITĖ

Biliūnų sodyba 1931 metais balandžio 2 dieną

Piestupys 1961 metais

LIEPOJA

Iš mano atsiminimų
apie Joną BiliūnąAntanas VIENUOLIS -
ŽUKAUSKAS

Jono Biliūno laikais Anykščių parapijoje buvo net 13 gimnazistų. Beveik visi mokėsi Liepojos gimnazijoje. Visi buvo me už Biliūną jaunesni ir žemesnėse klasėse. Kai 1895 metais aš įstojau į Liepojos gimnazijos pirmąją klasę, Jonas Biliūnas buvo jau penktoje. <...> Mes, jaunikliai, kaip traukiny, taip ir namie savo tarpe kalbėdavomės arba rusiškai, arba lenkiškai ir tik savųjų tarpe ar šiaip viešose vietose lietuviškai.

Vieną kartą, atmenu, važiuojant traukiniu į Liepoją, išgirdo mus taip kalbant Jonas Biliūnas ir pasipiktinęs, susiraukęs pasakė: "Ot, tai prisigėrę rusų dvasios!" Mes nutilome, bet nuo to karto jau vengėme savo tarpe kitaip kalbėtis, kaip lietuviškai. Liepojoje Jonas Biliūnas turėjo sudaręs ir mokinių kuopelę, į kurią priimdavo tik vyresniusius ir pasirinktusius. Susirinkimus toje kuopelėje darydavo sekmdienį tuoj po pamaldų, po kapeliono mišių. Tos kuopelės buvo kiek literatūriškos, tiek ir socialistiškos. Jose nagrinėdavo kiek lietuviškus, tiek rusiškus raštus. Žodžiu, šviesdavo. Niekomet neužmiršiu vieno epizodo. Aš tuomet buvau, regis, jau antroje klasėje. Visi gimnazistai viename vagone vyko me Kalėdų atostogų namo. Daugiausia, žinoma, buvo lietuvių, ūkininkų vaikai. Bet buvo keletas vokiečių baronų sūnų ir daug Lietuvos dvarponėlių. Vokiečių baronų sūnūs laikėsi išdidžiai, sėdėjo atskiruose suoluose, o jei ir kalbėjosi, tai tik vokiškai. Užtat lenkiškiai ir sulenkėję mūsiškiai triukšmavo, bufetuose gėrė alų, degtinę ir sugrįžę į vagoną nebe kojomis vaikščiojo, o galva. Be to, visą laiką dainavo vieną ir tą pačią:

Cupu lupu, lupu cupu,

Cupu lupu, lupu cupu,

A kto ne wypije, ten dostanie kijem.

Kartu važiojo ir Biliūnas su vyresniųjų klasių mokiniais: P.Pundzevičium, F.Kemėšiu, L.Linartu, Adamkevičium ir dar keletu. Visi jie dabar žymūs žmonės. Biliūnas juos pakurstė, ir visi užtraukė:

Ak, mylimiausia tu mano Lietuva,

Senoj gadyne kaip garsi ji buvo.

Bet nelaimingas atsirado laikas,

Kad mūs užpuolė kryžiuočių tytveikas!

Viešpatie, kas pasidarė: pirmučiausia nutilo giedoję ir triukšmavę lenkiškiai - ištiesė į mus savo kaklus baronų sūneliai, o mes mažesnieji susigūžėme ir laukėme, kad štai tuojau įeis konduktorius ir visus mus suareštuos - ir namo nebeparvažiuosime. Bet kai baigė lietuviška daina, vagonė įsiviešpatavo nejauki tylą. Bet tą tylą vėl sudrumstė Biliūnas, balsiau pradėjęs kalbėti lietuviškai ir uždominavęs visą vagoną.

("Dienovidis", 1938 m., Nr.2)

Liepojos gimnazija, kur mokėsi Jonas Biliūnas

Pirmas lietuviškas spektaklis

Pagaliau atėjo 1900 metų sausio šešioliktoji - spektaklio diena. "Latvių labdaringos draugijos" salė buvo sausakimša. Tiek norinčių pamatyti vaidinimą, išgirsti lietuvišką žodį, kad dėl stovinčių teko padaryti šimtą naujų bilietų, kiti iš anksto išparduoti.

Netrukus atsidengs scenos uždanga, už jos gaudžia nerami salė. Jonas praskleidė užuolaidos kraštelį ir pažiūrėjo į publiką: bene daugiausia čia buvo lietuvių darbininkų, suvažiavusi ir vietinė inteligentija, šonuose pažįstami gimnazistų veidai. O štai pirmos eilės viduryje įsitaisęs storulis Ropas. Negi ir jam parūpo vaidinimas. Šyptelėjo Jonas Biliūnas prisiminęs šio lenkomaną pažiūrą į lietuvių, lietuvių kalbą ir sugrįžo į užkulisius grimuotis.

Nejauku buvo. Kažkoks nerimas spurdėjo širdyje. Jonas nenustygo vietoje, vaikštinėjo pirmyn, atgal. Matė, kad ir kitų artistų veidai įsitempę, susikaupę, nors jie į sceną ėjo ne pirmą kartą. Net karšto būdo, tikras gyvasis sidabras Augustinas Janulaitis - Maskvos universiteto studentas teisininkas, kuris niekad žodžio kišenėje neieško, ir tas tuo tarpu sėdi pritilęs. Gera dar, kad Jonui ne iš pradžių pasirodyti publikai, tik trečioje dalyje.

Štai siuvėjas Vincas - Povilas Višinskis jau atsisėda scenoje prie stalo, dėdamasis nerūpestingas, užkelia koją ant kojos, pasiruošia savo monologui. Uždanga prasiskleidžia.

Klausosi Biliūnas, kaip Vincas su kaimo berneliu - Augustinu Janulaičiu leidžiasi į vis laisvesnį ir šmaikštesnį pokalbį, kurį atidžiai seka publika, ir Jonui nerimas atlėgsta. O kai scenoje pasirodė Amerikos užsimanusi Agota, kurią vaidina patyrusi aktorė Sta-

nislava Jakševičiūtė, taip tikroviškai perteikdama naivios ir paikos kaimo merginos charakterį, kad po jos žodžių žiūrovai leipsta juokais.

Pagaliau į sceną įeina piršlys. "Turiu atrodyti toks, kaip Niūronių Mataušas", - vaizduotėje regi savo piršlį Biliūnas. Ir suka kaip tas viena, o paskui kitą ūsą. Pirmą sakinį dar ištaria mechaniškai, pats beveik jo negirdėdamas. Tačiau Antano natūralumas ir laisvumas jį bematant užkrečia. Įsijautęs į vaidmenį piršlys oriai vaikšto po sceną, kraipo galvą, stebisi apsileidėlio Bekampio gyvenimu, gyvai reaguodamas į visas juokingas ir liūdnas situacijas.

Komedija baigiasi. Scena užsidengia. Karštais plojimais palydi spektaklį linksmai nuteikti žiūrovai.

Visus artistus švytinčiu veidu sveikina ir giria šio vaidinimo iniciatorius Liudas Vaineikis. Nepamiršta ir Jono. Ploja per pečius ir stebisi:

- Tikras piršlys, ką jūs pasakysit! Nagi tikras piršlys! Tik Povilas ir gali surasti tokius artistus.

- Reikia statyti naują vaidinimą, - kai kiek aptilsta pirmųjų įspūdžių šurmuly, siūlo Augustinas Janulaitis.

- O žinot ką? Žemaitės "Velnį spąstuose" - jau turiu numatęs ir veiklą, - sako Povilas Višinskis. - Iki vasaros parengsime.

Džiugiai sutiko sėkmingą Biliūno pasirodymą scenoje gimnazistai, ratelio nariai. Negailėjo pagyrų. O Justinai iš visų veikėjų labiausiai patiko piršlys...

Įvairių atsiliepimų Jonas girdėjo apie spektaklį. Vieni džiaugėsi, kad pagaliau ir Liepojos lietuviai pamatė pirmą lietuvišką vaidinimą, išgirdo viešai pasakytą lietuvišką žodį. Ir komedijos tema esanti labai taikli, nes išjuokia į Ameriką keliaujančius lengvos duonos ieškotojus. Net ir gyvenime panašių pavyzdžių ne vienas buvo suradęs. Gyrė žiūrovai, kad Keturakio komedija gyva, žaisminga, - kai pagauna pačioje pradžioje, tai negali sučiaupti lūpų per visą vaidinimą ir po spektaklio išėini juokdamasis.

Buvo ir kitokių nuomonių. Štai Liepojos klebonas Ropas išjuokė lietuvišką teatrą, suniekino lietuvių kalbą, muzikišką veikėjų apdarą.

❖ ❖ ❖

Saulė jau nusileido, paniro į debesis, net gaisų nepalikdama, tik nurausvino debesų kraštus ir keistai nusidabrinę jūrą. Jonas Biliūnas vis dar tebesėdį kopose ir susimąstęs žiūri, kaip tyliai šniokšdamos bangos ritasi į krantą, prisiglaudžia ir sudūžta. Be pradžios ir be pabaigos plūsta vis naujos bangos, lyg dienos, lyg metai, lyg žmonių gyvenimai...

Atėjo Biliūnas atsiveikinti su jūra. Išvažiuoja, jau palieka Liepoją. Čia prabėgo net devyneri jo gyvenimo metai. Šiame mieste atsiveikino su vaikyste, patyrė našlaičio dailią, vargą, pažino darbininkų gyvenimą, skriaudas, neteisybes. Atrodo, daug ką suprato. Kiek čia buvo širdgėlos, skausmingo tiesos ieškojimo, praradimų ir atradimų... Šie metai ne tokie gražūs kaip vaikystė. Liepojoje jis augo, vyriškėjo, brendo. Tai jo jaunatvės metai.

Dėl tolesnio kelio jau galutinai apsisprendė: studijuos mediciną. Medikas reikalingas žmonėms. Nors jam gal ir sunku būtų dirbti gydytoju: pats žino, kad per daug jautrus kančioms, nelaimei. Tačiau tik medicinos ar teisės mokslus baigęs gali gauti Lietuvoje vietą ir darbuotis dėl savo krašto žmonių. Bet advokato karjera jo netraukia, o gamtos mokslai visada buvo prie širdies. Taigi kito pasirinkimo nėra.

Susitaupe bent kiek pinigų užmokėti už mokslą. Važiuos Estijon, į Dorpatą. Ten pragyvenimas pigesnis. Tai irgi labai svarbu. Stos į universitetą. Grįš į Lietuvą gydytojas. Šios profesijos žmonės daug gero gali nuveikti. Kai kurie iš jų ne tik žmonių kūną gydo, bet ir visos tautos dvasiniais reikalais gyvena. Antai kiek daug nuveikė tautos labui Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius. Rūpinasi lietuvių palangiškis gydytojas Liudas Vaineikis. Pasišventėlių neišgąsdina nė kalėjimai. Ir jis darbuosis. Kaip medikas ir kaip publicistas. Štai jau išspausdino pirmąsias jo korespondencijas. Parašė jis ir du apsakymus. Gal ir tuos išspausdins. Tačiau plunksna duonos nepelnysi.

Kai pagalvoja, kad netrukus išvažiuos, gaila darosi palikti Liepoją, kuri jau tapo sava. Čia surado daug draugų, be kurių būtų buvę sunku ir nyku šiame mieste. Ypač džiaugiasi Jonas, kad Liepojoje susipažino ir susidraugavo su Povilu Višinskiu. Dar negalėtų aiškiai pasakyti, kuo jį patraukė šis santūrus ir užsispyręs žemaitis. Gal jautrumu, meile žmonėms, o gal savo svajonėmis, kurios artimos ir jam, Jonui. Tačiau jaučia, kad surado gerą ir nuoširdų draugą.

Dangus jau pilkas. Ir jūra patamsėjusi, paslaptiną, tolumoje rūko skraiste užsiklojusi. Sunkiai alsuodama, kilnoja krūtinę. Ir Jonui atrodo, kad jūrą slegia liūdesys, neišsakyti švelnūs žodžiai... Bet jis jau išvažiuoja ir ilgam, o gal ir visam laikui ją palieka.

(Iš Mildos Telksnytės, Vygando Račkaičio knygos "Į aukštą kalną", V., 1986, P. 157-159, 169-170.)

Jonas Biliūnas su Liepojos gimnazijos moksleiviais (stovi antras iš kairės)

TARTU (DORPATAS)

Dorpatas, 1902, vasario 27

... Dorpate nuo panedėlio universitetas ir institutas kumeldaktarių lig laikui uždaryti. Iš instituto išvaryti 92 žmonės: 50 be tiesų pastojimų atgal, o kiti ligi rudenio. Buvo demonstracijos dvi, paskutinė puikiai, tiesiog artistiška: kelios tūkstantys žmonių buvo jei ne aktyviškais, tai pasyviškais demonstrantais. Nuo panedėlio prisigrūdė daugybė policijos, net pats gubernatorius atvyko kratą daryti: areštuota nemažai universantų, nekurie jau paleisti, bet tebesėdi dar 20 žmonių. Eina paskalos, kad universantų bus išmesta daugiau 2 šimtų. Dabar eina tyrinėjimai. Gali suprasti, koks komiškas tokiose sąlygose mano padėjimas. Šiądien buvau pas rektorių, atsakė, kad atsakymo nuo Rygos globėjaus dar nėra, - turbūt viskas nukeliavo pas ministerį. Atsakymo sulauksiu dar turbūt greit, bet rektorius neatsisakys priimti dar ir po Velykų, jeigu bus nuo aukštesnės valdžios malonus dėl manęs atsakymas.

Kada bus universitetas suvisai jau uždarytas ligi rudeniiui (jeigu, žinoma, bus), tada man nebebus jau išrokavimo būti Dorpate, bet kol kas reikia laukti atsakymo. Parašysiu dar nuo savęs ryt prašymą ministeriui, kad daileistų man duoti egzaminus į antrą kursą [...]

Dorpatas, 1902, kovo 25

... Tavo platas laiškas man sukėlė dvasią, nes buvau suvisai anglišką spliną gavęs. Dabar, dėkui Dievui, vėl gerai save jaučiu, - žinoma, dvasiškai, nes apie materialšką savo padėjimą to drąsiai pasakyti negalima. Supranti, ką tas reiškia? Reiškia tą, kad pinigai baigiasi pas man. O iš to galima suprasti, kad reikėtų, ant kiek, žinoma, tas yra galima ir jeigu galima, vėl man nors biskį prisiųsti. Lauksiu jų nuo tavęs dar labiau, kaip sūnūs Izraeliaus laukė susidrumstančio vandenio šalteniuose, kad išsigelbėti nuo ligų; badas gi taip pat yra viena iš bjauriausių ligų. [...]

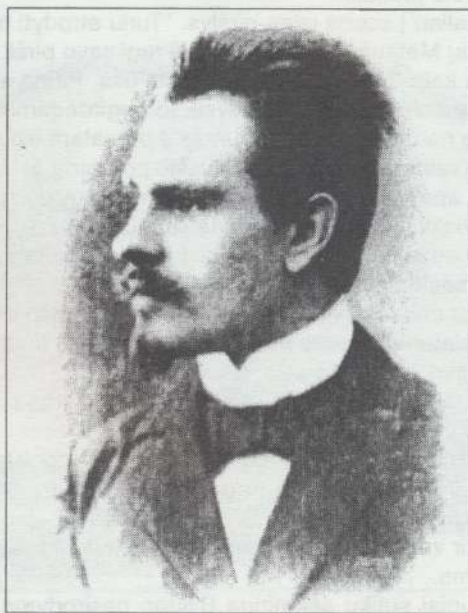
Nežinau, kur ir kaip reikės praleisti vasarą. Prašyčiau tave parūpinti kur nors dėl manęs lekcijų [...]

(Iš Jono BILIŪNO laiškų Povilui VIŠINSKIUI)

Baigėsi paskaitos. Išėję iš universiteto studentai pasklido kas sau. Jonas Biliūnas pasuko prie Emajegio upės. Nuo pilko rūškano dangaus patamsėjęs jos vanduo nešė tolyn geltonus, rudens viesulų nudraskytus medžių lapus. Tartu mieste Jonui trūko gaivaus ir sūraus vėjo, lyg išlydytas alavas saulėtomis dienomis spindinčio Liepojos ežero. Gal todėl jį traukė upė, atvingiuojanti iš nežinomų tolių, iš miškų, iš laukų ir savo tėkme pagyvinanti miestą.

Tartu... Po truputį Jonas apsirančia šiame mieste. Jau daugelis gatvių jam pažįstamos. Nepaklysi ir į nuošalesnes gatveles pakliuvęs, nes apsidairęs tuoj pamatysi Tomamegio kalvą arba smailų, padangėn įsibedusį rotušės bokštą. <...>

Labiausiai Jonui Biliūnui čia trūksta draugų, bendraminčių. Bandė jis suartėti su universitete studijuojančiais lietuviais, bet jiems, pasirodo, visai kas kita galvoj. Šie studentai abejingi bet kokiui politiniam judėjimui, net ir lietuvių, tik savas sotus ir ramus gyvenimėlis jiems rūpi.

Jonas Biliūnas - Tartu universiteto studentas

Rašo referatus apie bakterijas piene, vandeny, ore, atseit, ir jie tautos labai darbuojasi, nors tų savo "veikalų" niekur nespausdina. Kai Jonas užsiminė, kad reikėtų paieškoti ir kitokios veislės bakterijų, gadinančių mūsų gyvenimą, ir su jomis kovoti, tie atšovė: kai baigs mokslus, sugrįš į Lietuvą, tada ir prisidės prie pažangios veiklos. Gal jie ir grįš, apsigyvens Lietuvoje, bet kokia nauda bus žmonėms iš to jų gyvenimo. Jeigu dabar jau tokie tinginiai ir bailiai, tai kas bus, kai šiltą vietelę gaus, pačią ir vaikų krūvą turės? Tada jau tikrai drąsos neatsiras. Darbuosis jie ne tautos, o savo kišenės naudai. O tokie kaip tas penktakursis medikas ir jau melstelėjusia nosimi veterinariorius, tie girtuokliai nelaimingi, kas iš to, kad gaus diplomus ir grįš į Lietuvą. Sės girtuoklystės ir niekšybės bakterijas, loš kortomis, lups pinigais iš vargdienių.

Bendrą kalbą čia Biliūnas randa tik su teisininku, buvusiu liepojiečiu ir socialdemokratų ratelio nariu Kaziu Venclausku. Jis pritaria Jono užmojams. Bet dabar Kazys pametęs galvą dėl savo merginos Stanislavos. Apie ją tik ir tešneka...

Pasivaikščiojimas po miestą, rudens spalvomis nužyti medžiai ir jų spindėjimas bent kiek prasklaidė liūdnas Jono Biliūno mintis. Tačiau, tik užlipęs palėpėn, į savo kambarėlį, ir spėjęs prisėsti prie stalo, jis išgirdo sunkius žingsnius ant laiptų. Ūmai atsilapojo durys ir ant slenksčio išdygo kresna, gerai įmitusi žandarų vachmistro figūra. Už jo nugaros niūriais žvilgsniais stebėjimo pora žandarų.

- Tamsta būsi Biliūnas Jonas Josifovičius? - dusliu, gergždžiančiu balsu pasiteiravo vachmistras. Iš po žemos, raukšlėmis išvagotos jo kaktos pikta žvelgė įtarios akys.

- Aš. Ko jums iš manęs reikia? - paklausė pakilęs nuo kėdės Biliūnas.

- Tuoj sužinosi ko. Buntovščikų ir jiems prijauniančių

mes neglostome, - užriko vachmistras. - Darysime krata. /.../

Kodėl nei "Varpe", nei "Ūkininke" nepasirodo "Simukas", "Benkartas"? Dar pernai pavasarį Jonas pasiuntė šiuos apsakymus redakcijai, bet lig šiol jokio atgarsio. Kur kas vėliau pasiųstos korespondencijos jau išspausdintos. Gal redakcija apsakymų negavo? O gal jie tokie silpni, kad netinka spaudai? Reikėtų parašyti laišką, pasiteirauti. Jono galvoje jau klostosi kito apsakymo vaizdai. Tai iš anos vasaros prisiminimų...

Dabar, kai slenka bausmės laukimo dienos, kai kamuoja nerimas dėl tolesnio likimo, Jonas mintimis dažnai grįžta į Šimonių kraštą, kur ramiai, be rūpesčių praleido vasarą, vaikštinėdamas po laukus ir miškus, kur gėrėjosi gamtos grožiu, kalbėjosi su rugpjoviais. Tada jis nebadavo, dar nekvaršino galvos liūdnos mintys, širdy buvo lengva.

Kaip tik nuo to, ką tada jautė ir mąstė, aplink matydamas žmones, kurie džiaugėsi dosningos gamtos vaisiais, Jonas pradėjo savo apsakymą. Jis nesuko daug galvos ir dėl tolimesnio siužeto, nebandė ieškoti ar išgalvoti kokio ypatingo įvykio. <...>

Kaip baigti apsakymą? Vargu ar pakanka išdėstyti savo įspūdžius, nuotaikas. Ar supras skaitytojas, kam ir dėl ko apie tai rašyta? Ilgokai svarstė Biliūnas prieš parašydamas paskutinius sakinius. Susimąstė ir dėl kūrinio pavadinimo. Galop nusprendė: tegu bus "Vėjo malūnas", nes, baigiant apsakymą, vėl prieš akis iškilo malūno vaizdinys, girdėjo girnų ūžimą, matė sparnus, kuriais jis mojavė lyg su vėju kovojantis milžinas, drąsiai atstatęs krūtinę.

O malūno viduje ta kova virto vaisingu triūsu. <...>

Baigė savo naująjį apsakymą Jonas, ir kilo jam dvejonė. Rašė nieko nepramanydamas, išklojo, ką matė, girdėjo, jautė, pridėjo ir savo samprotavimus, išvadas, bet ar tai jau beletristika? Nusprendė kol kas niekur nešiušti "Vėjo malūno". Pirmiau parodys Povilui Višinskiui, pažiūrės, kaip jis įvertins tą bandymą rašyti proza. Perrašė Biliūnas apsakymą į savo kūrybai skirtą sąsiuvinį greta anksčiau sukurtų eilėraščių.

... Šiandien ištvinusi Emajegio upė neša, plukdo lytis. Kaip laukdavo Jonas ledonešio Šventojoje, bėgdavo kartu su kitais sodžiaus vaikais žiūrėti, kaip ji, išsilaisvinusi iš ledo varžtų, nesutelpa savo krantuose, semia lankas. Ištvinusi upė, regis, užkrės savo veržlumu, pavasarine nuotaika visus į ją žiūrinčius... Tačiau nūnai į Emajegio ledonešį žvelgiantis Jonas nejaučia to kitados šviesaus, su pavasario artėjimu susijusio nerimo. Priešingai - slegia krūtinę, labai neramu dėl savo ateities, ką dabar jam daryti, nuo ko pradėti? Kaip tos ledo lytys skyla, trupa viltis tapti gydytoju...

Ką tik sužinojo nuosprendį. Taip, šito ir reikėjo tikėtis. Tarp kelių dešimčių iš universiteto išmestų aktyviausių studentų, dalyvavusių demonstracijoje, ir Jono Biliūno pavardė. Nieko nepadarysi, tenka atsisveikinti su universitetu, su Tartu...

Grįžta į savo kambarėlį Jonas susidėti knygų, sąsiuvinų. Čia jau nebėra ko sėdėti. Tačiau kur dėtis, ko tvertis? Kur dabar jam, išvytam iš universiteto, benamiui ir skurdžiui, rasti prieglobstį?

(Iš Mildos Telksnytės, Vygando Račkaičio knygos "Į aukštą kalną", V., 1986, -P. 171 - 173, 185 - 187.)

Jonas Biliūnas (stovi pirmas iš dešinės) kartu su kitais Tartu universiteto studentais, pašalintais iš universiteto

ŠIAULIAI

Kartą brolis Augustinas Janulaitis, grįžęs iš Liepojos, kur su draugais statė pjesę "Amerika pirtyje", pasakojo apie liepojiškį gimnazistą Joną Biliūną. Sakė, kad jis labai gabus, labai įdomus jaunuolis, tik nemėgstas moterų. Aš pradėjau juoktis ir pasakiau, kad norėčiau pamatyti tą šaunuolį...

Po kiek laiko pašalintas iš universiteto, Jonas Biliūnas atvažiavo į Šiaulius. Pirmiausia jis atėjo pas mano brolių. Brolio tuo metu nebuvo namie, o aš gaminu pietus. Tada Biliūno dar nepažinojau. Įėjęs jis pasisakė, kas esąs, ir paklausė brolio. Išgirdusi jo pavardę aš visa net nutirpau. Pasakiau, kad brolio nėra namuose. Pamatęs, kaip aš susijaudinau, Biliūnas pasijuto nepatogiai ir greit išėjo, pažadėjęs dar užėiti. Kai kitą kartą užėjo, brolis jau buvo namuose. Brolis jį pakvietė pietų. Susipažinome, pradėjome draugauti. Išeidavome pasivaikščioti.

Vieną pavasario vakarą pasivaikščioję susėdome ant rąstų ir kalbėjomės. Biliūnas staiga paklausė:

- Ar, tamsta, išteketum už tokio, kuris be skolų nieko, nieko neturi?

Aš atsakiau:

- Jei pamilčiau, tai ištekėčiau.

Aš jį pamilau...

(Iš Julijos JANULAITYTĖS atsiminimų)

Jonas Biliūnas 1901 m.

Šiauliai, 1902, balandžio 17

Prieš pačias Velykas gavau, Dorpate būdamas, iš Petro-pilio privatišką žinią, kad ministeris į Dorpatą (o gal ir į visus) universitetą nepriėmė. Ministerijos popiera buvo nusiųsta į Rygą pas globėją, kuris atsiųs nutarimą rektoriui Dorpatos universiteto. Bet ta procedūra iš priežasties švenčių ilgai tęsis, ir dėl to aš, nieko nebelaukdamas, su keiksmais pirmoj dienoj Velykų atvykau į Šiaulius. Oficiališkai žinia pagal mano prašymą turės ateiti ant tavo vardo į Kurtuvėnus su perdavimu man. Ką man dabar daryti? Man gėda darosi, pamislijus, kad emu nuo jūsų pinigų be jokios naudos, kuriuos gal dar neukvačiai man duoda, - o už tą nieko savo karjerai nepadariau. P pinigai garuoja kaip rūkas, o pasekmių to nesimatyti, - kaipgi čia nebūti melancholiku. [...]

Bjauriausias daiktas tas, kad neturiu kur save padėti, važinėju kaip tas amžinas žydas, svetimos duonos ieškodamas. [...]

Šiauliai, 1902, balandžio 30

Mielas Povilai! Tavo laišką gavau. Kokį reikalą turi prie tavęs Jurgis neklausiau ir nežinau. Aš tavęs geriausiai palausiu iki nedėlios Šiauliuose, nes keliauti pas tave labai noriu, - galiu dar išgąsdinti tavo grapus ir priimtį jiems įvairių. Tu klausai, kur aš noriu bėgti. - Bėgti aš niekur nenoriu, - dar anksti, bet noriu greičiau atbūti, kol dar pati valdžia nepareikalavo, kariūmenės reikalus, - juo anksčiau ir greičiau, juo geriau, nes dabartinis mano padėjimas papykusiai man atsibodo. Noriu pats viską atbūti anksčiau, kad nepakliūti į policijos rankas ir kad netikėtai po etapu nenuvartų į Aukmergę: savaitę atgal policija manęs ieškojo Šiauliuose su velniaižin kokia poviestka "po kakomu to delu

pod nomerom takim to", bet tada čia nebuvo ir manęs nerado. Dabar bijau rodyties policijai ant akių, nes nežinau, kas ten per poviestka buvo: galbūt jau į kariūmenę reikalauna, o dasižinoti nėra kaip; o gal yra atsakymas iš departamento policijos, nors jis man dabar nereikalingas, bet atsakymas turėjo ateiti į universitetą, nes departamentui policijos kito antrašo nepadaviau. Kaip matai, padėjimas nelabai malonus: jeigu netikėtai pakliūčiau, tada ir išsisukti būtų negalima, o prie to ir nervai nuo to labai sukelti. Dėl to ir norisi viską greičiau užbaigti.

Iš universiteto atsakymą gavau, tik tai užmiršau tau apie tai parašyti. Atsakymas toks, kad "Ministerstvo narodnogo prosvieščienija ne priznalo vozmožnym pri-niat Vas v čislo studentov Imperatorskogo Jurjevskogo universiteta". Kaip matai, nieko tame gero.

(Iš Jono BILIŪNO laiškų Povilui VIŠINSKIUI)

Šiauliai nuo pat ano laiko buvo žymūs savo demokratinėmis tradicijomis. Ir nacionalinės kovos fronte čia buvo judru. Iš viso, čia kūrėsi lietuvių kultūrinio gyvenimo centras. Todėl ir pasaulėžiūrinis inteligentijos apsisprendimas čia vyko gyviau nei kitur. J. Biliūnas tuo būdu, gyvendamas Šiauliuose, gerai jautė lietuvių visuomenės gyvenimo pulsą ir savo 1902 m. publicistikoje lietė opiausius gyvenamojo meto klausimus.

1901 metus ir 1902 pirmąją pusę jis gyveno Šiauliuose, versdamasis pamokomis ir drauge dirbdamas tarp darbininkų. Pragyventi buvo labai sunku, dažnai

Ištikimiausias J.Biliūno draugas - Povilas Višinskis

trūkdavo pinigų paprastam duonos kąšniui. Negaudamas leidimo grįžti į universitetą, J.Biliūnas mato savo gyvenimo tikslą visuomeniniame darbe, į kurį įsijungė visa savo jaunatvės energija. Bendras nelegalus darbas, materialiniai nepritekliai padėdavo greitai užsimegzti draugiškumo ryšiams jaunimo tarpe. Naujai atvykęs į kurią nors vietą žmogus jausdavo pareigą tuoj susirasti veikliuosius toje vietovėje žmones ir pasisiūlyti dirbti. Ir J.Biliūnas, vos atvykęs į Šiaulius, visų pirma susiieškojo dar iš Liepojos pažįstamą A.Janulaitį, skubėdamas įsijungti į bendrąjį darbą. Šitomis aplinkybėmis jis susipažino su Šiauliuose tuo metu besimokančia ir lietuvių pažangaus jaunimo veikloje dalyvaujančia Julija Janulaityte, A.Janulaičio seserimi. Netrukus jie vienas antrą pamilo. Jausmai buvo gilūs ir tvirti. Jie daug padėjo tais nelengvais išvartyto studento blaškymosi metais. Vis dėlto retkarčiais ir meilė buvo priežastis nesmagiems gyvenimams susidaryti. Rašytojas jau buvo pagarsėjęs kaip "cicilikas", ir mylimosios namiškiai, turėdami savo tarpe jau vieną bedievį, A.Janulaitį, baiminosi dėl būsimojo šeimos nario. Ypatingai daug nemalonumų kiek vėliau teko patirti iš būsimosios žmonos brolio kunigo pusės. Bet veikiai užsimezgė šilti ryšiai su senute Agota Janulaitiene, kuri su plačia motiniška meile sugebėjo pažūrėti į išblyškusį, uždarą, paviršiumi ramų, bet viduje degantį jaunuolį. Po kelerių metų, atgulęs galutinai patalan, J.Biliūnas susirašinėjo su šia paprasta, visai nemokyta valstietė moterim, rasdamas joje liaudies išminties ir begalinės meilės, vadinamas ją savo antrąja motina.

Nedrąsus, linkęs ne pervertinti, o per mažai vertin-

ti savo sugebėjimus, išmestas iš universiteto ir todėl dar labiau savimi nepasitikįs, jaunas rašytojas bijojo ir pagalvoti apie šeimos kūrimą. Kartą, Šiaulių apylinkių lygumoje bevaikščiodamas, J.Biliūnas užuominomis pasiteiravo savo būsimojo žmoną, ar tekėtų už žmogaus, kuris be skolų jokio kito turto neturi. Šitoji, taip pat tik skolų krautį turėdama, atsakė, kad sutiktų ta sąlyga, jei abu pasižadėtų, kad tas, katras pirmasis mirs, išmokės abiejų skolų. Taip atsirado, be visuomeninės pareigos, ir asmeniniame J.Biliūno gyvenime tam tikra moralinė parama.

(Iš Meilės Lukšienės knygos "Jono Biliūno kūryba", V., 1956. - P. 132 - 134.)

Jono Biliūno ažuolas

Augo ažuolas galiūnas trijų kelių kryžkelėje: vienas suko į Šiaulius per Bubius, kitas - į Užventį ir paskutinisysis atsišakojo į Kurtuvėnų bažnytkaimį, paskendusį seno parko lapijoj. Aplink nubanguoja pušimis apaugę kalneliai ir išnyksta padūmavusiame horizonte. Nuo ažuolo visi trys keliaiėjo kaip stygos, todėl ateinantis žmogus ar atvažiuojantis vežimas matėsi kaip ant delno. Povilas Višinskis, žinodamas kada atvyks Jonas Biliūnas ar Julija Žemaitė, atėjęs iš Plioterių dvaro (kur jis mokė dvarininkų vaikus) lūkuriuodavo svečių. Po ažuolu buvo gera susitikimų vieta, medis kamiene turėjo drevę, joje patogų buvo slėpti korespondenciją, laiškėlius.

Nuo ažuolo nelabai toli ir Girnikų kaimas, atėjęs į Lietuvos kultūros istoriją. "Iš vienos vieškelio pusės tęsiasi be galo miškai, iš antros - dailus klonis, už kurio, aukštai pakėlęs galvą tarsi didžiuodamasis stovi visos apylinkės milžinas - G-kų (Girnikų - B.G.) kalnas." Taip rašė Jonas Biliūnas apsakyme "Keliu". Galima spėlioti, kad į kalną kopė Povilas Višinskis su Jonu Biliūnu. Abu buvo geri draugai, abu dideli svajotojai. Garsiosios šio amžiaus pradžios gegužinės vyko ties Bubiais, o kartais ant Girnikų kalno. Po pasilinksminimo skraiste aptardavo švietimo reikalus. Vieta graži, patogi, Šiauliai toli, žandarai nelabai tespėdavo "atsilankyti". Prie ažuolo kamieno lipdė įvairūs kvietimus, skelbimus. Šiuo gražiu gamtos kampeliu ir senoliu ažuolu žavėdavosi lyriška Jono Biliūno sie-la, jį pamini savo apsakyme "Keliu".

Jono Biliūno atminimas brangus ir kurtuvėniškiams, todėl žmonės šį ažuolą vadinę rašytojo vardu.

Deja, septintame dešimtmetyje, tiesiant kelią ir ryšių liniją, ažuolą nukirto. Storaliečio su dreve nuotrauka saugoma Šiaulių pedagoginio instituto gamtos saugos kabinete. Paskutinioji nuotrauka daryta 1979 m. Matome: "kelmo" viduje auga žemuogių pievutė, galima maždaug apskaičiuoti buvusį skersmenį, apytiksliai - 1,8 metro. Šiandien kelmo neliko ir žymės. Vykstant iš Bubių plentu, tik išvažiavus iš Paraudžių miško atsiveria Kurtuvėnų apylinkių vaizdai. Kairėn vedė senasis kelias į miestelį, čia ir augo Biliūno ažuolas.

Pedagoginis institutas suplanavęs grupėmis susodinti ažuoliukus, kurie primintų įžymių žmonių lankymąsi Kurtuvėnų apylinkėse.

Birutė GLIAUDIENĖ

("Kolektyvinis darbas", 1987 m. kovo 21 d.)

PANEVĖŽYS

J.Biliūnas caro žandarų akimis

Antanas TYLA

Susipažįstant su Kauno gubernijos žandarų valdybos XIX a. pabaigos - XX a. pradžios fondo bylomis, teko užtikti keletą iki šiol nežinomų, literatūros istorijai bei visuomeninio judėjimo tyrinėtojams reikšmingų duomenų apie rašytoją Joną Biliūną, XX a. pradžioje gyvenusį Šiauliuose ir Panevėžyje. Šiuo atžvilgiu įdomios yra Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininko susirašinėjimuose su Policijos departamentu ir Žandarmėrijos korpuso vadu pateiktos žinios apie J.Biliūno anti-vyriausybinių veiklų, jo ryšių su carizmui nepatikimais asmenimis bei jo sekimą.

1902 m. spalio mėn. Panevėžyje ant iškabinto caro manifesto apie didžiosios kunigaikštystės vedybas su Graikijos karaliumi žandarai surado priklijuotą spausdintomis raidėmis nepagarbų caro titulų perfrazavimą: "Rimbo pagalba mes, Nikamiluška, Visos Rusijos despotas ir plėšikas, Lenkijos tironas ir engėjas, Suomijos inkvizitorius ir priesaikos laužytojas ir kt. ir kt." Be to, spalio 17 d. prie kai kurių čia stovėjusio pulko karininkų butų buvo primėtyta paveikslėlių, vaizduojančių begriūvančią Rusijos patvaldystę. Kas išplatino anticarinę nusikalstamą literatūrą, žandarams nepavyko konkrečiai nustatyti. Į akis jiems krito J.Biliūnas: "...Spėjama, - rašė Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininkas Policijos departamentui, - kad kaltininku galėtų būti šią vasarą Panevėžyje apsigyvenęs buvęs Tartu /Jurjevo/ universiteto studentas Jonas Biliūnas, s. Juozo, kuris dėl Kuršo gubernijoje buvusių įvykių /turima galvoje Liepojos gimnazistų pagrindinė veikla, kurioje dalyvavo ir J.Biliūnas - A.T./ buvo krečiamas, be to, gyvendamas Šiauliuose, sukėlė įtarimą ryšių palaikymu su kaltinamu... Janulaičiu /Augustinu - A.T./ ir draugyste su panašiais asmenimis. Todėl jis buvo neviešai sekamas. Sekimas nesiliovė ir jam persikėlus į Panevėžį. Be kitko buvo pastebėta, kad jis per Janulaičio seserį Juliją Janulaitytę, gyvenančią Panevėžyje, gauna iš užsienio pasitraukusio Janulaičio laiškus. Taigi /Jonas Biliūnas - A.T./ visiškai abejotino patikimumo asmenybė, nors jis elgiasi labai atsargiai. Biliūnas Panevėžyje taip pat palaikė glaudžius ryšius su šiuo metu kažkur išvykusiu Zarasų apskrities, Aknystų valsčiaus /dabar Latvijoje - A.T./ valstiečiu dailininku K.Nitu, kuris, kiek žinoma... prašė vaistinės mokinį Leizorą Gorbuzenką padaryti Biliūnui hegtografą, bet Gorbuzenka nesutiko, todėl ir nežinoma, ar kas nors kitas padirbo Biliūnui hegtografą ir ar jis jį turėjo. Matyt, kad paminėtas Biliūnas pagal požymius ir kitus duomenis yra tas pats buvęs studentas - lietuvis... /kuris/ prieš keletą savaičių buvo atvykęs iš Panevėžio į Šiaulių apskritį ir susirinkime rodė hegtografuotą nusikalstamo turinio paveikslą". Toliau žandaras

samprotauja: "Nors Biliūnas ir įtariamas, bet kadangi jis, matyt, yra vienas iš Šiaulių apskrities litvomanų grupės veikėjų, kuriuos dabar seka agentūra /žandarų - A.T./, tai šiuo metu bet kokie veiksmai Biliūno atžvilgiu gali greitai pakenkti minėtos grupės sekimo sėkmei..."

Iš tolesnės bylos eigos nematyti, kad žandarams būtų pavykę sužinoti ką nors daugiau apie rašytoją J.Biliūną. Tačiau iš šio pranešimo aiškiai matyti, kad rašytojas buvo nuolatos sekamas, kaip nepatikimas ir caro valdžiai pavojingas asmuo.

("Pergalė", 1965 m. Nr.10. -P.185 - 186)

Panevėžyje, gydytojo Moigio namuose

Alma AMBRAŠKAITĖ

"Vis norėjos sužinoti, ar stovi tas namas nesugriautas nuo karo, kuriame gyveno trumpai rašytojas Biliūnas, - laiške Panevėžio muziejininkų klausė Julija Biliūnienė - Matjošaitienė - Panevėžys - šviesus, saulėtas prisiminimas".

J.Biliūnas į Panevėžį persikėlė 1902 m. pavasarį: "Iš karto apsigyveno nuošaliai, kad nekristų labai į akis žandarams, paskiau - gydytojo Moigio namuose Šeduvos gatvėje".

Čia gyveno ir Julija Janulaitytė - būsimoji žmona. Baigusi dantų technikų kursus Šiauliuose, ji vertėsi praktika Panevėžyje. Tais pačiais metais "po Kalėdų oficiališkai susižiedavo su tavo sesele, t.y. pasisakėme giminėms, kad esame "susirokavę" ir manome ilgainiui vestis. [...] Mudu jau nesiskirsime, nors vestuves gal ir negreita dar darysime. Artima mudviejų pažintis pertikrins mus, kad galėsime būti laimingi".

Panevėžyje Biliūnas vertėsi pamokomis ir be atilsio dirbo visuomeninį darbą "tarp darbininkų": "Esmu baisiai užimtas: kas diena 11 val. galvos darbo be jokio atilsio", "papykusiai visados esmu nuvargęs ir dirbu tiek, kiek dar niekados savo gyvenime".

1902 - 1903 metais į "Darbininkų balsą" Panevėžietės, Mergaitės slapyvardžiais siuntė korespondencijas apie Panevėžio Mantvilo fabriko, malūnų, kailių dirbtuvės darbininkų gyvenimą, žandarų vakmistrą Meižarą. Aktyviai vykdydamas visuomeniškuosius tikslus, J.Biliūnas ryškino ir skaidrino savo asmenybės moralines ir kūrybines nuostatas.

Šiais intensyviausios J.Biliūno politinės veiklos metais aštrėjo politiniai partiniai ginčai, juose daug reiškė net asmeniniai dalykai. Biliūnas 1903 m. birželį LSDP nariui, "Darbininko balso" redaktoriui A.Janulaičiui rašė: "Atvirai pasakysiu, kad šitie visi pykčiai, kliauzojimai etc. man taip daėdė, kad dabar jau pradedu manyti apie save kaippo apie žmogų, kurs grynai partyvišku žmogumi

būti negali", išsitarė svajojęs "palikti literatoriu, gali prieiti iš to ir duoną sau turėti".

Ryškėjančios vidinės kūrybinės asmenybės nuostatos J. Biliūną skatino toliau studijuoti: "tikiuos tikrai per tai išsilavinti ir palikti ilginiui daug naudingesniu". 1903 m. vasarį keliavo Peterburgan prašyti ministerio leidimo tęsti studijas universitete. Leidimo negavo: "Į universitetą čionai pastoti negaliu; jau ir taip daugiaus be darbo pustrečių metų kaip koks valketūnas, apie save ypatiskai mažai rūpindamasis. Reikia gi prie kokio nors galo prieiti, reikia nors ką nors pabaigti [...] Ir paukštis rūpinasi apie savo lizdą". 1903 m. liepą J. Biliūnas išvažiavo studijuoti į Leipcigo aukštąją prekybos mokyklą. Bet, siekdamas savo svajonės, perėjo į Universitetą studijuoti literatūros. Į Panevėžį grįžo po metų - 1904 m. liepos mėnesį. Susitiko su Julija: "susigraudinom ir nutarėm nebesiskirti. Veidas išblyškęs, akys įdubusios - aiškus ligonis. Ryt dieną pradėjome rūpintis vedyboms reikalingais dokumentais. Jis - į Anykščius, aš - į Šiaulius metrikų. Viskas ėjo sklandžiai. Rugpjūčio 4 d. formalumai buvo atlikti Kairiuose mažoje bažnytelėje". Trijų dienų vestuvinė kelionė į Anykščius pas Biliūno gimines buvo "gal viena iš gražiausių, šviesiausių mūsų trumpame bendrame gyvenime. Ryt dieną pradėjome planuoti visokius reikalus. Visų svarbiausias - Biliūnui nueiti pas gydytoją. Gydytojas pasakė, kad reikia važiuoti į Šveicariją, nes plaučiai gerokai paliesti. Aš išvažiavau į Charkovą baigti savo specialybės, o Biliūnas - į Šveicariją gydytis ir mokytis. Jo portfelis visus kartus su juo nesiskyrė. Prasidėjo vargai ir kova dėl gyvenimo." Į Panevėžį J. Biliūnas dar buvo grįžęs su Julija iš Šveicarijos - 1905 m. pavasarį, bet trumpam. "1905 metais rudenį visai išvykome iš Panevėžio".

Gydytojo A. Moigio namų Panevėžyje istorija atspindi

tautos kelią - jos kuriamąjį bei naikinimo, griovimo metą.

Namus XIX a. pirmoje pusėje pastatė Panevėžio miesto apskrities gydytojas Tadas Jonas Anupras Moigis. Čia jis gyveno iki savo mirties - 1903 metų. Po jo mirties namai priklausė sūnui Jonui - teisininkui. Jau minėti šios garbingos ir patriotiškos giminės vyrai, prisiminkim: panevėžiečio gydytojo brolis, studentas Jonas Moigis dalyvavo 1863 m. sukilime, žuvo Paberžėje; jų abiejų tėvas Kazimieras Moigis, gyvenęs Anykščių apskrityje, rinko tautosaką, susirašinėjo su S. Daukantu.

1941 m. birželio mėnesį namo rūsiuose traukdamiesi bolševikai nukankino ir nužudė Panevėžio apskrities ligoninės chirurgus S. Mačiulį, A. Gudonį, J. Žemgulį ir medicinos seserį Z. Kanevičienę. J. Žitkaus fotografijoje įamžinta prie nukankinto vyro parklupusi A. Gudonio našlė tapo didžiojo tautos skausmo išraiška.

Karui pasibaigus čia toliau buvo dirbamas tautos naikinimo darbas. Mokytojas B. Antanaitis prisimena: "Kalėjimas nebesutalpino suimtujų. Kalėjimais paversta Chodakausko, Moigio namų, valsčiaus ir apskrities savivaldybių, geležinkeliečių rūmų pagrindžiai ir sandėliai, Moigio namuose buvo įsikūręs Panevėžio saugumas".

Gydytojo A. Moigio namuose, stovinčiuose Vasario 16 - osios pavadinimą susigražinusioje gatvėje, po restauracijos įsteigtas Panevėžio kraštotyros muziejus. Fasadinės sienos nišose panevėžiečio skulptoriaus Alfredo Pajuodžio sukurtas bronzinis J. Biliūno biustas ir memorialinė lenta - knyga, kurioje įrašyti J. Biliūno atminimą Panevėžyje įamžinantys žodžiai: "Šiame name 1902 - 1903 metais gyveno rašytojas Jonas Biliūnas". Žodžiai byloja ne griovimą, o kūrybą ir darbą savo tautos gerovei ir laisvei.

Namas Panevėžyje, kur 1903 m. gyveno Jonas Biliūnas ir Julija Janulaitė

LEIPCIGAS

Leipcigas, 1903, spalio 21

...Vakar vakare atvažiavau į Leipcigą, bet apie pastojimą dar nieko nežinau, nebuvo galima dar pasimatyti su direktoriu. Rytoj viską atliksiu ir tikiuos būti priimtu. Leipcigas padarė įspūdį labai gera. Ant kiekvieno žingsnio knygų magazinai, muziejai, teatrai etc. Geresnį įspūdį padarė negu pats Berlynas. Susipažinau šiek tiek su miestu ir buvau vienam muziejui: puikus!

(Iš Jono BILIŪNO laiško Julijai JANULAITYTEI)

Leipcigas, 1903, spalio 23

Brangus Drauge! Esmu Leipcige. Atvažiavau utarninko vakare. Pastojau į "Handelshochschule" ir dabar skaitaus jau studentu. Buvau ant poros lekcijų - speciališkai komercijiniškų: nieko ypatingo, juo labiau, kad dar mažai vokiškai tesuprantu. "Handelshochschulės" studentai skaitosi taipgi ir laisvais klausytojais universiteto: gali klausyti tenai lekcijas, kokios tik jiems patinka. Universiteto profesoriai skaito lekcijas ir komersantams sykiu. Taip ant pirmo semestro tiktai vienas skaitys lekcijas ne profesorius, - kiti visi profesoriai, ir dargi kai kurie garsingi mokslinčiai, kaip ekonomistas Bucheris, filosofas Vundtas etc. Aš ypatiškai labiausiai atidos atkreipti manau ant lekcijų profesorių universiteto, tokiu būdu žadu iš sykio du zuikiu pagauti!...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Leipcigas, 1903, gruodžio 9

...Kadangi mano panelė svajoja atvažiuoti į užsienius kokią pusmetį ar metus pasimokyti dantiatrijos ir kad man ant vasaros nereikėtų slapstyti sugrįžus ir apsaugoti ant visados savo panelę nuo bobų liežuvių, - tai nutarėva, man sugrįžus ant vasaros, paimti šliūbą - apsvainikuoti formališkai, kad gauti tiesą nuo bažnyčios šventos laisvai susieiti ir užkšti gerklę daug kalbantiems!...

Mėtais į šalis, žmogus, - ir nežinau prie ko kibti, ką

daryti, o visam kam nė laiko, nė spėko, net ir noro nėra. O tuo tarpu čia tau komercija su savo skaitliais akis ėda. Čia bėgi skaityti, čia nori filosofijos paragauti, čia nuo tavęs laukia, kad tą ir tą padarytum!.../ Tarp kita ko studijuojau ir lenkišką literatūrą (čia puikus lenkų knygynas), - puikus daiktas! Tik viena literatūra ir įneša žmogui ramumą į širdį, šiek tiek jos skausmus nutildo; daila visados šlifuoja žmogų, - o taip visai blogai priseitų. Jos dailytėjęs, vėl pradėdai linksmiau žiūrėti aplinkui, vėl pradėdai tikėti, nors kam - nežinau. Bet visgi šį tą dirbu.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Leipcigas, 1904, sausio 6

...Žinai, vėl darau iš palengvo poetiškų, svajoju apie apysakas, turiu keletą temų, tik vis tik svajoju, kol kas nerašau, bet renku medegą. Kartais besvajodamas ir apie politiškus klausimus užmirštu visai. Abelnai iš manęs politikas, matyt, bus menkas: labiau už viską myliu dailą negu ką kitą. Dabar studijuojau lenkišką ir vokišką literatūrą, nors ir mažai spėju. Padarykit savo "Varpą" literatūros organu (be politikos)!...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

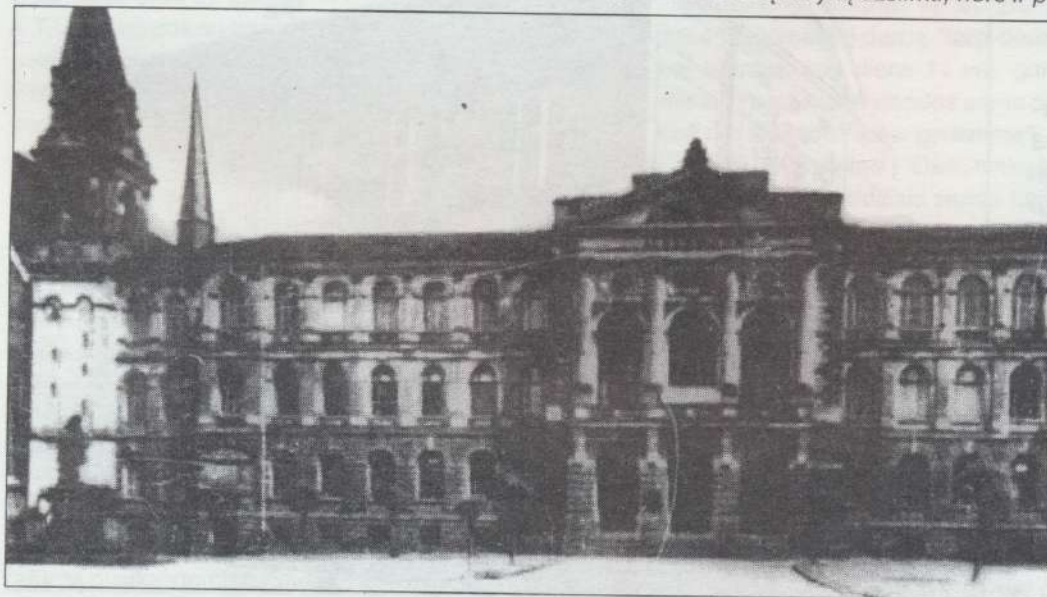
Leipcigas, 1904, sausio 14 - 15

...Nešiotojai žmonėms laisvės ir brolystės! Menki nešiotojai, kada patys putodamies pešas ir draskos, išsimislinėdami vienas kitą, ir rūpinasi tik užganėdinti savo egoizmą, o ne kokiuos ten vergiamųjų reikalus! Geriau tokie nešiotojai eitų kiaulių ganytų - didesnė būtų nauda: nors kitų nejudintų arba neerzintų!...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Julijai JANULAITYTEI)

Leipcigas, 1904, vasario 12

...Nežinau, kaip kiti, o aš visai nuo politikos ir partijų nusišalinau: atsibodo man ji, nervus suardė, - nesinori nė kuo iš tų dalykų užsiimti, nors ir pirma iš manęs parti-

Senasis
Leipcigo uni-
versitetas

jos politikas ir agitatorius buvo labai menkas - tik visi įkalbinėjo ir stumdė (prieštarauti nepadoru išrodė, nes nuomonė ir pas mane tokia buvo ir yra). Bet daug ramiau save jaučiu universiteto knygyne, tarp leksikonų, senų knygų etc., - nėra ten nė pykčių, nė konkurencijos, - ramu ir ramu kaip bažnyčioj!...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Vincui KAPSUKUI)

Leipcigas, 1904, vasario 26

...Su liepsnojančia širdim laukiau 2 semestro ir meldžiu Dievo, kad pasisektų persinešti į universitetą; ilgai su savimi kovojau (o galbūt ir su kitais), bet dabar tas nutarta, - žūt ar būt. Nors ir 10 metų prisieitų vargti, turiu pabaigti. Bet toliau nuo Vokietijos nekeliausiu, nes esmu įsimylėjęs į jos universitetus ne mažiau kaip į savo sužieduotinę. Jau antiras mėnuo, jei ne daugiau, kaip užsiemu tik viena literatūra ir jos istorija, jau nemažai perskaitęs esmu. Dėl to kasnakt apie tai sapnuoju, - vis išradinėju, atradinėju ir tyrinėju, - tai vis nuo nervų, kurie, matyt, pavargo.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Leipcigas, 1904, balandžio 31

...Negaliu pasakyti, kad šitie metai man būtų laimingi - daug labai sau nervų pagadinau, - bet vis tik dabar ypač pradėjau jausties gerai, - galbūt dėl to, kad ant galų galo jau turiu priešaky aiškų kelią, kuriuo ir eisiu, nors nelabai tikiu, kad iki tikslui nueisiu. - Viena, ko bijau, tai politikos. Gerbiu ją, žinau, kad ji reikalinga, bet ne visiems juk jais būti, t.y. politikais. Ir bjauru, jeigu tie santykiai arba draugai būtinai spiria tavo būti tuo, prie ko nejauti patraukimo. Žinai Krylovo sakmę: "Blogai, jeigu pyragus keptų koks kurpis, o čebatus siūtų kepėjas." - Negali sau perstatyti, kiek ta politika man daėdė, tiesiog sergu nuo jos, nors nieko nieko nepadariau jai gero (kas už tai ir gadina ūpą). Kaip tik atsimeinu apie ją, tuojau plaukai ant galvos stojas, - taip ir girdžiu draugų išmetinėjimus: "Svajoji apie dailos literatūrą ir kitus niekniekius, o to, kas taip reikalinga, nedirbi".

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Leipcigas, 1904, gegužės 27

...Jeigu iš tikrųjų mums spauda nebus varžoma, bus nors tiek ir taip pastatyta (sulig tiesų), kaip, pvz., lenkiškoji, tai, be abejonės, literatūra vis tik pradės daug greičiau, mano nuomone, kilti aukštyn. Jeigu ir atsiras nemažai mėslo, vis tiek turės būti šis tas ir žmoniškesnio. Svarbu ir tai, kad gal galės Lietuvoje atsirasti inteligencija, plūksna mintanti. O to vertė nemaža. Taigi tu, kas atsitiko, nors jokia būdu negalima būti pakakintu, vienok džiaugtis yra kuo. Laikas dabar iš tikrųjų labai

įdomus. Todėl taip pradėjo traukti Lietuvon ir mane: tik, ant nelaimės, anksčiau pradžios rugpjūčio būti negalėsiu, nes semestras baigias tik 13. VIII naujuoju stilium. Gaila, kad tu nieko naujo apart pačio spaudos gražinimo nepranešei; o aš laukiau, kad pasakysi, kas ir apie ką rūpinas, kokie laikraščiai projektuojami etc./.../ Aš anaipol vienoj politikoj išganymo nematau: viena politika užsiimant, galbūt ant galų galo ir galima būtų su-

tverti liet. respubliką, bet gali atsitikti, kad tada jau nė vienas lietuvis lietuviškai nebekalbės (jeigu, žinoma, būtų užmestas kultūriškas darbas). Taigi reikalinga ir vienas, ir antras, o galbūt ir kas nors trečias: ir vienas kito purvinti ir niekinti visai nereikėtų...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Leipcigas, 1904, birželio 24

...Pasistengsiu pargrįžti kaip galima anksčiau, nors abejoju, kad būsiu Lietuvoj anksčiau liepos m. pabaigos.

Trokštu Jums linksmos gegužinės. Gaila, kad negaliu kartu būti. Čia karščių didelių nėra, o man kartais šalta - vaikščioju su burnosu: mat ištvrkau kaip panelė.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Julijai JANULAITYTEI)

Kairių bažnyčia, kurioje įvyko J. Biliūno ir J. Janulaitytės jungtuvės

Vasarą, parvažiavęs į Lietuvą, jau pasijuto visai ligonis, - kaip jis pats savo sveikatą apibūdino, - kandidatas į džiovininkus. Turint galvoj anų laikų medicinos lygį, be to, varge užaugusio ir nemokančio savimi rūpintis J. Biliūno būdą, aišku, kad tuberkuliozinis procesas buvo toli pažengęs. Energijos dirbti, kurti, susieiti su žmonėmis, gyvai dirbančiais visuomeninį darbą, J. Biliūnui jau trūko. Rašytojo jungtuvės (1904. VIII. 4), įvykusios mažame Kairių bažnytkaimyje, netoli Šiaulių, neleido jam tada pradėti ramaus gyvenimo: žmona tuoj pat išvažiavo dar mokytis į Charkovą, J. Biliūnas, - vėl šiaip taip stipendijų padedamas, - į užsienį, šiuo kartu į Šveicariją, į Ciūricho miestą. Dar vasarą Lietuvoje jis buvo galvojęs gauti kurio nors dvarininko vaikus pamokyti ir, ištisus metus taip padirbėjęs, susidėti kiek pinigų, kad nebereikėtų badauti. Buvo prašęs P. Višinskį padėti tokį uždarbį susirasti, bet liga pasirodė jau tiek pažengusi, kad reikėjo gydytis. Todėl teko dairytis tokios aukštosios mokyklos, kur būtų klimatas tinkamesnis. Galvota, kad, apsigyvenus Šveicarijos kalnuose esančiame Ciūriche, bus sveikiau plaučiams, tačiau, kaip paskui paaiškėjo ir draugams, ir žmonai, klimatas čia nebuvo sveikas: jis ligoniui nepadėjo, o gal net pakenkė.

(Iš Meilės LUKŠIENĖS knygos "Jono Biliūno kūryba", V., 1956, - P.241 - 242.)

CIŪRICHAS

Susituokėm rūgpiūčio ketvirtą, o dvidešimt aštuntą išvažiavome. Jis į Niūronis, paskui į Ciūrichą, o aš - į Charkovą gauti dantų gydytojos diplomo: dar nebuvau baigusi mokslo. Per tris mėnesius baigiau.

Ciūriche jis apsigyveno pastogėje. Gavo iš "Žiburėlio" 25 rublius stipendijos, bet pinigų trūko. Dažnai neturėdavo ko pavalgyti. Jau išvažiudamas iš Lietuvos jis blogai jautėsi.

1905 m. sausio mėnesį grįžau į Lietuvą. Gaudavau nuo jo laiškus, kur rašė, kad temperatūra nuolat kyla. Vasario mėnesį, pasiskolinusi 300 rublių, vokiškai temokėdama vos kelis žodžius, išvažiavau į Ciūrichą pas jį. Radau gulintį palėpėje, mažame kambarėlyje. Dieve tu mano, visas šlapias, temperatūra 39 laipsniai. Vis tiek mūsų džiaugsmas didžiausias: susitikome... Kitą dieną nusamdžiau kambarėlį, gražų, su veranda žemutiniame aukšte. Pati pradėjau gaminti valgių. Jono temperatūra krito. Jis atsikėlė iš patalo, ėmė vaikščioti. Lan-kydavom teatrus, koncertus. Kartą buvome užkopę į Uetlibergo kalną. Ciūricho klimatas nebuvo sveikas ligoniui. Gydytojas, patikrinęs Jono Biliūno sveikatą, sakė, kad ilgiau čia pasilikti negalima. Vasarai grįžome į Lietuvą. Aš apsistojau Panevėžyje, o Jonas nuvažiavo į Niūronis pas brolių Antaną ir pasiliko ten porai savaitių. Panevėžyje aš turėjau darbą, jau šiek tiek uždirbdavau lėšų, bet pragyventi buvo sunku, nes turėjau mokėti skolą už kabinetą. Pasitarusi su gydytojais apgyvendinau Joną Rozalimo pušyne. Kas dvi savaitės nuvažiuodavau aplankyti. Pasitaisė. Temperatūra nukrito. Bet artinosi drėgnas ruduo. Nutarėme keltis į Jaltą. Išsiunčiau ten dantų gydymo kabinetą. Nuvažiavome į Vilnių. Ten apsistojome pas Povilą Višinskį. Gydytojų konsiliumas patarė važiuoti į Lenkiją, nes dauguma gydytojų buvo lenkai.

(Iš Julijos JANULAITYTĖS - BILIŪNIENĖS atsiminimų)

Ciūrichas, 1904, lapkričio 1

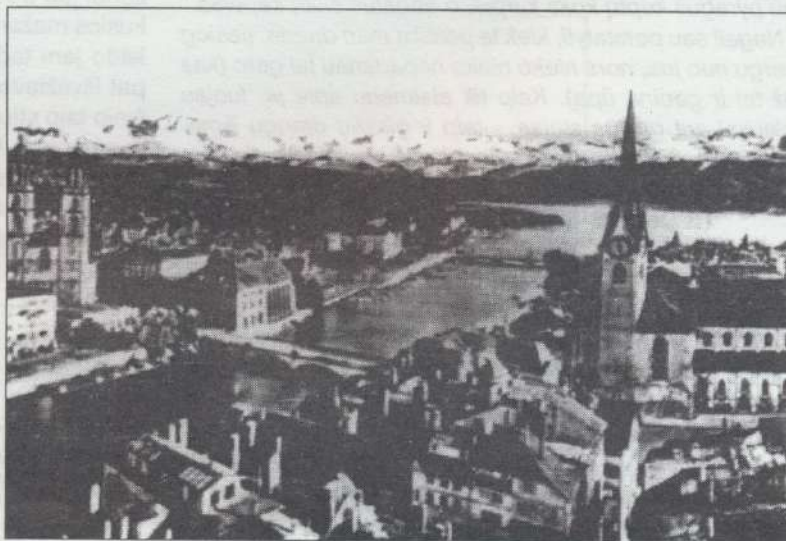
...Ciūriche esu aš vienas: lietuvių daugiau dar nepažįstu, nors, rodos, yra vienas. Susipažinau su lenkais. Kolei kas nieko dar nepatyrė čia ypatingo. Universitetan pastojau. Mažiausia metus turėsiu būti Ciūriche, o gal ir dvejus išbūsiu, nes mano skyrius ir čia gerai pastatytas; tik gaila, kad čia nėra Leskyno ir jo seminarijos. Vis tik jeigu pasveiksiu, jei nepriseis keliauti pas Abraomą, tai vėl persikelsiu po metų Vokietijon. Nelabai esu sveikas, todėl ir pabėgau iš Leipcigo. Turiu džiovos pradžia; per vasarą buvau gerokai pasitaisęs ir atsipeikėjęs, bet dabar, po kelionės, kiek pavargau, kosulys sunkina

ir taip nekaip jaučiuos; žinoma, atsigausiu pabuvęs. Žiema, matyt, ir Ciūriche vis tik nebus šilta, bet vis tik lengvesnė kaip Leipcige, - nors tokių vėjų nebus ir oras grynesnis. - Gal girdėjai, kad jau priėmiau septintą sakramentą pagal bažnyčios įstatymą ir Dievo prisakymą: dėl to vieno nereikėtų taip greitai su šiuo svietu persiskirti./.../

(Iš Jono BILIŪNO laiško Domui ŠIDLAUSKUI)

Ciūrichas, 1904, lapkričio 20

...vienas sėdžiu per lekcijas, vienas gyvenu, vienas išeinu pasivaikščiotų, - niekas netrukdo, niekas ir melancholijos nuo kaktos nenuvaiko. Bet iki šiolei vis tik jaučiuos gerai ir ramiai: gyvenu ir kvėpuoju prigimties gražumais, gausia jos ranka išmėtytais aplinkui. Kas šventadienį būtinai einu už miesto, lipu ant kalnų, ropilinėju po jų uolas, vaikštinėju po jų girias ir krūmus, - linksmais kloniais ir galingais ledų kalnais džiuginu savo akis, žadinu jausmus ir kurstau savo fantaziją, kuri, ant nelaimės, nors kaista, bet ant popieriaus išsiliesti negali. Nuo kalnų viršūnės po pačių kojų matau giliai gulintį miestą, kloniais ir kalneliais išmėtytą, upėmis išraižytą, su puikumu ežerų, tarsi užmigusių savo gražumoj. Jeigu tavo ausies nesiektų varpų garsai ir gartraukių žviegimas, pamislytum, kad po tavo kojų išmiręs ar sužavėtas miestas... Šiandien atsikėlęs tyčia išėjau į miestą pasižiūrėti, koks oras. Buvo taip didelė migla, kad už keleto žingsnių beveik nieko nesimatė. Eidamas gatvėmis, pamačiau visur iškabinėtus apgarsinimus: "Ant Uetlibergo giedra!" To tik ir laukiau. Norėjau pamatyti nuo viršaus debesis, gulintčius ant miesto, nes da nebuvau matęs. Nors iki Uetlibergo buvo 4 kilom. ir ant pačio kalno užlipti ne taip lengva, o mano plaučiai tokioj migloj iš tokios gimnastikos negalėjo pasidžiaugti, vienok skubinau nukeliavau prie kalno ir siauru patai-

Ciūricho miesto vaizdas

syty takeliu pradėjau risties ant jo viršūnės./.../
(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Ciūrichas, 1905, vasario 2

...Savo "jaunystę" (bus pav[adinta] "Kūdikystės sapnai") jau pradėjau (bet tik pradėjau, - ne dau-giau). Svajoju ligi vas[aros] vakacijų (liep. m.) pa-rašyti, nors galiu ir visai neparašyti. Bet jeigu ir pa-rašysiu, tai turėsiu dar, namo parvažiavęs ir būda-mas tėviškėje, pataisyti ar papildyti, taigi gali anksčiausiai būti priruošta rudenio tikrai. Kosulys gyvatė trukdo - negali gerai išsimiegoti, atsikėlęs jaučiuos nuvargęs, įkvėpimas nyksta, ir eina visa kas po velniais. O taip dabar norėčiau būti sveikas, kad galėčiau rašyti, rašyti ir rašyti!.. Nenorėčiau nu-mirti nepalikęs beletristų. Taip tai mirties nebijau - niekai patys, tik, nieko neparašius, gėda būtų grei-tai mirti: kad nors kokį 10 metų pratraukti būtų gali-ma./.../

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Ciūrichas, 1905, balandžio 3

...Jau gyvenava kitoje vietoje, daug aukščiau, t.y. ant kalno, sveikesniam ore, - tik tiek negerai, kad kambarys nors ir šviesus, bet ne saulėtas. Už tai turiva aplinkui du saulėtu sodneliu, kur turiva tiesą šildyties ant saulės, skaityti ir mokyties. Gyvenava pačioj apačioj - partere, nebereikia laiptoti aukštyn kopėčiomis, kas mane labai vargindavo. Valgyt pa-tys verdavos ne tik rytą ir vakarą, bet ir pietums. Labai sunku buvo gauti kambarį, kur būtų leista sau virties, ant galo radova: dabar verdavos priemenėje ant tam tikro staliuko, - davė mums net gerą virimui mašinėlę. Per tuos ieškojimus naujo gyvenimo daug laiko nuėjo pernėk. Dabar jau pradėsiu normaliai gyventi: turiu daug rašyti - pinigai reikalingi. Jab-lonskis (tarp kita ko, ir Povilas) seniai laukia nuo manęs raštų išleidimui, bet vis negali sutaisyti rei-kalingo skaitliaus, nors medegos yra. - Ekskursijų dar jokių nedarėva, tik buvova ant Uetlibergo. Nežinau, kada susiruošiva keliauti krioklio ir Ketu-rių Kantonų ežero pažiūrėtų: gal tada, kad praturtėsi-va nors kiek./.../

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Ciūrichas, 1905, gegužės 8

Mielas drauge! Galbūt už savaitės ar pusantros jau iškeliausiva iš Zuricho./.../ Apie save nieko naujo neturiu pasakyti. Temperatūra tai pakilsta, tai vėl prie normos artinas, bet vis tik, rodos, nors labai sun-kiai, einu kiek geryn: paskutiniu laiku vienu svaru svėriau daugiau. Viso labo! Tavo Jonas.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Ciūriche J.Biliūnas gyveno mažame kambarėly-je palėpėje, pats vienas, niekieno neprižiūrimas, net artimesnio draugo mieste neturėdamas. Dažnai

J.Biliūnas su J.Janulaityte 1903 m.

pristigdavo pinigų pavalgyti, negalėdavo sau leisti užsipre-numeruoti nei tų pačių "Vilniaus žinių", nei kitų laikraščių, laikydamas, kad nusipirkti porą knygų - tai didelė prabanga. Pats būdamas ambicingas, dažnai turėdavo prašyti krautu-vininką prekių "ant bargo". O plaučių tuberkuliozė jau buvo tiek pažengus, kad temperatūra siekė 39 laipsnius. Tuo tar-pu žmona iš savo kuklių santaupų mokėsi Charkove, svajo-dama apie pietus, taupydama kelionei į Lietuvą pinigus, ku-rių vis tiek pagaliau pristigo. J.Biliūnas nerašė jai, kaip jam sunku, ir vis ramino save ir žmoną, kad gal plunksna užsi-dirbsias... Pagaliau, negalėdamas nė beatsikelti, jis pasi-skundė žmonai apie savo padėtį prieš pat jos baigiamuo-sius egzaminus. Vargais negalais susiskolinusi kiek pinigų grįžti į Lietuvą ir paskui kelionei į Šveicariją, žmona skubiai nuvažiavo į Ciūrichą. Nuėjusi pas gydytoją, kuris J.Biliūną buvo apžiūrėjęs, pasiteiravusi apie jo sveikatos padėtį, sužinojo, kad ligonis beviltiškas. Gydytojas patarė, matydamas abiejų skurdą, nebeleisti pinigų Šveicarijoje, o grįžti į savo kraštą mirti. Apie tą tragišką sprendimą J.Biliūnas nieko nežinojo. Žmona ryžosi, kad ir skolintais pinigais, dar pasilikti Šveicari-joje ir negrįžti į Lietuvą tol, kol praeis ten drėgni pavasario orai, tokie pavojingi džiovinkams. Ji tuoj surado kambarį, kurio šeimininkai leido išeiti į prie namų esantį sodelį.

Linksos nuotaikos ir meilės apsiaustas, prižiūrimas, J.Bi-liūnas ėmė kiek gerėti. Studijos visai nutrūko. Pradėjęs vaikščioti, tenueidavo į universiteto skaityklą ir į vieną kitą paskaitą. Apie kiek rimtesnį mokslinį darbą, kaip buvo sva-jojęs, negalėjo būti ir kalbos, bet literatūros teorijos, esteti-kos klausimai ir pati literatūra jam visą laiką teberūpėjo.

(Iš Meilės LUKŠIENĖS knygos "Jono Biliūno kūryba", V., 1956. -P. 291 - 292.)

ZAKOPANĖ

Julija Biliūnienė 1906 m. Zakopanėje

Zakopanė, 1905, Spalio 14

.../buvau apsirgęs taip, kad buvau pradėjęs giedoti sau "amžiną atilsį"; temperatūra pakilo ligi 39,5, o gal ir daugiau, galva pradėjo skaudėti ir sukties, o naktį haliucinacijos kuo sunkiausios; jau tariau, kad rytdienos nebesulauksiu. Pakabinau nosį kaip žemę pardavęs. Bet dabar jau vėl geriau: jau vakar temperatūra vėl bebuvo 37,6. Statė ir statys dar man taures (bankas), peni įvairiausiais vaistais, - pinigai plaukia kaip upelis. Gerklė irgi buvo einanti geryn, bet po nuo panedėlio taip užėmė, kad tik praryti (nugurkti) begalėjau. Ir dabar nors kiek geriau, bet gerklė skauda ir balsas užkimęs. Velniai žino, kas ir bus. Prieš tą nelaimingąjį panedėlį buvau kuo geriausiame ūpe, bet dabar pradėdau kartais bijoti, kad kokių negerų juokų neiškirstų su manim Zakopanė. Kraujas irgi dažnai pasirodo, nors daktaras drąsina, kad tas visa kas niekai. Nejaugi nepagyčiau? Mirti nebijau - jeigu nemylėčiau ir nebe-turėčiau vilties šio to dar padaryti, tai nors ir dabar sutikčiau mirti, bet kadangi myliu ir vilties dar nenu-stojau, tai dar gyventi labai norėčiau/...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Povilui VIŠINSKIUI)

Zakopanė, 1905, lapkričio 13

Ar matai kryžių ant pačios kalno viršūnės? Jeigu

kada pagysiu ir galėsiu vaikščioti, užlipsiu aukštai ant kalno ir po tuo kryžium melsiuos, kad tavo gyvenimas būtų laimingas, rožėmis ir lelijomis išpintas... Bet dabar guliu ir tik iš tolo pro eglių tarpus matau iš savo kambario tą kalną su kryžium...

.../Savo sveikata pasigirti negaliu: nors blogiau nėra, bet geryn irgi neinu.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Julijai BILIŪNIENEI)

Zakopanė, 1906, sausio 18

.../Visa laimė, kad susilaukiau savo Julijonos - tame tik ir matau savo išganymą. Atvažiavus pati pradėjo man virti valgymą ir lietuviškai mane penėti - tuojau pradėjau taisyti. Dvasiškai pirma jaučiau pragarą, dabar esu kuone visai ramus; ir fiziškai kiek stipresniu pradėdau jausties. Jeigu pasisektų abiem čia pagyventi nors porą mėnesių kartu, gal nors kiek pasitaisyčiau; ligi šiolei procesas plaučiuos stovi ant vietos, nes organizmas nuo lenkų valgymo visai nusilpo. Dabar pradėjau eiti riebyn, tai gal ir galios su liga kovoti daugiau turėsiu. Šitie 4 mėnesiai ant šunio uodegos nuėjo, kaltas iš dalios daktaras, kad mano valgymo nekontroliavo. Visa atsimainė, kaip mano žmona atvažiavo: ir valgymas patinka, ir ūpas geras. Jeigu galėsiu, išbūsiu čia iki galo gegužės (taip liepia daktarai), o paskui - Lietuvon. Noriu pagyti tik dėl to, kad skolas galėčiau išsimokėti, - apie mokslą toliau nebegaliu svajoti; o paskui galima ir pas Abraomą keliauti. Visai išgyti nebeišgysiu, nes procesas per daug įsigilino (vienas daktaras buvo toks protingas, kad man tą pasakė). Ir tai jau džiaugiuos, nes visą laiką jokios vilties nebe-turėjau. .../

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Zakopanė, 1906, kovo 31

.../atsitikimas su Povilu parodė, kad džiovininkų sveikata ir gyvenimas "ant smiltyno pastatytas". Jam galbūt dar sunkiau bus išsikrapštyti, kaip man, nes organizmą turi silpnesnį, nors plaučius gal ir ne taip išakėtus. Mano organizmas ne taip jau silpnas (jeigu tikėti savim ir gydytoju), nelaimė tik, kad plaučiai į įrstančią skepetą pavirto. Sakiau pernai Povilui, kad nors ant visokių reikalingų ir nereikalingų susirinkimų nelakstyti, nepaklausė... Aš padariau apžadus: jeigu tik pasveiksiu, toliau savo kambario ir knygų niekur neisiu/...

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Zakopanė, 1906, balandžio 27

.../Žadu ir aš kraustyti Lietuvon iš Zakopane. Išvažiuosiva turbūt 1 ar - 2 gegužės: atsibodo čia, ir oras nekoks, dar labiau subjaurėsiąs. .../Kur aš apsigyven-siu, tuo tarpu nežinau: reikės parvažiavus paieškoti gero sauso pušyno... Matydamas, kad ir aš galiu netikėtai at-sidurti pas Abraomą, mečiau gulėti ir ėmiaus plūksnos: baisu tai ne, bet negražu ir gėda anksti mirti, nieko nepa-darius. .../

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Zakopanė - nedidelis miestelis, iš visų pusių užsklęstas miškingų Aukštųjų Tatrų kalnų. Jį pusiau dalija vienintelė akmenimis grįsta gatvė, ir vienoje, ir kitoje jos pusėje boluoja mūriniai pastatai - sanatorijos arba sveikatos namai. Pilna juose ligonių, iš visur privažiavusių džiovininkų. Kalnų klimatas, švelnios žiemos, nekarštos vasaros, gydytojų priežiūra ne vieną pasmerkį pastato ant kojų. Važiuoja čia žmonės, tikėdamiesi įveikti savo ligą. Tik, deja, ne visų viltys išsipildo...

Už sanatorijos pastatų netvarkingai išsimėtę privatūs namai, turtuolių vilos, vietinių gyventojų nameliai. Ten aukščiau, kalnuose, - iš apvalių rąstų suręstos kalniečių pirkios, miškuose pasislėpę jų kaimeliai.

Mažai ką matė Jonas Biliūnas, atvažiavęs į Zakopanę. Net su šiuo nedideliu miesteliu nespėjo kaip reikiant susipažinti. O ką jau bekalbėti apie gražias, vaizdingas jo apylinkes, kalnus. Tik pro langą gali į juos žiūrėti...

Gydytojai, vos tik pamatę ligonį, prisakė jam gulėti. Tol, kol temperatūra nukris. Slenka savaitės, mėnesiai, tačiau temperatūra tebėra nenormali. Ir dienas, ir naktis reikia praleisti lovoje. Kas iš to, kad dabar Jonas mažiau kosti. Bet kraujas dažnai pasirodo, ir kažkodėl gerkle skauda, balsas visai užkimo.

Guli Jonas "Zakątek" sanatorijoje. Atitinka ji savo pavadinimą ("zakątek" - užkampis, nuošalys), - stovi atokiau nuo kitų vilų, apsupta priekalnės eglyno. Už lango šmėžuoja žalios eglių šakos. Kartais netoliese stūksančios eglės nuo vėjo šuoro linkteli, lyg norėdamos pasižiūrėti į ligonį, kažką jam pasakyti. Giedrą dieną pro medžių tarpus Jonas mato kalną su kryžiumi ant pačios viršūnės. Stovi jis ten aukštai vos įžiūrimas, tarytum koks lemties ženklas...

Andai, dar spalio pradžioje, kai Jonui buvo pakilusi temperatūra iki keturiasdešimt laipsnių, už lango siūruojančios eglės jį baugino, buvo panašios į šmėklas, kurios, rodos, tuoj ims ir įsiverš vidun, uždusins, atims žadą. Ir kryžius nuo kalno vis atsiskirdavo, artėdavo, tarpais susiliedavo su tamsa, tarpais nušvisdavo nežemiška šviesa, tokia skaudžia ir aštria. Taip nukamuodavo tos haliucinacijos, atrodydavo, kad jau nebesulauks ryto, viską apgaus juoda, neperregima migla...

Laimė, - toji baisi karštinė ir košmarai praėjo, tačiau sveikata kažin ar kiek gerėja. Svoris nukrito net penkiolika svarų, kol batus apsiauna privargsta. Lietuvoje jis dar nebuvo toks silpnas. Gal nevertėjo klausyti Vilniaus daktarų patarimų, Julijos prašymo ir čia dangintis, juk kažkoks vidinis balsas kartojo: "Nevažiuk, nevažiuk!". Ar ne geriau būtų savo krašte laukti galo ir mirti?.. Gal čia tik veltui pinigus kloja. Ir dar kokius pinigus! Už mėnesį aštuoniasdešimt - devyniasdešimt rublių moka. Ką atsiunčia Povilas, Julija, tuoj ištirpsta, reikia į skolą bristi... Gal numoti į viską ir grįžti Lietuvon? Bet kaip dabar grįši, jeigu, pasikėlęs iš lovos, vos per kambarį pereini. Be to, nepigiai kainuotų kelionė, niekas dykai neveš.

Joną gydantis daktaras Bžezinskis guodžia, sako, viskas bus gerai, tik turėk kantrybės. Girdi, čia tau ne kokia sloga, nenorėk tučtuojau pasveikti, nemanyk, kad užteks porą mėnesių sanatorijoje praleisti, reikia dvejus trejus metus gydytis. Va, tamstos plaučiai jau po truputį taisos...

(Iš Mildos Telksnytės, Vygando Račkaičio knygos "Į aukštą kalną", V., 1986. - P.321 - 323.)

Jonas Biliūnas su žmona Julija 1906 m. Zakopanėje

ROZALIMAS, KAČERGINĖ

Rozalimas, 1906, liepos 19

Vakar išleidžiau Jums apsakymėlį "Svečiai". Jeigu kartais būtumėt jo negavę, tuojau man parašykite. Prašau išsiųsti, kiek išgalit, pinigų, nes greitai pritrūksiu. Nežinau, kaip pažiūrėsite į tuos "Svečius". Kolei rašiau, buvo nieko, bet šiandien esu iš jų nepakakintas, - pats nežinau kodėl. [...] Ar negalit atsakyti ant klausimo, jeigu aš ligi geg[uzės] 1907 m. parašyčiau apsakymėlių ant 300 - 400 rb (dabartine taksa) - pats tokiuo savo vaisingumu netikiu, - tai ar apsiimtų ir ar galėtų tikrai "Lietuvos ūkininkas" man tuos pinigus išmokėti (ne iš kalno) lig 1907.V. Jeigu išmokėti prižadėtų, tai apsiimčiau per tą laiką savo raštus duoti tik "Liet[uvos] ūkin[inkui]", - niekam kitam. Reikės vėl važiuoti gydytųs, šaltinių jokių neturiu, taigi ir klausiu. Lauksiui atsakymo.

(Iš Jono BILIŪNO laiško "LIETUVOS ŪKININKO" redakcijai)

Kačerginė, 1906, rugsėjo 12

Rašau nors trumpai apie save. Jau mėnuo, kaip esu Kačerginėj, už 10 varstų nuo Kauno - ant Nemuno kranto. Čia neapsakomai patogiau kaip Rozalime, - ir butą turiu puikų, ir mišką aplinkui da puikesnį, ir nei kiek ne brangiau kaip Rozalime, galbūt, viską apskaičiavus, net ir pigiau, nes man po sezono butas labai pigiai atsėjo. Čia mane iš Kauno du kartu ar ir dažniau per savaitę aplanko, - taigi daug ramiau ir net linksniau, jeigu galima pasakyti, kad man kada nors esti linksma. Žadu da čia išbūti tris savaites, o paskui su žmona važiuosiva į Zakopanę (man vienam važiuoti neapsimoka, - apie tai jau pernai persitikrinau). Tik da pinigų mudviem kiek trūksta, tiesa, ne kiek, bet viso šimto. Ir niekaip jo negaliva sumedžioti, taigi da tikrai ir nežinova, kaip bus, nors būtinai noriva da šią žiemą išvažiuoti. Nebeturiva kredito visai: skolių daug, skolininkai nesnaudžia, o čia vis da skolinties reikia. Kai atsimeni tą visą, tai nors plaukus nuo galvos rauk. Ir priežastis to viso aš su savo prakeikta liga, kuriai ir galo nematyti [...]

(Iš Jono BILIŪNO laiško Jurgiui ŠAULIUI)

Tas namas, kuriame gyvena rašytojas, ir apie dvylika vasarnamių priklausė dvarininkui Dambravičiui. Gydytojai paskelbė, kad Kačerginėje sveikas oras, vieta tinkama poilsiui ir gydymuisi. Todėl dvarininkas Dambravičius, norėdamas pasipelnyti, statė vasarnamius. Vasarą atvažiuodavo daug žmonių pailsėti ir sveikatos pataisyti. Atvažiuodavo ir gydytojai dirbti.

Mes gyvenome netoli vasarnamio, kur buvo apsigyvenęs Jonas Biliūnas. Nors tada buvau vaikas, prisimenu rašytoją. Tai buvo aukštas apyliesis žmogus. Mano tėvas turėjo valtį. Bent kartą per savaitę jis keldavo J.Biliūną į Raudondvario pusę, kur jis eidavo perkeltas, nežinau. Prisimenu, tėvas šnekėjo, jog rašytojas kalbėjęs su juo apie sveikatą, minėjęs, kad dakta-

Jonas Biliūnas 1903 m.

ras Kočinas jį gydo, bet Biliūnas nežinąs, kaip čia bus - pasveiks ar ne.

(Iš seniausio Kačerginės gyventojų Jono PODERIO (1899 - 1979) atsiminimų. Užrašė mokytoja M.Jakelaitienė)

Po gana lietingų pavasario ir pirmųjų vasaros mėnesių 1906 metų rugpjūtis labai pasitaisė. Saulė švietė ir kaitino kaip vidurvasarį, bet Kačerginėje, nedideliame pakaušės kurorte, vasarotojų buvo maža. Nesunku buvo čia rasti tuščią vasarnamį ir pasirinktinai gauti jame kambarį. Biliūnai išsinuomojo kambarį labai gražioje vietoje. Vienaaukštis medinis su veranda namas stovėjo įkalniau pačiame miške, apsuptas ištekinų pušų ir eglių, kurios čia kopė aukštyn į kalną, čia leidosi žemyn į klonius ir daubeles. Vasarnamio papėdėje ėjo pasivaikščiojimo kelielis, driekėsi dailus dirvonėlis, o už jų tekėjo Nemunas, pro medžius mėlynuodamas vėsiais vandenimis. Tokia graži aplinka traukė čionai kasdien visus likusius vasarotojus - vyrus ir moteris, jaunimą ir vaikus. Vieni žaidė, kiti sėdėjo ant to dailaus dirvonėlio, tretį išsisklaidydavo šūkaudami ir dainuodami po mišką.

J.Biliūnas prie šitų besiilsinčių miesto gyventojų nebepritapo - negalėjo "po kalnelius laiptoti, po klonius lakstyti, <...> šūkauti ir dainuoti, kaip tat tik moka žmogus, miškan įėjęs..." (I,218) Dar prieš grįždamas iš Zakopanės ir ieškodamas savo sergantiems plaučiams tinkamo oro,

iš anksto teiravosi, ar galima rasti Rozalime - jis arti Parnėvėžio, kur dar tebedirbo žmona - kambari, kad pušynas būtų ne toliau kaip už 100 - 200 žingsnių. Didesni atstumai pasidarė sunkiai įveikiami. Dėl to, grįžęs gegužės pradžioj, ir Niūronyse pabuvojo neilgai - tik per patį medžių žydėjimą, nes miškas už gero pusvarsčio. Kasdien ten suvaikščioti, net ir lazdyte pasramščiuojant, nebeužtekdamo jėgų. Tai ir sėdėdavo, gonkelyje įsitaisęs, klajodamas "akimis Šventosios pakraščiais, kur gražios ievos žydi, kur naktimis lakštingalos skamba." (I, 181) Ir Beržų kalnelin su broliavaisiais retai bevaikščiojo, nebežiūrėjo, katras jų greičiau žemyn nusivoliuos...

Kačerginės pušyne Biliūnas paprastai sėdėdavo netoli vasarnamio gulimojoje kėdėje po pušimi, gėrėdavo vaizdais, klausydavosi miško garsų, skaitydavo arba rašydavo. Laikas bėgo greit ir ne taip nuobodžiai, kaip Rozalime, kur praleido didesnę vasaros pusę. Ir jautėsi daug ramiau ir smagiau. Čia porą kartų per savaitę atvažiuodavo žmona, jau spėjusi persikelti į Kauną, užsukdavo vienas kitas Liepojos laikų moksladraugis, sužinojęs, kad Biliūnas ilsisi netoli Kauno.

Nemažai giedros atnešdavo tie apsilankymai. Tiesa, iš pradžių būdavo nesmagu. Kad ir kaip stengdavosi svečiai neparodyti susijaudinimo, pirmąjį susitikimo įspūdį paslėpti buvo sunku. Biliūnas matė, kaip juos stebino jo pasikeitusi išorė. "Kokia atmaina, - tarytum būdavo parašyta jų akyse, - veidas pilnas, aiškus, pats gerokai praplatėjęs per pečius, tiesiog kaip ažuolas, ir... vis tiek ilgai nebepatęs..." <...> Sėdėdamas gulimojoje kėdėje, įsižiūrėjęs į pušų viršūnes, Biliūnas svajoja...

... Dar pernai, važiuodamas į Zakopanę ir sustojęs Vilniuje, pasiskundė Višinskiui, kad dailiajai literatūrai skirto laikraščio nėra. Prasitarė, kad būtų gera turėti tokį neperiodinį laikraštį, leidžiamą nors porą ketvertą kartų per metus. Apsilankęs pas Višinskį, Jablonskis sumanymą pagyrė, dargi tą negimusį kūdikį pakrikštijo "Aitvaru". Ir nors Povilo Višinskio nebėra, nors niekas daugiau apie tokį laikraštį negalvoja, jo leidimu nesirūpina,

Biliūnas čia, Kačerginėje, pradėjo rašyti straipsnį "Atviras laiškas dailiosios literatūros ir kalbos mylėtojams". Žinoma, nebaigė... Bet gal sustiprėjęs pats galės šitą sumanymą įvykdyti...

O dabar Biliūnas rašo apsakymus. Norėtų jais užsiurbti vieną kitą rublį. Juk vėl teks į Zakopanę važiuoti, o ar "Žiburėlis" paskirs pašalpą ir kiek paskirs, dar nežinia. Kiti šaltiniai išdžiūvę...

Parašė nemažai. Niūronyse viešėdamas, sukūrė "Lazdą", "Ubagą". Rozalime vienu metu buvo sugalvojęs iki 1907 metų paruošti visą apsakymėlių rinkinį. Bet įstengė parašyti tik vieną - "Svečiai". O šitame gražiam vasarnamyje begyvendamas parašė "Abejojimą", "Brisiaus galą", "Vieną rudens dieną". Kartu aptiko naują temą, kuri baigia subręsti ir galbūt padės jam įgyvendinti seną svajonę - parašyti ką nors apie antruosius maištus.

Iš pradžių šitas radinys jį labai sukrėtė. Tai atsitiko antrą dieną apsigyvenus Kačerginėje, kai, atsigulęs į savo kėdę, visa krūtine gėrė pušyno kvapą... Staiga pasigirdo kažkoks ypatingas ir skaudus dejavimas.

"...Iš už namų kertės išlindo sena, aukšta moteriškė". Ji ėjo tiesiai į jį, "lazdele pasiramščiuodama ir dejuodama". Prisiartinusi įbedė klaikias be gyvybės akis.

- Kiek ponų... kokie jie visi gražūs, - išgirdo Biliūnas. - Ar nežinai tamsta, kur mano Petriukas?

Įbedus akis, pastovėjo... Paskum, tartum atsakymo nesulaukusi, nuėjo takeliu dejuodama..." (I, 219)

Kone kas dieną mato Biliūnas tą seną moteriškę. Priprato prie jos. Ramiau galėjo matyti jos klaikias be gyvybės akis ir tas nesuskaitomas raukšles, kuriomis kaip tinklu buvo išraižytas moteriškes veidas. Prisižiūrėjo... ir šį tą suprato. Suprato, kad yra žmonių kur kas už jį nelaimingesnių...

Tokia buvo paskutinė viešnagė Lietuvoje.

(Iš Aleksandro Šalčiūtės knygos "Jonas Biliūnas", K., 1977. - P. 52 - 59.)

Namas Kačerginėje, kur J. Biliūnas gyveno 1906 m. vasarą

ZAKOPANĖ

Zakopanė, 1907, lapkričio 22

Mamyt, rašau ir aš Tamstai, nors trumpai. Sveikinu Tamstą ir trokštu nuo Dievo sveikatos ir ramaus laimingo gyvenimo. Ačiū Tamstai už tokius gražius laiškus, kuriuos už visus geriau moki Tamsta parašyti. Rašyk ir toliau: mudu su Jultyte labai jų lauksime ir džiaugsimės juos skaitydami. Aš, Mamyt, esu sveikesnis, tik vis tebeguliu lovoj. Jultytė kaip aniolas sargas mane prižiūri ir rūpinas. Jai ir numiręs būsiu dėkingas. Gulėdamas, Mamyt, ilgą laiką patale, daug skaitau ir misliju. Ir persitikrinau, kad brangiausias ir švenčiausias daiktas žmogui yra Tikėjimas. Jisai tik žmogų ramina ir laimingą padaro. Taigi žadu šiais metais atbūti iš viso gyvenimo išpažintį arba spaviednį. Užtat, Mamyt, jeigu Tamstą kada užrūstinau, prašau iš visos širdies man atleisti ir dovanoti... Bučiuoju Tamstos rankas, mylintis Jonas Biliūnas.

(Iš Jono BILIŪNO laiško Agotai JANULAITIENEI)

...Paskutinė diena buvo labai linksma. Jis daug juokėsi, dainavo, aš rodžiau, kaip šokdavom vaikystėje. Po pietų pasidarė liūdniau, ligonis pavargo nuo rytmečio džiaugsmo. Išbėgau į vaistinę vaistų. Man buvo labai neramu. Ir oras pradėjo niauktis. Givonto kalnas man priminė mirusįjį. Skubėjau grįžti. Jis džiaugėsi sulaukęs. Prašė: "Iškepk man tokių bulvių kaip mamytė kepdavo Niūronyse". Iškepiu jam keturias bul-

ves. Suvalgė ir sako: "Ne tokios skanios bulvės. Nors tu ir skaniai darai, bet bulvės ne tokios, kaip mamytė kepė."

Padaviau vakarienę. Sakė: "Kiek daug aš turiu tau pasakyti. Ateis pavasaris, grįšime į Lietuvą. Aš daug rašysiu. Susitaupysime pinigų, pasistatysime mažą namelį kur pušyne. Nusipirksim didelį stalą, kad geriau būtų rašyti." Pasakojomės įvairius vaikystės įvykius. Paskui atsiveikino. Aš išėjau, bet dar sugrįžau. Padėjau ant staliuko skambutį, degtukų, žvakę. Jis nuramino, kad gerai jaučiasi, kad nesirūpinčiau juo. Išėjau. Apie pusę penkių ryto mane pažadino krintančio daikto bildesys. Įbėgusi į jo kambarėlį, radau jau mirusį.

(Iš Julijos BILIŪNIENĖS atsiminimų)

...Išėjus Julijai, Biliūnas liko vienas. Tik už lango vėjo blaškoma vaitojo guoba. Grasinamai kaukė kamine vėtra, protarpiais pašvilpdama ir stūgaudama. Biliūnui atrodė, kad tas jau dieną krūtinę užgulęs negerumas didėja su kiekvienu audros šuoru, palydimu guobos dejonės. Lėtai slinko nerami naktis. Vis sunkiau ir sunkiau buvo alsuoti, degino karštis ir pylė prakaitas. Julijos žadinti nenorėjo. Tegu ramiai miega. Matyti, kaip sielvartauja šalia tavęs mylimas žmogus, - dviguba kančia. O jeigu tai paskutinės valandos, juo labiau nereikia žadinti, kad ji nematytų jo agonijos. Žmogus miršta vienas...

Julija Biliūnienė prie rašytojo Jono Biliūno karsto 1907 m.

Ištirpsta kambario sienos, išnyksta laiko ribos. Čionai jo nebėra...

...Taip pavargo beeidamas. Kur veda šis kelias? Jis norėtų keliauti namo, į Niūronis. Tik nežino, ar nepasiklydo, nes tokie nykūs, nematyti ir tušti laukai. O virš galvos kepinanti saulė. Jau visas šlapias. Bet nėra kur atsisėsti, nėra kur pailsėti, aplink jokios paunksnės, nei šulinio, nei upelio. Ir tas nelemtas kosulys vis dusina. Staiga iš burnos šoka kraujas ir viską uždengia tamsiu rūku...

Nereikia kraujo, nenori jo prisiminti. Matyt, tikrai ėjo į Niūronis. O kur jis dabar?

Pagaliau namie, gimtajame sodžiuje. Bet ne Antano troboje, o pušyne. Kvepia sakais. Jis sėdi prie didelio stalo, traukia pušimi dvelkiantį orą ir alsuoti jam lengva. Ten, žemai, teka Šventoji, o už nugaros - pušys. Jos meta ant stalo savo šešėlius. O priešais akis tokie mieli širdžiai žali kloniai, pilni žydinčių žolynų. Bet kieno ta naujai suręsta, eglių sakais kvepianti troba? Taigi jo troba. Pagaliau jis turi savo kampą. Ant plataus stalo jo knygos, rankraščiai, jau pabaigta naujoji apysaka ir tie apsakymai, kuriuos jis ketino rašyti.

Tik kas matyti pro langą? Prieina, atveria jį ir dar labiau apsidžiaugia: už lango teka Šventoji. Ištvynusi, plati, vandeninga kaip pavasarį. Ir srauni. Kokia ji pasikeitusi! Kaip šniokščia ir užia upės vandenys. Bet kodėl jis vienas? Kur Julija?

Kieno ten balsas pušyne: "Joniuk, Joniuk!" A, tai motina jį šaukia. Matyt, išsiruošė kur, kad apsilvilkusi šventiniais drabužiais. Švelniai pasižiūri į jį, paima už rankos ir vedasi.

- Mama, aš jau nemažas, - staiga atsimena. - Nebe vaikas. Gal tu nežinai, man jau dvidešimt aštuoneri metai.

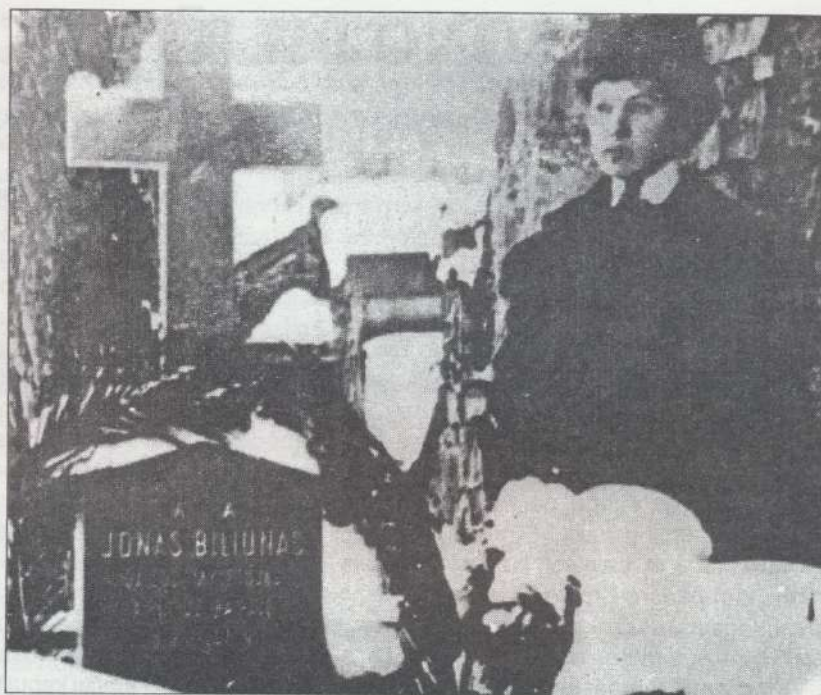
- Žinau, Joniuk, viską žinau.

- Kur mes einame?

- Pas tėvą. Matai, tenai jis jaučiais lauką aria.

Iš tiesų pakalnėje regi tėvą. Jis stovi su jaučiais ari-me ir žvelgia į juos ateinančius.

Bet staiga viskas išnyksta. Nebėra nei motinos, nei

Julija Biliūnienė prie Jono Biliūno kapo Zakopanėje

tėvo. Tik dejuodama priešais stovi Juozapota ir klaidiomis akimis žiūri į jį, net jam kūnas pašiurpsta. Jis nusigręžia, bet ten, kitoje pusėje, gailiai inkščia pašautas Brisius. Eina prie jo, jau tiesia ranką, kad paglostytų Brisui galvą... Bet vėl nieko nebėra, tik juoda tamsa aplink. Ir labai status kalnas.

Reikia eiti. Lipa ir lipa. Jau labai pavargo. Visiškai nebėra jėgų. Kopia dusdamas, sukaupęs visas valios jėgas. Žino, kad turi baigtis šita tamsa. Bent kiek šviesėja. Jau mato tamsiojo rato ribas. Ten, pačioje kalno viršūnėje, turi žibėti laimės žiburys. Jau visai nebedaug iki šviesos juostos. Sutelkia visas jėgas. Pagaliau - paskutinis žingsnis. Ir staiga priešais jį - šviesos užlieta pieva. Virš jos Niūronių sodžiaus vyturiai čirena. Pailsės, o paskui keliaus tolyn. Ir, norėdamas apglėbti žydinčią žemę, krinta, netekęs jėgų, į minkštą, saulės įšildytą žolę...

Bejėgiškai svyranti ranka netyčia nubloškia skambutį. Jis suskamba ir, dunkstelėjęs į grindis, nutyla... Triokšteli vėjo nulaužta guobos šaka, dar aršiau sustaugia viesulas.

Bet Jonas Biliūnas jau nieko nebegirdi. Ir kambaryje, ir už lango sūkuriuoja gruodžio nakties tamsa. Lauke rimsta vėtra. Dar negreit švis.

(Iš Mildos Telksnytės, Vygando Račkaicio knygos "Į aukštą kalną", V., 1986. - P.377 - 379)

JONO BILIŪNO KAPAS

Asta RAŽANSKIENĖ

*Kad numirsiu, man' pakaskit
Ant Šventosios upės kranto:
Kad matytų kapas sodžių,
Kūdikėlis kur užaugau.*

Tai mūsų literatūros klasiko Jono Biliūno eilėraščio, rašyto 1905 metais Ciūriche, posmas, savotiškas testamentas.

Rašytojas mirė tolimoje Zakopanėje, Tatrų papėdėje, Lenkijoje 1907 m. Ten buvo ir palaidotas, nes žmona Julija neturėjo pinigų parvežti jo kūną į gimtuosius Anykščius. Tačiau Julija Biliūnienė, vykdydama savo vyro valią, 1908 m. pavasarį pastatė antkapinį kryžį, granitinį, kurį padarė Krokuvos meistrai. Kainavo 300 guldenų (austriškas pinigas, tuomet už vieną guldeną 3 rusiškus rublius duodavę).

Vėliau rašytojo testamentą galėjo įvykdyti tik visuo-
menė, tautiečiai. Deja, istoriniai įvykiai pasisuko ne-
lemta kryptimi. Po kelerių metų prasidėjo Pirmasis pasaui-
nis karas, po jo sąmyšis. Po karo pasikeitė valstybių sie-
nos. Ilgą laiką Lietuvos ir Lenkijos valstybės neturėjo di-
plomatinių santykių. Tai buvo didelė kliūtis bet kokiai
kultūrinei akcijai.

J. Biliūno mokslo dienų Liepojos gimnazijoje draugas
gydytojas Antanas Garmus 1935 m. lankėsi Lenkijoje.
Ten būdamas jis specialiai nuvyko pasižvalgyti į Zako-
panės kurortą, kalbėjosi su šeimnininkais to viešbučio,
kuriame J. Biliūnas gydydamasis gyveno ir mirė. A. Gar-
mus užrašė atsiminimus, buvo nuėjęs prie J. Biliūno ka-
po, kurį rado gerai prižiūrimą. Jis pasikalbėjo su Krok-
uvos gydytojais, kurie jam pažadėjo galimo J. Biliūno pa-
laikų perkėlimo atveju nedaryti sanitarinio pobūdžio
kliūčių.

Artėjant 30 - sioms J. Biliūno mirties metinėms, 1936 m.
A. Garmaus bute susirinko J. Biliūno giminės ir buvę arti-
miausi draugai pasitarti dėl palaikų perkėlimo į Lietuvą.
Susirinkime dalyvavo ir rašytojo našlė J. Biliūnienė,
rašytojas A. Vienuolis - Žukauskas, mokytojas V. Petronis
ir kt. A. Garmus papasakojo atsiminimų apie savo pirmąjį
lankymąsi Zakopanėje.

Atsiminimus papasakojo ir A. Vienuolis. Buvo siūloma
J. Biliūno palaikus laidoti Vorutos piliakalnyje ir palaikų
pergabenimo reikalui įsteigti komitetą.

Toks komitetas buvo sudarytas tik 1938 m., kai inicia-
tyvos ėmėsi Lietuvos rašytojų draugijos valdyba. Pla-
tesnės sudėties komitetas sudarytas 1939 m. pradžioje
ir įregistruotas notariate. Komitetui reikėjo ištirti visas pa-
laikų perkėlimo galimybes, aplinkybes ir sąlygas.

Kai 1938 m. buvo užmegzti Lietuvos ir Lenkijos diplo-
matiniai santykiai, prasidėjo glaudesnis abiejų šalių gy-
ventojų bendravimas. 1939 m. liepos mėn. 24 d. į Lie-
tuvą atvyko 32-jų lenkų rašytojų ekskursija ir viešėjo Lie-
tuvoje devynias dienas. Viešnagės metu lietuvių rašyto-

jai su lenkų kolegomis aptarė daug reikalų, susijusių su
galimu J. Biliūno palaikų perkėlimu.

1939 m. buvo minimos 60 - sios J. Biliūno gimimo me-
tinės. Anykščiuose ir Kaune buvo surengti šio jubiliejaus
minėjimai. Spauldoje pasirodė nemažai straipsnių apie
J. Biliūno gyvenimą ir kūrybą.

Rengiant J. Biliūno jubiliejų minėjimus ir sprendžiant jo
palaikų perkėlimo reikalus, daug iniciatyvos ir energijos
parodė rašytojas A. Vienuolis - Žukauskas. J. Biliūno pa-
laikų, naujosios kapavietės klausimas buvo sprendžiamas
palaikų perkėlimo komiteto posėdyje, kuriame dalyvavo
rašytojas Antanas Vienuolis, Lietuvos dailininkų sąjungos
atstovas skulptorius Juozas Mikėnas, Lietuvos architektų
draugijos atstovas dailininkas Adomas Varnas ir archeo-
logas Jonas Puzinas. Šiame posėdyje buvo nutarta pa-
siųsti į siūlomas vietas komisiją pasižiūrėti, kuri vieta
geriausiai kapui tinka. Tokia komisija Anykščiuose lankėsi
1939 m. gegužės 18 d. Komisiją sudarė žmona Julija Bi-
liūnienė, J. Biliūno palaikų perkėlimo komiteto pirmininkas
A. Janulaitis, to paties komiteto narys notaras P. Brazaitis
ir kūrybinių organizacijų atstovai - dailininkas J. Mikėnas,
architektas A. Varnas, rašytojai A. Vienuolis ir K. Korsakas.

Susirūpinę J. Biliūno giminaičiai ir Anykščių intelligen-
tai ieškojo tinkamiausios vietos, kad tragiško likimo
"Liūdno pasakos" dainiaus kapas matytų sodžių,
"kūdikėlis kur užaugo". Vieni kapavietei siūlė Vorutą, kiti
Niūronių kapinaites, treči - Niūronių beržų kalnelį, buvo ir
ketvirtas variantas - palaidoti rašytoją prie Svėdasų ir
Niūronių kelių kryžkelės, rusų kapinių link.

Antanas Vienuolis Lietuvos rašytojų draugiją informavo:
"Neseniai buvo pas mane užėjusi J. Biliūno sesuo
Julija Biliūnaitė - Juodelienė ir pareiškė protestą, kad jos
brolis būsiąs palaidotas nešventintoje žemėje!!! Jie, visi
giminės, pageidauja, kad Velionis būtų palaidotas arba
Anykščių link kapinėse, arba jo pelenai būtų palikti vie-
toje Zakopanėje (R. Šaltenis. Vienuolio gyvenimo pėdsakais.
Vilnius, 1982, psl. 185).

Tačiau rašytoją A. Vienuolį labiausiai traukė Liudiškių
piliakalnis, anksčiau vadinamas Anykščių piliakalniu. Tu-
omet čia stūksojo geltono smėlio kalnas, o greta jo du
mažesni kalneliai, keistu vardu (galbūt nusižiūrėjus į
A. Vienuolio apsakymą "Auka") Anykščių Sachara vadi-
nami. O ant tų šlaitų kur ne kur kerojo kadugys, kalėsi
šiurkščios žolės kuokštelės ar driekėsi samana. Ir ne vien
gamtos grožio sužavėtas rašytojas A. Vienuolis parinko
savo žemiečiui šią amžino poilsio vietą. Šitame piliakal-
nyje pats rašytojas praleido tiek daug gražių įkvėpimo
pilnų valandų. Be to, šių kalnuotų kalnų paslaptį ir ošia-
nčių pušų ramume savo jaunystės dienose yra dūmoję du
anykštėnai poetai A. Baranauskas ir K. Kairys. Ant Liudiškių
kalno viršūnės jie sutiko ne vieną vasaros atostogų rytą,
svajodami apie šviesią savo Tėvynės ir savo ateitį, prisiekė
lietuviškai kalbėti, tik lietuviškai su-

sirašinėti. Sekmadienų vakarais ant Liudiškių kalno burdavosi Anykščių jaunimas padūmoti, padainuoti.

Todėl ir tapo Liudiškių piliakalnis rimties, susikaupimo, paguodos ir dvasios nuskaidrėjimo simboliu.

- Geriau aš niekur neradau... "Man pakaskit ant Šventosios upės kranto"... Tegul žvalgosi jis nuo šio kalno po visas numylėtas Anykščių apylinkes. Kokia platuma atsiveria! - sakė A. Vienuolis, rankos mostu apveddamas tolumas. (VI. Mozūriūnas. Atsiminimai apie A. Vienuolį. 348 psl.)

Vietos apžiūrėjimo komisija susitiko su Liudiškių piliakalnio žemės savininkais - Julium Gražiu iš Tumiškių vienkio ir Baliu Nemeikiu iš Anykščių vienkio. Savininkai reikiamą kapui ir jo aplinkai žemę sutiko atiduoti nemokamai. Žemės pinigine vertė buvo tada nemaža, todėl ši savininkų auka susilaukė visuotinio pasigėrėjimo.

Tais pačiais 1939 m. Lietuvos rašytojų sąjungos narys A. Venclova ir žurnalistas J. Paleckis kreipėsi į Lietuvos žemės tvarkymo departamento matininką Juozą Pavilionį, prašydami išmatuoti Liudiškių piliakalnį, sudarant žemės planą būsimai rašytojo J. Biliūno kapavietei. Prieš matuojant reikėjo gauti leidimą iš Žemės tvarkymo departamento ir iš Panevėžio vyskupijos kurijos dėl rašytojo J. Biliūno individualių kapinių įsteigimo. Panevėžio vyskupijos kurija perdavė leidimą Anykščių klebonui Juozui Čepėnui. Tai gi visi leidimai buvo gauti, ir rugpjūčio mėnesį matininkas J. Pavilionis atmatavo apie 1.7 ha (1 ha ir 62 arus) žemės sklypą ir padarė planą - taip pat nemokamai, dėl to nusipelnė visuomenės pagarbos (Pavilionio daryto piliakalnio matavimo plano kopija yra A. Barausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialinio muziejaus rinkiniuose). Toji žemė perėjo Anykščių valsčiaus savivaldybės žinion. Kapinių forma numatyta aštuoniakampė, spindulys nuo centro iki kiekvieno kapčiaus 80 metrų. Taip pat buvo nužymėtas kelias, vedantis prie būsimo kapo (apie 200 metrų nuo Anykščių - Biržinės vieškelio į piliakalnį). Pradžioje norėta padaryti laikiną antkapį, o vėliau pastatyti monumentą iš akmenų, surinktų Anykščių apylinkėse. Antkapio projektą sutiko parengti dailininkas A. Varnas. Šiems darbams daryti A. Varnas iš Lietuvos rašytojų draugijos gavo 300 litų. Rugpjūčio viduryje A. Varnas ir A. Venclova atvyko į Anykščius susitarti dėl laidojimo detalių.

Artėjant laidojimo datai, ant piliakalnio buvo iškasta ka-

A. Vienuolis kalba J. Biliūno palaikų perkėlimo į Anykščius minėjime 1953 m. liepos 1 d.

pui duobė, prie jos anykštėnai sumanė pastatyti ažuolinį kryžių. Buvo padarytas didelis, masyvus ažuolinis kryžius, kurį ant kalno užtraukė arkliu. Padaryti ir pastatyti kryžių padėjo Jonas Laskauskas. Buvo pašventinta kapinių žemė.

Palaikų pergabenimo išlaidoms padengti, monumėnto pastatymui buvo renkamos aukos. Rašytojų draugijos valdyba paskelbė spaudoje kreipimąsi į visuomenę, prašydama aukų. Buvo pradėta rinkliava. Be to, Kauno tarptautiniame banke buvo atidaryta speciali sąskaita aukoms. Pirmasis įnašas - 254 litai 50 centų gautas 1939 m. gegužės 27 d. Tai pelnas iš gegužės 12 d. Valstybės teatre Kaune surengtos akademijos, skirtos paminėti J. Biliūno 60 - osioms gimimo metinėms. Aukos buvo priimamos ir Lietuvos rašytojų draugijoje (ji tada buvo įsikūrusi "Lietuvos" viešbutyje Daukanto gatvėje). Iš provincijos aukos buvo siunčiamos paštu. Yra išlikęs aukojusiųjų sąrašas (apytikslis):

J. Biliūnienė - Matjošaitienė	100 Lt
Respublikos prezidentas A. Smetona	50
Jėzuitų gimn. I kl. mokiniai	43,70
Veršvų pradinės mokyklos mokiniai	17,73
M. ir J. Urbšiai	50
Inžinierius St. Kairys	50
J. Vaitiekūnas	10
P. Vaitiekūnas	10
Žadeikių JŪR	3
J. Bilevičius, Kaunas	10
B. Pajedaitė, Užpaliai	10
P. Grudzinskaitė, Saločiai	5
K. Stasiūnas, Utena	10
I. Serafimas, Pasvalys	10
K. Bagdonas, Pasvalys	5
Kunigas Vaitekūnas, Jonava	20
A. Vienuolis - Žukauskas	20
K. Bružas, Kėdainiai	10
Kaune surengto J. Biliūno 60 - ųjų gimimo metinių minėjimo pelnas	254,50
Mokytojų liuanistų Palangoje suruošto literatūros vakaro pelnas	300
Iš viso:	988,93 Lt

Pastaba: Aukojusiųjų sąrašas iš asmeninio V. Žemaitės archyvo. Sąrašas buvo paskelbtas 1939 m. rugpjūčio mėn. 1 d. "Dienovidyje".

Reikėjo pasirengti J. Biliūno palaikų perkėlimui ir Lenkijoje. 1939 m. birželio mėnesį su Lietuvos gydytojų delegacija vėl lankėsi Lenkijoje A. Garmus. Delegacija aplankė J. Biliūno kapą Zakopanėje. A. Garmus dar kartą tarėsi su Lenkijos valdžios atstovais ir gydytojais dėl rašytojo palaikų būsimos ekshumacijos. Buvo pažadėta sudaryti palankiausias sąlygas perkėlimui.

Lietuvių rašytojų draugija birželio 25 d. J. Biliūno palaikų perkėlimo reikalu į Lenkiją komandiravo draugijos reikalų vedėją poetą Daną Pumputį, gerai mokėjusį lenkų kalbą. Lenkai pažadėjo duoti palaikų perkėlimui transporto priemones, metalinį karstą ir apmokėti

perkėlimo išlaidas Lenkijos teritorijoje. D.Pumputis taip pat aplankė rašytojo J.Biliūno kapą.

Paaiškėjo, kad kapinių sargas - sulenkėjęs lietuvis Burakas (sulenkintai Burek). Kaip teigė sargas, jis savo tautiečio kapą seniai atradęs pagal lietuvišką užrašą ir visą laiką rūpestingai prižiūrėjęs - sodinęs gėles, ravėdavęs.

Palaikų perkėlimo reikalais į Zakopanę dar kartą važiojo ir literatūros kritikas K.Korsakas, o rugpjūčio mėnesį rašytojų draugijos įgaliotas rašytojas Vytautas Sirijos Gira. Jis turėjo galutinai susitarti dėl palaikų perkėlimo datos, dėl ekshumacijos, dėl iškilnių ir ceremonialo. Buvo numatyta:

rugsėjo 8 d. - rašytojo J.Biliūno palaikų ekshumacija Zakopanės kapinėse. Lenkijoje, ekshumacijoje ir pervežime per Lenkijos teritoriją turėjo dalyvauti Lietuvos rašytojų draugijos 3 - jų narių delegacija;

rugsėjo 9 d. - karstas su rašytojo J.Biliūno palaikais pervežamas į Kauną, čia turėjo įvykti pagerbimo ceremonija, į kurią buvo pakviesta 100 anykštėnų delegacija - J.Biliūno giminaičiai ir žymūs asmenys, kuo nors prisidėję prie J.Biliūno palaikų pergabenimo;

rugsėjo 10 d. - rašytojo J.Biliūno palaikų iškilmingas laidojimas Liudiškių piliakalnyje.

J.Biliūno palaikai turėjo būti vežami traukiniu cinkuotame karste. Traukinys tuomet iš Varšuvos vykdavo per Lentvarį į Vievį, kur laukdavo Lietuvos traukinys.

Varšuvoje V.Sirijos Girą užklupo prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas. Jam beviešint, Varšuvą penkis kartus bombardavo vokiečių lėktuvai. Šiaip taip V.Sirijos Girai pavyko paskutiniu traukiniu, važiavusiu pro Gardiną arti fronto, parvykti į namus.

J.Biliūno palaikų paimti būtų važinę į Lenkiją Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkas Liudas Gira, J.Biliūnienė - Matijošaitienė, rašytojai S.Kymantaitė - Čiurlionienė, K.Inčiūra ir S.Nėris. Į Lenkiją delegacija turėjo išvykti rugpjūčio 30 ar 31 dieną.

Deja, nelemti istoriniai įvykiai sukludė rašytojo J.Biliūno palaikus sugrąžinti Tėvynėn. Rašytojo testamento vykdymas buvo atidėtas dar beveik keturiolikai metų. Per tuos metus užžėlė kapo duobė, o anykštėnų statytas ažuolinis kryžius 1953 m. birželio 30 naktį to meto rajono vadovų įsakymu buvo nuimtas. J.Biliūnas literatūros vadovėliuose įsitvirtino kaip didžiausias ateistas. Laiškai, kuriuose rašytojas atsivėrė ("Pats esu žmogus tikintis...") dar ilgokai neišvydo šviesos...

Tikrai 1953 m. vėl buvo sudaryta J.Biliūno palaikų laidojimo komisija. Birželio 28 d. į Lenkijos Respubliką išvyko lietuvių rašytojų delegacija, kurioje dalyvavo rašytojai A.Venclova, J.Baltušis, tuo metu buvęs LTSR užsienio reikalų ministro padėjėjas R.Žiugžda. Delegacija turėjo parvežti gimtinėn J.Biliūno palaikus.

Birželio 28 d. Tatrų kalnų papėdėje, Zakopanėje, įvyko rašytojo palaikų ekshumacija. Aikštė ties kapinėmis, kuriose buvo palaidotas J.Biliūnas, buvo papuošta Lenkijos ir Tarybų Sąjungos vėliavomis. Viršum kapinių vartų pakabintas J.Biliūno portretas. Pagerbti J.Biliūno atminimą susirinko keli šimtai žmonių - Zakopanės miesto valdžia, vietos gyventojai kalniečiai tautiniais drabužiais,

lenkų jaunimas, meno ir kultūros veikėjai. Iškilmėse dalyvavo Varšuvos ir Krokuvos rašytojai, Krokuvos vaivadijos sekretorius, TSRS vicekonsulas. Mitingas buvo pradėtas Lenkijos ir Tarybų Sąjungos himnais, kuriuos atliko kalniečių orkestras. Mitinge kalbėjo Zakopanės miesto valdžios atstovas, lenkų rašytojas L.Rudnickis, lenkų rašytojų sąjungos narys J.Strykovskis, lenkė mokinukė padeklamavo A.Venclovos eilėraštį "Prie Jono Biliūno kapo Zakopanėje". Grojant gedulingai D.Šostakovičiaus muzikai, lietuvių delegacijos nariai ir lenkų vietinės valdžios atstovai pasirašė iškilmingą J.Biliūno palaikų perdavimo Lietuvai aktą.

Perdavimo aktas

Zakopanės miesto Liaudies Tarybos Prezidiumas lenkų tautos ir Zakopanės visuomenės vardu iškilmingai perduoda Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos atstovams ir broliškai lietuvių tautai revoliucinio lietuvių rašytojo

JONO BILIŪNO,

mirusio 1907 m. ir palaidoto Zakopanės užsitarnavusių kapinėse, palaikus.

Miesto Liaudies Tarybos Prezidiumas,

kartu su visa Zakopanės visuomene, išreiškia didžią pagarbą kovotojui už laisvą ir laimingą savo tautos ateitį, kurią ji rado Didžiosios Tarybų Sąjungos Tautų šeimoje.

Zakopanė, 1953 m. birželio 29 d.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Vyriausybės įgalioti

(pasirašo) **Antanas Venclova**

Juozas Baltušis

Robertas Žiugžda

Už Miesto Liaudies Tarybos Prezidiumą

(pasirašo) **Trybus Voiciech**

Gryziecki Stanislaw

Buhala Stefan

Buvo sugiedotas Internacionalas. Grojant gedulingai muzikai, lenkų ir lietuvių rašytojai įnešė karstą su J.Biliūno palaikais į mašiną, turėjusią parvežti juos į Varšuvą.

Rašytojas A.Venclova pasakojo, kad laidojimo komisija į Zakopanę nusivežė naują metalinį karstą. Ten buvo atkastas kapas ir į naują karstą sudėti rašytojo palaikai bei seno medinio karsto dalys.

Birželio 30 d. į Varšuvos aerouostą atiduoti paskutinės pagarbos J.Biliūno palaikams susirinko lenkų rašytojai, kultūros darbuotojai, Lenkijos užsienio reikalų ministerijos, TSRS pasiuntinybės Varšuvoje atstovai. Karstas buvo apklotas gėlėmis ir vainikais. Padėkos ir atsisveikinimo kalbą pasakė A.Venclova, ir 12 val. 30 min. Varšuvos laiku (14 val. 30 min. Lietuvos laiku) lėktuvas su J.Biliūno palaikais pakilo iš Varšuvos aerouosto ir išskrido Vilniaus kryptimi. 16 val. 15 min. lėktuvas atsikrdo į Vilnių.

Didžiulė žmonių minia susirinko tą 1953 m. birželio 30 -ąją į Vilniaus aerouostą sutikti rašytojo J.Biliūno palaikų. Iš lėktuvo išlipo delegacijos nariai, tada buvo išneštas karstas, gėlės, vainikai. Prie karsto sustojo lie-

tuvių rašytojai. A.Venclova susirinkusiems papasakojo apie ekshumacijos iškilmes Lenkijoje. Karstas su rašytojo palaikais buvo pastatytas LTSR rašytojų sąjungos salėje, virš karsto - J.Biliūno portretas su datomis "1879 - 1907".

Pagal iškilmingų laiduotuvių programą 12 val. Černiachovskio aikštėje įvyko mitingas, skirtas J.Biliūno atminimui. Karstą į Černiachovskio aikštę nešė LKP CK sekretoriai A.Sniečkus, V.Niunka, Lietuvos TSR MT pirmininkas M.Gedvilas, LTSR AT prezidiumo pirmininkas J.Paleckis, LTSR MT pirmininko pavaduotojas K.Preikšas, LTSR Mokslų Akademijos narys, profesorius, rašytojas V.Mykolaitis - Putinas. Karstas buvo pastatytas ant gėlėmis papuošto paaukštinimo. Mitinge kalbas sakė Vilniaus miesto vykdomojo komiteto pirmininkas P.Kareckas, K.Preikšas, A.Venclova, LTSR Mokslų Akademijos viceprezidentas J.Žiugžda.

Pasibaigus mitingui, sunkvežimiais su karstu ir gedulo eiseną pajudėjo sostinės gatvėmis.

Mašina su J.Biliūno palaikais pervažiavo Lenino prospektą. Tada buvo labai šiltas, gražus liepų žydėjimo metas. Vilniaus gatvėse buvo sustabdytas automobilių eismas, pagerbdami rašytojo atminimą, sustojo pėstieji.

Prie Žvėryno tilto J.Biliūnas atsisveikino su Vilniumi. Mašina su rašytojo palaikais pajudėjo Ukmergės link. Centrinėje Ukmergės aikštėje J.Biliūno palaikų jau laukė šimtai miestiečių, čia įvyko mitingas, kuriame kalbėjo Ukmergės miesto vykdomojo komiteto pirmininkas B.Ramanauskas, LKP Ukmergės rajono komiteto sekretorius V.Jusevičius, VI.Žvirblio pedagoginės mokyklos direktorius J.Jankūnas, rašytojas J.Baltušis.

Rašytojo J.Biliūno karstas su gausybe gėlių ir vainikų buvo vežamas į gimtuosius Anykščius.

Anykščiuose birželio 30 d. įvyko pasitarimas, kuriame LKP raj. komiteto pirmasis sekretorius Anicetas Varžgalys išskirstė darbus. Švietimo skyriaus vedėjui D.Kazlauskui buvo pavesta surinkti 18 vyrų (tris pamainas), kurie užneštų karstą į kalną.

Liepos 1 d. apie 12 valandą prie pušyno, esančio už miesto kapinių, susirinko gausus būrys anykštėnų, svečių iš kaimyninių miestų ir rajonų. Privažiavusių autobusų buvo pilni laukai. Netrukus po 12 valandos pasirodė sunkvežimiai su J.Biliūno palaikais ir didžiuoju rašytojo portretu priekyje (atvyko iš Ukmergės per Kurklius, pro Puntuką). Prie dabartinio miškų ūkio įvyko pirmasis sutikimas. Gedulingą muziką grojo orkestras, vadovaujamas Stepono Žvibo. Sunkvežimiais su karstu važiavo tik pradėjusio-

mis kurtis Vienybės, Ubagevičiaus, Šagalovo, J.Biliūno, Pergalės gatvėmis. Paskui sunkvežimį ėjo rašytojo žmona Julija, sesuo Julija ir kiti artimieji, taip pat kartu atvykę rašytojai A.Venclova, J.Šimkus, A.Guzevičius, V.Valsiūnienė ir didelė minia žmonių. Kai kurie anykštėnai skubėjo prie Liudiškių piliakalnio tiesiai per kalnus. Sunkvežimiais privežė karstą iki pat kalno. Grojant Bethoveno muzikai, karstą nešė Anykščių rajono mokytojai - svėdašiškiai Šimkevičius, Strolia, debeikiečiai Atkočius, Staliauskas, Juzėnas, skiemonietis Dilys, švietimo skyriaus vedėjas D.Kazlauskas, J.Biliūno vidurinės mokyklos mokytojas A.Vingrys, J.Kučinas, K.Zulonas ir kt. Nešė pasikeisdami ir maždaug ta vieta, kur dabar yra slidinėjimo trasa, t.y. priešinga puse, negu dabar yra laiptai į kalną, nes pastaroji buvo labai stati. Karstas buvo metalinis, bet labai lengvas, perrištas kaspiniu ir užplombuotas lenkišku spaudu. Padėjo karstą šalia granitinio antkapio ant raudono pakilimo. Prie karsto sustojo J.Biliūno artimieji, vy-

Kalba J.Biliūno antkapinio paminklo autorius architektas Vytautas Gabriūnas

riausybės delegacijos nariai, rašytojai, senesnieji Niūronių kaimo gyventojai, asmeniškai pažinoję J.Biliūną.

Ivyko mitingas, kuriame kalbėjo LKP Anykščių rajono komiteto sekretorius A.Varžgalys, rašytojų valdybos pirmininkas J.Šimkus, rašytojai A.Venclova, A.Guzevičius, Niūronių pradinės mokyklos mokytojas A.Janukėnas. Bet visiems, prisimenantiems šią dieną, didžiausią įspūdį padarė rašytojo A.Vienušio - Žukausko pasakyti susijaudinimo kupini atsisveikinimo žodžiai:

" - Išsėkis, brangusis Jonai, savoje žemėlėje, kurioje tu gimei, augai ir taip ją mylėjai, kad, bekovodamas dėl geresnės jos ateities, ir savo sveikatą praradai.

Ir čia, nuo tavo kapo, netoli ir upė Šventoji, nuo tavo kapo matysis Niūronių sodžius, kūdikėlis kur užaugai. Čia tave aplankys ir savi, ir svečiai, tavo talento gerbėjai, tavo raštų skaitytojai. Kaimo mergaitės prie tavo kapo padainuos dainelę, motinėle kur padainavo, kai ant kelių mažą migdė ir lopšy tave lingavo. Piliakalnio pušaitės seks tau "Liūdno pasakos" neužbaigtą istoriją, šnabždės apie tai, kad tik tokie žmonės, koks buvai tu, ir po mirties amžiams pėdsakus palieka.

Išsėkis ramybėje, dabar jau savoje žemėlėje, o takas į tavo kapą niekuomet neužžels."

Po atsisveikinimo kalbų rašytojas J.Šimkus ir K.Zulonas karstą su J.Biliūno palaikais įleido į plytomis išmūrytą duobę ir uždėjo marmurinę plokštelę su užrašu:

Jonas Biliūnas

1879

1907

Tarybų vyriausybės rūpesčiu

rašytojo palaikai 1953 metais

perkelti iš Zakopanės Lenkijoje

į gimtąją Tarybų Lietuvos žemę.

Jono Biliūno kapą nuklojo gėlėmis ir vainikais. Po laidotuvių iškilmių žmonės nesiskirstė. Vieni palengva ėjo pro rašytojo kapą, nulenkdami galvas ir atiduodami pagarbą, o kiti rikiavosi į eilę fotografuoti.

A.Vienušis rūpinosi, kad kuo greičiau būtų pastatytas paminklas ant J.Biliūno kapo. Rašytojo ir rajono valdžios rūpesčiu buvo gautas Partijos Centro komiteto nutarimas ir vyriausybės patvirtinimas, leidžiantis statyti paminklą, taip pat buvo skirtos finansinės lėšos. Paminklą projektavo architektas Vytautas Gabriūnas.

Paminklą statė iš Anykščių žemės akmenų, rinktų 40 km. spinduliu, daugiausia atvežtų iš Žaliosios kaimo, buvusio "Žalgirio" kolūkio. Akmenis vežė tralais ir sunkvežimiais, o visus atvežimo darbus organizavo tuo metu buvęs MTS direktorius debeikietis A.Perevičius. Akmenų tašymo ir paminklo statymo darbus dirbo Zarasų rajono rusai, senesni anykštėnai prisimena, jog kai kurie buvę su ilgomis barzdomis. Dalį akmenų tašydavo kalno papėdėje, kitą dalį - ant kalno, o užkeldavo į kalną specialiu įrenginiu (velenu su lynais). Prie paminklo statymo darbų daug prisidėjo tuometinė rajono valdžia - rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas A.Ramanauskas ir vykdomojo komiteto pirmininkas V.Traškinas, pastarasis dažnai netgi padėdavo darbininkams tašyti akmenis, nes šį darbą išmanė. Vietinius darbinin-

kus statymo darbams organizavo tuometinis statybos ir remonto valdybos viršininkas H.Jackevičius. Rajono valdžia tada turėjo vienintelę mašiną "Pobeda", dengtą brezentu, savaitės pabaigoje vairuotojas St.Karčinskas išvežiodavo darbininkus į namus ir vėl atveždavo. Dažnai atvažiuodavo pats architektas V.Gabriūnas, jis stebėjo vykdomus statybos darbus, patarinėjo, kai ką pataisė.

Paminklas kvadratinio plano, 14 metrų aukščio, į viršų siaurėjantis tašytų granito blokų bokštas, pakeltas ant neaukšto piramidinio cokolio. Pats kapas atsidūrė skliautuoto bokšto apačioje, į kurią veda pusapskritė arka, uždaroma metalinių grotelių durimis. Šoninėse sienose yra po keturkampį langelį su stiklo vitražais iš vidaus, o iš lauko pusės vitražai uždengti grotelėmis.

Kai paminklas buvo pastatytas ir liko tik apdailos ir aplinkos sutvarkymo darbai, buvo atvežtas bronzinis, tamsia patina padengtas J.Biliūno bareljefas - rašytojo profilis veidu į kairę. Jo autorius Bronius Vyšniauskas. Bareljefas buvo pritvirtintas prie bokšto laukujės sienos 40 cm. aukščiau portalo.

Paminklo atidengimo iškilmės įvyko 1958 m. birželio 29 d. Deja, rašytojas A.Vienušis, kuris taip rūpinosi J.Biliūno palaikų ekshumacija, kapavietės suradimu ir paminklo pastatymu, šios dienos nesulaukė. Tą dieną akmeninė tvorėlė, juosianti paminklo teritoriją, buvo papuošta ažuolų lapų gėlėmis apkašytu vainiku, kurį nupynė gimtųjų Niūronių kaimo jaunimas, apsirengęs tautiniais drabužiais.

Po iškilmingo paminklo atidengimo ant Liudiškių piliakalnio dabartinėje A.Vienušio vidurinės mokyklos salėje įvyko pokylis. Jame K.Zulonas sėdėjo prie V.Gabriūno ir tarpusavyje kalbėjo, kad reikėtų paminklą apšviesti. Buvo siūloma bokšto viršūnėje įtaisyti sukamąją šviesą, kad švyturys būtų matomas iš tolo, bet V.Gabriūnas nesutiko ir patarė apšviesti iš išorės, kad neatrodytų kaip žaisliukas. Jau tuomet architektas pasipriešino tai minčiai, kad jo sukurtas paminklas nevirstų šviečiančiu žaisliuku ar švyturiu. 1960 m. buvo padaryti akmeniniai laiptai į kalną, o vėliau įtaisyti prožektoriai.

Ilgainiui, nesant kapinėms būdingų atributų, daugelis pradėjo užmiršti, ant kieno kapo šis paminklas stovi. Liudiškių kalną - kapines ir paminklą - imta vadinti "Laimės žiburiu", iškreiptai suprastu literatūriniu įvaizdžiu, lokalizuojant novelės "Laimės žiburyš" veiksmo vietą. Kapavietė, virtusi "Laimės žiburiu", tapo savotišku pramogų objektu. Tik atgimimo laikais imta rašyti, aiškinti lankytojams priešingą šios vietovės sampratą. Tad reikia visais būdais siekti, kad ant Liudiškių piliakalnio koptume suvokę, jog einame tik į kapines, kurių amžinosios ramybės sudrumsti niekas neturi teisės, kuriose kiekvienam pravartu susikaupti, patylėti, ypač dabar, kai prie rašytojo kapo atstatytas paminklinis kryžius. Išties paminklas labiau panašus į boluojantį senovės pilies kuorą, saugantį rašytojo J.Biliūno kapą, suteikiantį šventą ramybę.

O kokia gi buvo kryžiaus pastatymo istorija? Jau buvo minima, kad mirus rašytojui, jo žmona Julija Zakopanėje 1908 metų pavasarį pastatė granitinį kryžių, kurį

padarė lenkų meistrai Krokuvoje. Kai 1939 m. buvo ruošiamasi J.Biliūno palaikų ekshumacijai, kryžiaus iš Zakopanės, matyt, nebuvo ketinta parvežti į Lietuvą. Ažuolinį kryžių, pastatytą 1939 m. prie iškastos kapo duobės, rajono valdžios įsakymu 1953 m. birželio 30 naktį nuėmė. Tuomet rašytojas sparčiai buvo verčiamas ateistu, revoliuciniu rašytoju, proletarinio judėjimo metraštininku ir t.t. Todėl greitai buvo užmirštos eilutės iš J.Biliūno testamentą:

*Tu, Julyte, mano kapą
Žolynėliais apkaišysi,
Tarpu rožių ir lelijų
Man kryželį pastatysi.*

1953 m. parvežant J.Biliūno palaikus iš Zakopanės, buvo vežamas ir paminklinis akmuo su kryžium, bet vežant kryžma sudužo arba buvo nudaužta, nes toks kapo papuošimas neįtampo į to meto ideologinius rėmus. Likęs paminklinis akmuo be kryžiaus buvo nuvežtas į gimtuosius J.Biliūno namus Niūronyse, numestas į sandėliuką, vėliau prie namo darželio ir buvo rodomas lankytojams kaip eksponatas. Kai kurie ekskursantai piktinosi, kodėl paminklas nerestauruojamas stovi sodyboje kaip "pajuokos objektas" (iš laiško "Kolektyvinio darbo" redakcijai). Paminklo restauravimo ir atstatymo prie rašytojo kapo klausimas jau buvo keliamas 1968 m. Apie tai liudija buvusios muziejaus direktorės T.Mikeliūnaitės susirašinėjimas su "Kolektyvinio darbo" redaktoriumi, o ypač direktorės raštas LTSR Kultūros ministerijos muziejų ir kultūros paminklų ap-

saugos valdybos viršininkui J.Glemžai, kuriame rašoma: "Prie gimtojo J.Biliūno namo Niūronyse, kieme, jau nuo 1953 m. stovi iš Lenkijos atvežta žemutinė dalis kryžiaus, buvusio ant rašytojo kapo Zakopanėje. Viršutinė dalis, t.y. pats kryžius, muziejaus nepasiekė, matyt, pakeliui jis buvo tyčia ar netyčia kur nors paliktas. Muziejaus lankytojai daro pastabas žodžiu, rašo į muziejaus lankytojų knygą, pagaliau rašo į mūsų periodinę spaudą, reikalaudami šitą kryžių restauruoti.

Mūsų muziejaus darbuotojų nuomone, kryžių restauruoti yra tikslinga. Bet ar tikslinga restauruoti jį laikyti prie J.Biliūno gimtojo namo - štai tuo abejojame.

1968.X.12."

Tačiau paties rašytojo išreikšta valia liko neįvykdyta iki 1989 m. Tik 1989 m. balandžio 20 d., švenčiant 110 - asias J.Biliūno gimimo metines, Anykščių šviesuomenė, Kultūros skyriaus ir rajono valdžios atstovai pasirūpino, kad būtų atstatytas antkapinis rašytojo paminklas toks, kokį jam pastatė žmona Julija Zakopanėje. Ir nuo tos dienos paminklas stovi J.Biliūno kapo kriptoje, kaip žmogaus prisikėlimo ir atgimimo simbolis. Paminklą restauravo dailininkas J.Žukas. Šventinimo apeigas atliko kunigas dekanas A.Talačka. Bažnyčios choras sugiedojo Maironio "Marijos giesmę", J.Biliūno vidurinės mokyklos abiturientės apjuosė paminklą pušų girlianda, rašytojo kapą anykštėnai ir svečiai nuklojo gėlėmis. Ant kapo buvo uždegtos žvakės. Tą dieną ant Liudiškių piliakalnio tyrojo sukauptis, dvasinė ramybė ir didis džiaugsmas, kad tiesa sugrįžo paties rašytojo žodžiais "Pats esu žmogus tikintis".

Tik štai, baigiantis 1992 metams, anykštėnus sukrėtė liūdna žinia, jog nuo Liudiškių piliakalnio J.Biliūno antkapinio paminklo pavogtas Br.Vyšniausko darytas rašytojo bareljefas, matyt, tikintis už varį gauti keletą dolerių... Po kelių savaičių Anykščių policija surado šį meno kūrinį, tačiau supjaustytą į keturias dalis, iš kurių vienos nesurado. Tuomet rajono valdžia kreipėsi į Anykščių valstybinio statybinių medžiagų kombinato Vikonių cecho darbuotojus su prašymu išlieti tokį pat bareljefą, tik iš plastiko. Prašymą šio kombinato žmonės įvykdė, buvo pagaminti du nauji bareljefai pagal profesoriaus Br.Vyšniausko sukurtą gipso formą.

1993 m. balandžio 9 vienas bareljefas buvo pritvirtintas prie rašytojo J.Biliūno antkapinio paminklo vietoje anksčiau buvusio, o kitas - balandžio 11 J.Biliūno vidurinėje mokykloje, aktų salėje, rašytojo 114 - ūjų gimimo metinių proga.

1905 m. rašytojas žmonai Julijai iš Zakopanės rašė: "Ar matai kryžių ant pačios kalno viršūnės? Jeigu kada pagysiu ir galėsiu vaikščioti, užlipsiu aukštai ant kalno ir po tuo kryžium melsiuos, kad tavo gyvenimas būtų laimingas, rožėmis ir lelijomis išpintas... Bet dabar guli ir tik iš tolo pro eglių tarpus matau iš savo kambario tą kalną su kryžiumi".

Nūnai J.Biliūno amžinojo poilsio vieta - irgi kalnas su kryžiumi. Tad mums rašytojo kapas privalo tapti ta vieta, kur užkopę aukštai didžiojo susikaupimo, gilaus apmąstymo akimirka, pasiryžtume gyventi taip, jog mūsų artimųjų, mylimųjų gyvenimas "būtų laimingas, rožėmis ir lelijomis išpintas".

RAŠYTOJO JONO BILIŪNO GIMINĖS - TREMTINIAI JUOZAS BANIONIS

Vienas žymiausių amžiaus pradžios lietuvių tautinio atgimimo pirmeivių - rašytojas Jonas Biliūnas - sovietmečiu buvo vertinamas vienpusiškai, kaip "socializmo idėjų propaguotojas", išryškinant jo kūryboje vaizduojamą "proletariato gyvenimą ir revoliucinę kovą". Tačiau šio jauniausiojo ūkininkų Juozo ir Zuzanos Gražytės - Biliūnų sūnaus atsitraukimas 1904 m. nuo socialdemokratinio judėjimo bei žinios apie artimas gimines būdavo nutylima. Likimas lėmė J.Biliūnui jaunam išeiti Anapilin ir ilgiems metams atgulti svetimoje Zakopanės žemėje. Rašytojas testamente pageidavo būti palaidotas tėviškėje. Tuo rūpintis dar ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, minint šešiasdešimtąsias gimimo metines. Tačiau dėl tarptautinės politinės situacijos ir materialinės padėties šio klausimo sprendimas buvo atidėliojamas. Tikrai pražūsus II pasauliniam karui ir susiklosčius naujoms sovietinio režimo sąlygoms po J.Stalino mirties, įvykdoma J.Biliūno valia. Rašytojo amžino poilsio vieta tapo gimtasis Liudiškių piliakalnis.

Beveik tuo pat metu, 1954 m. vasario 8 d., Lietuvos SSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininkas J.Paleckis gauna mįslingu V.K.Aukštaičio vardu pasirašytą kreipimąsi dėl J.Biliūno artimų giminių grąžinimo iš sovietinės tremties. Rašte, be kita ko, drąsiai reiškiamos mintys apie tariamą "tarybinių tautų vienybę bei broliškumą" ir "Pabaltijo tautų naikinimą ar asimiliavimą". Negalima nepastebėti, jog tuo "atšilimo" Sovietų Sąjungoje metu konfidencialiai J.Paleckiui reikštos idėjos liko gajos ir po daugiau kaip trijų dešimtmečių, atėjus mūsų Atgimimo laikui, buvo tariamos garsiai kiekvieno lietuvių lūpomis.

J.Paleckis, gavęs minėtą kreipimąsi, peradresuoja jį anuometiniam KGB Lietuvos SSR padalinio vadovui K.Liaudžiui ir prirašo: "Prašu paversti patikrinti, gal J.Biliūno giminės ir be pakankamai visam to pagrindo buvo išsiųsti, gal būtų pagrindo peržiūrėti ir kai ką grąžinti?" Praslenka daugiau nei du mėnesiai, kol surenkami duomenys apie J.Biliūno brolių, seserų šeimas - "priešiškus socializmui elementus". 1954 m. balandžio 13 d. K.Liaudis parengia neigiamą atsakymą (Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (LVOA), F.17541., AP.1, B.7, L.5). Studijuodami šį dokumentą, galime susidaryti vaizdą, atspindintį J.Biliūno giminių padėtį ir nuostatas sovietų okupacijos metais.

Vyriausiojo J.Biliūno brolio Mykolo sūnus Juozas apkaltinamas dėl jo sūnaus, irgi Juozo, partizanavimo Lietuvos laisvės kovotojų gretose ir 1949 10 15 ypatingojo susirinkimo nutartimi ištremiamas į Irkutsko sritį. Tuo tarpu jau minėtas sūnus Juozas, išėjęs dar 1947 m. balandžio mėn. į Lietuvos partizanus, veikė "Lakštučio" būryje. Buvo suimtas, 1948 04 26 nuteistas ir išsiųstas į patalsos darbų lagerį.

Kitas Mykolo sūnus - Jurgis - pasižymėjo kaip pavyzdingas ūkininkas, turėjo 37 hektarų ūkį. Jis ilgus metus

buvo Kurklių valsčiaus viršaitis ir reiškėsi tautininkų partijos veikloje.

Neliko sovietų nepastebėti ir Jurgio sūnūs. Vyriausias sūnus, taip pat Jurgis, įstojo į 1941 m. birželio sukilėlių gretas ir per susišaudymą su raudonarmiečiais žuvo. Kiti sūnūs - Juozas ir Jonas - pasitraukė į Vakarus. Tačiau Jonas, 1947 m. repatrijavęs į sovietų Lietuvą, dalyvavo pagrindinėje veikloje ir 1948 m. gegužės mėn. drauge su visa šeima - žmona Anele, sūnumi Jonu ir dukra Anele - buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą.

Antrojo pagal amžių J.Biliūno brolio - Juozo sūnus, turėjęs rašytojo vardą - Jonas, irgi aktyviai reiškėsi 1941 m. birželio sukilime. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, įsitraukia į Lietuvos partizaninį judėjimą. 1945 - aisiais per susirėmimą su enkavedistais Jonas Biliūnas, rašytojo vaikas, žūsta. Likusi jo šeima - žmona Ona, dukros Vladislava Zofija ir Julija bei sūnus Jonas Algirdas - 1948 m. apšaukiami "banditų šeima" ir ištremiami į tą patį Krasnojarsko kraštą.

Trečiojo J.Biliūno brolio - Antano sūnus, vėlgį Jonas, turėjo 39 hektarų ūkį. 1949 m. jis kartu su visa šeima - žmona Viktorija, sūnumi Alfonsu - ištremiamas į Irkutsko sritį. Tais pačiais metais išvežamas ir kitas Antano sūnus, taip pat Antanas, valdęs 30 hektarų ūkį. Jis apkaltinamas tuo, jog vokiečiųmečiu buvo susigrąžinęs pirmosios sovietų okupacijos metu išparceliuotą žemę.

Irkutsko srityje atsiduria ir jo žmona Bronė, vaikai Antanas, Alvyra bei sesuo Anelė Biliūnaitė.

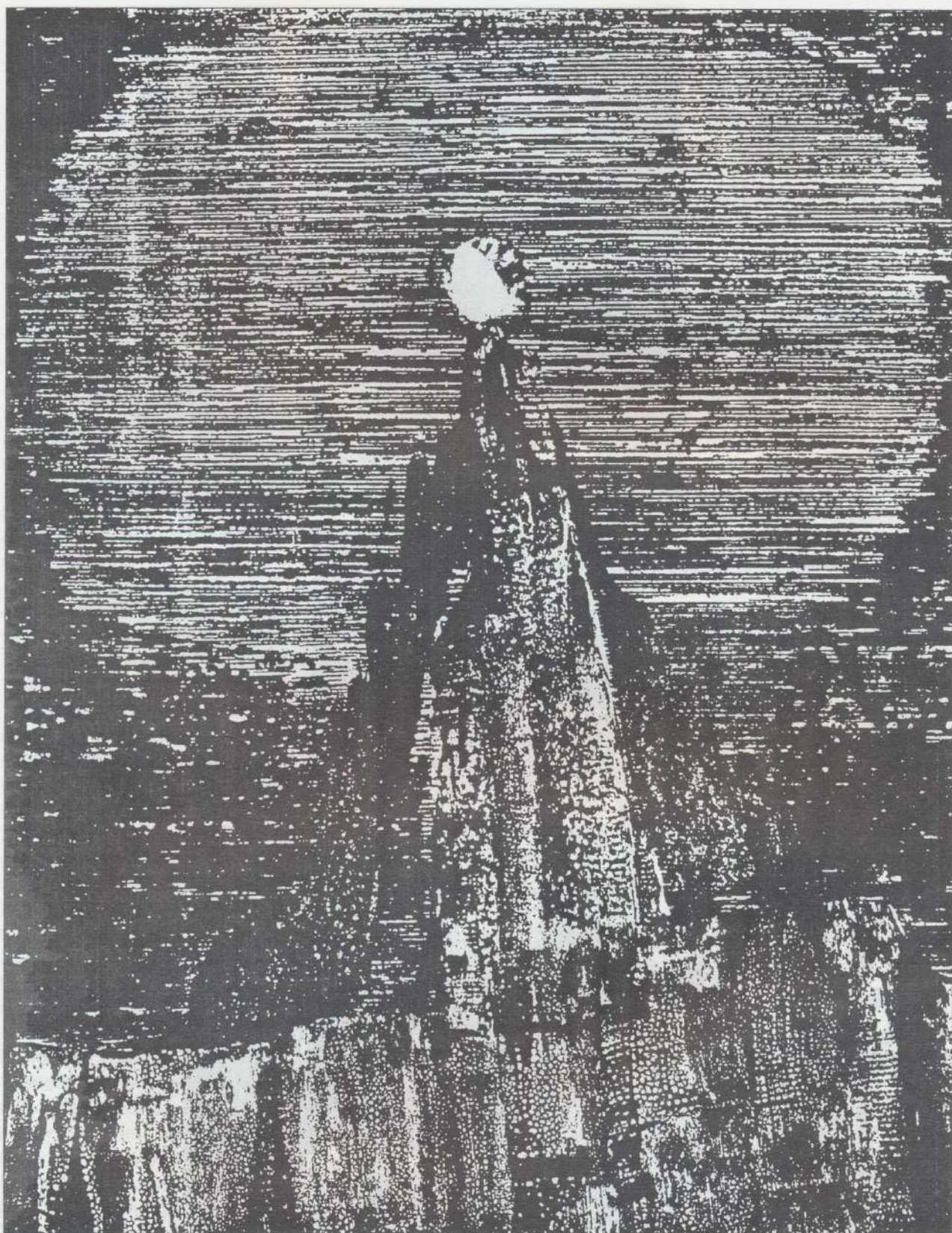
Tremtinį į Krasnojarsko kraštą 1951 m. nubloškia J.Biliūno sesers dukters Anelės Povilionienės šeima. Jos vyras Balys - stambus ūkininkas, turėjęs malūną ir 50 hektarų žemės. 1952 - aisiais į tą patį Sibiro kraštą deportuota ir jų sūnaus šeima - žmona Zosė, vaikai Aldona ir Vytautas.

Tuo tarpu sovietams nepavyko susidoroti su J.Biliūno sesers sūnaus Jurgio Juodelio šeima - jo žmona Liuda bei dukterimi Irena, nes jie iki 1954 m. nebuvo surasti. Buvo žinoma, kad sovietmečiu ši šeima, gyvenusi Kaune, artinantis Raudonajai armijai, išvyko nežinoma kryptimi.

Taigi, kaip matome, sovietinis saugumas, išlukštenęs duomenis apie J.Biliūno artimus gimines, visapusiškai bandė patvirtinti ankstesniais metais priimtų sprendimų rašytojo giminaičių atžvilgiu teisėtumą. Tai byloja K.Liaudžio parengtas atsakymas į J.Paleckio paklausimą.

Sovietų pasisavinto rašytojo Jono Biliūno palaikai 1953 m. buvo pargabenti į numylėtą tėviškę, bet užkopti į Liudiškių piliakalnį ir aplankyti jo amžino poilsio vietos artimi giminės negalėjo, nes, kaip ir tūkstančiai kitų tautiečių - sąžiningų ūkininkų, dorų tėvynės Lietuvos vaikų - turėjo dar ilgus metus kentėti sovietijos tremtyje.

("Literatūra ir menas", 1998 m. rugsėjo 28 d.)

Ant aukšto stataus kalno pasirodė stebuklingas žiburs. Žibėjo jis kaip žvaigždė, apsiaustas šviesiu ratu iš aukso raidžių. Pamatę tat, žmonės ėjo prie kalno, stebėjos į žiburį, bet, negalėdami ant to kalno užlipti, negalėjo išskaityti aukso raidžių. Pagaliau atsirado jaunikaitis, kuris susirinkusiai miniai perskaitė: "Žmonių laimė"...

Dailininkės Gražinos KAZAKEVIČIŪTĖS rašinys - Jono Biliūno pasakos "Laimės žiburs" iliustracija

Taip liepė širdis...

Egidijus
MUSTEIKIS

Nedidukė, dabar jau daug kam žinoma Papšių kaimo kapinių koplyčia mena garsų Aknystų dvaro poną Antaną Jelenskį. Po ilgai trukusių naitinimo metų koplyčios rūsyje virš nišų su karstais neliko nė vienos paminklinės lentelės, tad šiandien sunku pasakyti, kur buvo palaidoti Antano Jelensko palaikai. Tačiau tasai faktas, kad vienas iš pagrindinių 1863 metų

sukilimo organizatorių Antanas Jelenskis savo amžino poilsio vieta pasirinko Papšių koplyčią, vertė domėtis plačiau, į klausimą, kokios tai lėmė aplinkybės, atsakymo teko ieškoti istorikų darbuose, užrašytuose atsiminimuose apie Antaną Jelenskį.

Bevertydamas lenkiškas bajorų herbų enciklopedijas, išsiaiškinau, kad Povilo ir Barboros Jelenskių sūnus Antanas gimė 1818 metais Kapatkievičiuose, senose Mozūrijos žemėse, kurias Povilas paveldėjo iš savo tėvo Jono Jelensko. Senelis Jonas Jelenskis Aknystų dvarą

Antano Jelensko žmona Sabina.
1863 m.

Antanas Jelenskis 1863 m. sukilimo metu

patikėjo valdyti sūnui Romualdui.¹ Romualdas Jelenskis, istorijos šaltiniuose minimas kaip 1812 metų Napoleono žygio į Maskvą dalyvis, pasižymėjo ir kaip puikus ūkio reikalų tvarkytojas. Šio energingo šeimininko rūpesčiu prie Aknystų dvaro įkūrė parką su tvenkiniais garsus sodininkas Kazimieras Belmanas, Generalgubernatorių rūmų Vilniuje parko įkūrėjas. Romualdo Jelensko iniciatyva Papšių kapinėse buvo pastatyta koplyčia. Nesulaukęs palikuonių, savo gyvenimo pabaigoje Romualdas Jelenskis Aknystų dvarą su Ramuldavos,

Papšių koplyčia

Raimondo
GUOBIO
nuotrauka

Pagerklio, Virpuškio palivarkais užrašė savo sūnėnui Antanui Jelenskiui.

Antanas Jelenskis, be Aknystų ir Kapatkievičių dvarų, valdė dar didelius žemės plotus netoli Lucko, turėjo keletą dvarų prie Kaucho, iškilmingiems priėmimams gražius namus su parku Vilniuje. Nuslopinus sukilimą caro valdžia visus jo dvarus ir turtus konfiskavo.²

Vieno iš sukilimo vadų Jokūbo Geištoro atsiminimų knygoje Antanas Jelenskis minimas kaip geras žmogus, nuoširdus draugas, nemėgęs didelės prabangos ir paviršutinio blizgesio. Atsiliepiama ir kritiškai, - palyginus su kitais bendražygiais, nepasižymėjo tvirtu charakteriu ir aiškiu tikslo siekiu. Tačiau jis labai mylėjęs savo kraštą, valdė ne protu, bet širdimi. Nenuostabu, kad Antanas Jelenskis palaikė bei finansiškai rėmė to meto žmones, siekusius išlaisvinti valstiečius nuo baudžios.³

Bręstant sukilimui, Antanas Jelenskis gyveno Vilniuje. Jo namuose vykdavo susirinkimai, būdavo pažangūs žemvaldžiai, norintys iškovoti nepriklausomybę nuo Rusijos, bet siekiantys sąjungos su Lenkija. Tada gimė judėjimas, pavadintas baltųjų partija. Partijai vadovavo šešių narių komitetas, kuriam priklausė Jokūbas Geištoras, Antanas Jelenskis, Aleksandras Oškierka, Mykolas Giedraitis, Ignas Lopacinski, Jeronimas Kenevičius. Komitetui vadovavo Jokūbas Geištoras, Jelenskiui buvo patikėtos išdininko pareigos. Jam buvo pavesta nuvykti į Varšuvą ir suderinti veiksmus su Lenkijos baltaisiais.⁴ Lenkai nebuvo priešiški sukilimui, bet pasiūlė "perdaug nesvaityti praeiksmų carui, o laukti, kaip toliau klostysis įvykiai". Matydamas, jog negalės pasiekti pagrindinio tikslo - išsivaduoti iš carinės Rusijos, Lie-

Sabina Jelenskienė 1910 m. Aknystose. Mirė 1912 m. Palaidota Papšiuose

Sabinos Jelenskienės sesuo Fabijona Dybovska, mirusi 1896 m. ir Antano Jelenski dukterė Marija Jelenskaitė, mirusi tremtyje, palaidota Papšiuose.

Fotografuota 1869 m. Antanas Jelenskis turėjo 7 sūnus ir 2 dukras

Nuotraukos iš knygos: Dybowski B., *Wspomnienia z przeszlosci polwiekowej*, LVV. 1913

tuvos baltųjų partijos komitetas paskelbė, kad nustoja egzistavęs ir vadovauti sukilimui užleidžias vietą raudonųjų partijai.⁵

Nors komitetas iširo, tačiau jo nariai neišvengė represijų. Įsiliepsnojus sukilimui buvo suimti keli vadai. Tarp jų - ir Antanas Jelenskis. Jį nuteisė 15 metų katorgos į kasyklas netoli Irkutsko.

Senosios bajorijos atstovai dvarininkai, visą laiką buvę dėmesio centre, norėjo ir sukilimo metu išlikti pagrindine ašimi, apie kurią suktųsi ne tik išsivadavimo iš Rusijos kova, bet ir ekonominės krašto reformos. Tačiau įvykiai pasuko kita linkme. Nepripažinti ir pamiršti bajorai jautė didelę nuoskaudą. Atsidūręs tremtyje, Jokūbas Geištoras pasakė:

- Kadangi Lietuva mūsų nepripažino, tai apie ją aš ir žinot nenoriu. Kai mirsiu, nuvežkite ir palaidokite mane Lenkijoje, o ne Lietuvoje.⁶

Antanas Jelenskis pasielgė priešingai. Jis iš tremties grįžo į Krokuvą. Prisiglaudė pas artimuosius, nes nuosavybės dar nebuvo susigražinęs. Ten mirė 1874 metais. Vykdamas jo valią, karstas su palaikais buvo palaidotas Papšių kapinių koplyčioje šalia dėdės Romualdo.

Šiandien, kai jau baigtas restauruoti Papšių koplyčios pastatas, yra pagerbta ir iškili Antano Jelenski asmenybė, jos atminimas.

Literatūra:

1. Boniecki; *Herbarz Polski*, T.4, - 390;
2. Dybowski B., *Ocena pamiętnikow J.Gieysztora*, "Kwartalnik Historyczny." T.33. 1919, - P.34;
3. Gieysztor J., *Pamiętniki*, Wil. 1921, - P.242;
4. *Słownik Biograficzny*, T. 11. - P.140;
5. Rač B., *Svedenija o polskom me-teze*, Vil. 1867, - P.136;
6. Dybowski B., *Ocena pamiętnikow J.Gieysztora*, "Kwartalnik Historyczny." T.33, 1919, - P.42

1999 metais sukanka:

- 420 metų, kai Sirvyduose, netoli Dabužių gimė **Konstantinas SIRVYDAS**. Vienas lietuvių raštijos pradininkų, leksikografas. Mokėsi Vilniaus, Rygos, Nesvyžiaus kolegijose. Be gimtosios kalbos gerai mokėjo lenkų, lotynų, graikų. Parengė pirmąjį liet. kalbos (lenkų - lotynų - lietuvių k.) žodyną "Trijų kalbų žodynas" (apie 1620 metus). Parašė pamokslų rinkinį "Punktai sakymų" (1629 - 44 m.); kartu tai buvo ir liet. k. vadovėlis. Pamokslai pateikti lenkų ir lietuvių kalbomis. Mirė 1631 m., palaidotas Vilniuje.

- 110 metų, kai Desiukiškio dvare gimė **Pranas SLIŽYS**, karo gydytojas. 1913 metais baigė Petrapilio karo akademiją. Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo rumunų fronte lauko ligoninėje gydytoju. 1919 metais stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir suorganizavo pirmąją kilnojamąją ligoninę. Buvo jos pirmuoju vyr. gydytoju. Sovietinės okupacijos metu dirbo Raudonojo kryžiaus ligoninėje. 1944 metais pasitraukė į JAV.

- 205 metai, kai Svirnų dvare gimė **Adomas BARTOSEVIČIUS**, lenkų pedagogas. Baigė Troškūnų bernardinų mokyklą, mokėsi Vilniaus universitete, gyveno Varšuvoje. 1816 - 33 m. Radvilų Bialos (Alba Ducalis Palenkėje) gimnazijos matematikos ir lenkų kalbos mokytojas. 1833 - 50 m. Varšuvoje mokyklų inspektorius. Mirė 1874 m. Varšuvoje.

SAUSIO MĖN.

- 90 metų, kai sausio 1 d. Vaidlonių kaime gimė **Jonas KARKA**, ekonomistas, žurnalistas. 1926 - 30 m. mokėsi Panevėžio mokytojų seminarijoje. 1932 - 37 m. studijavo ekonomiką Vytauto Didžiojo universitete. 1932 - 1934 m. mokytojavo Kalnėnuose (Kauno raj.). Tarnavo Finansų ministerijos kainų tvarkytojo įstaigoje Kaune, vėliau Vilniuje. Suredagavo ir išleido Lietuvos miestų tarifų knygą (1938). Veikė skautų, šaulių ir atsargos karininkų organizacijose. Bendradarbiavo "Balse", "Trimitė", "Tautos ūkyje", "Mūsų rytojuje", "Lietuvos aide". 1948 m. atvyko į Kanadą, dirbo braižytoju, bendradarbiavo spaudoje.

- 60 metų, kai sausio 1 d. Kaune gimė **Vygandas RAČKAITIS**, vertėjas, prozininkas. Baigė Vilniaus universitetą, dirbo spaudoje, "Kregždutės", "Anykščių" re-

daktorius. Išvertė bulgarų rašytojo J. Jovkovo, B. Rainovo, N. Chaitovo, E. Manovo kūrinių, rusų prozos, bulgarų poezijos, paskelbė eilėraščių, apybraižų, reportažų, vaizdelių. (rink. "Kas čia žydi", "Pavasario žvanguliai", biografinę apybraižą apie J. Biliūną "Į aukštą kalną" (1986, kartu su M. Telksnyte) ir kt., parengė Liudvikos Didžiulienės - Žmonos raštų dvitomj.

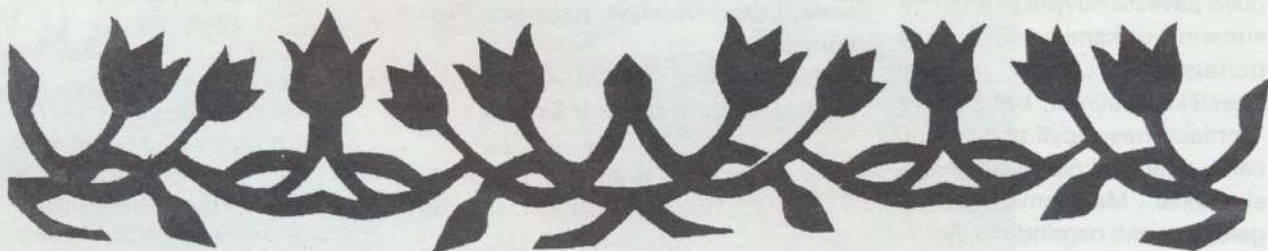
- 120 metų, kai sausio 2 d. Užunvėžių kaime gimė **Steponas KAIRYS**, spaudos bendradarbis, publicistas. Baigė Peterburgo technologijos in-tą, dirbo inžinieriumi, dėstė Kauno u-te. Vasario 16 - osios akto signataras. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, gyveno JAV. Rašė "Darbininkų balse", "Vilniaus žiniuose", "Skarde" ir kt. laikraščiuose, paskelbė straipsnių ir brošiūrų, išleido atsiminimus. Mirė 1964 m. gruodžio 16 d. Niujorke. 1996 m. perlaidotas Kaune.

- 75 metai, kai sausio 2 d. Anykščiuose gimė **Antanas PAULAVIČIUS**, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos narys, Kauno tremtinių choro vadovas, rašytojas, poetas. 1945 m. mokėsi muzikos mokykloje, 1945 - 1949, 1956 - 1960 studijavo VU Istorijos ir filologijos fakultete. Buvęs tremtinys. 1984 - 1989 metais Kauno vokalių ansamblių vadovas, nuo 1989 - Kauno tremtinių choro vadovas.

Parašė knygas "Kraujo upeliai tekėjo", "Malda už tėvynę", "Tėviškės varpai", "Aš palieku jums ramybę", "Dievas vaikšto", "Rytmečio sapnas".

- 95 metai, kai sausio 4 d. Luciūnų kaime gimė **Jonas YLA**. Žurnalistas, literatas. 1927 m. emigravo į Kanadą. Nuo 1932 m. buvo "Darbininkų žodžio", nuo 1934 m. "Liaudies balso" redaktorius, bendradarbiavo kairiųjų krypties spaudoje, paskelbė poezijos ir prozos kūrinių, parašė scenos veikalų (pjeses "Bedarbiai", "Kova su tamsa" ir kt.)

- 105 metai, kai sausio 13 d. Šlavėnų dvare gimė **Elena GIMBUTIENĖ - KAROSAITĖ**. Agronomė, mokytoja, visuomenės veikėja. 1911 - 1917 m. studijavo agronomiją Maskvos aukštosios mokyklos, 1928 m. gavo pirmąjį Dotnuvos žemės ūkio akademijos diplomą. Genetikos srityje specializavosi Prancūzijoje, ji viena pirmųjų genetikų Lietuvoje, mokytojavo Kauno sodininkystės ir daržininkystės mokykloje, vėliau Vilniuje. Kaip moterų Tarybos atstovė dalyvavo tarptautiniuose kongresuose, dirbo Lietuvių skautų sąjungoje. Pasitraukusi į Vakarus, nuo 1949 m. apsigyveno Amerikoje. Yra parašiusi vadovėlių,

straipsnių genetikos klausimais. Bendradarbiavo "Ūkininko patarėjyje", "Žemės ūkyje", "Naujojoje sodyboje", "Moteryje ir pasaulyje", "Skautybėje", "Mūsų viltyje", "Lietuvių enciklopedijoje". Mirė 1982 m. JAV.

- 70 metų, kai sausio 14 d. Kurkliuose gimė **Antanas PAŠKUS**, kunigas, psichologijos daktaras. 1942 m. baigė Ukmergės gimnaziją. 1942 - 1945 studijavo VDU Filologijos teologijos f-te. 1944 - 1945 m. - Vokietijoje, 1945 - 1948 m. Romos Grigaliaus u-te (teologijos spec.), 1948 - 1952 - Miuncheno u-te (doktorantūra), 1953 - 1956 m. buvo kapelionu Vasario 16 - osios gimnazijoje. 1957 m. atvykęs į Ameriką, gilino studijas Fordhamo universitete psichodiagnostikos srityje. Vėliau profesoriavo Gannon College (Erie Pa., 1960 - 1963 m. ir 1969 - 1973 m.), St. John's universitete (Niujorkas, 1964 - 1969 m.) Otavos universitete (Kanada, 1973 - 1977 m.) skaitė paskaitas Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus kunigų seminarijoje, Vilniaus pedagoginiame universitete. Lietuvių kalba išleistos knygos: "Asmuo ir laisvė" (1984), "Krikščionis ir šiandiena" (1987), "Idėjų sankryžoje" (1992), "Dievai, dvasios ir žmonės" (1993) ir kt.

- 70 metų, kai sausio 24 d. Kurtiniuose gimė **Janina GRUODIENĖ**, botanikė fiziologė. 1955 m. baigusi Vilniaus u-tą, nuo 1959 m. jame dėstė. Pagrindinė mokslinio darbo sritis - fitohormonų fiziolog. ir biochem. funkcija aukštesniuosiuose augaluose ir mikroorganizmuose, fitohormonų poveikis ankštinių augalų azoto apytakai, baltymų sintezei ir derliui. Parašė brošiūrą "Augimo stimuliatorių reikšmė augalininkystėje", mokomųjų priemonių. Skaitė pranešimus tarptautinius simpoziumuose augalų augimo ir vystymosi reguliacijos klausimais Bulgarijoje (1977) ir Vokietijoje (1981).

- 90 metų, kai sausio 25 d. Plaštakos kaime gimė **Stasys ŠANTARAS**, kunigas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1950 m. atvyko į JAV, aktyviai reiškėsi lietuvių visuomeninėje veikloje. Mirė 1976 metais Čikagoje.

- 90 metų, kai sausio 2 d. Juostininkuose gimė **Juozas BALTUŠNIKAS**. Pažangus Argentinos lietuvių visuomenės veikėjas. Mirė 1956 m. Monte Grandėje (Argentina).

VASARIO MĖN.

- 50 metų, kai vasario 1 d. Kurklių kaime gimė literatė **Regina KARAZNEVIČIENĖ**. 1969 m. baigė Skiemonių vid. m-klą, 1974 m. - Vilniaus valstybinį universitetą, 1982 m. - Utenos medicinos mokyklą.

Dirbo VVU mokslinėje bibliotekoje jaunesniąja bibliotekininke, epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos institute - laborante, 1982 - 1992 m. - Anykščių centrinėje ligoninėje medicinos seselė. Šiuo metu gyvena ir kuria Anykščiuose.

- 95 metai, kai vasario 4 d. Grumbinų viensėdyje gimė **Emilija JACEVIČIŪTĖ**. Gydytoja, visuomenės veikėja.

Baigusi Panevėžio gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo universitete mediciną, gilino žinias Suomijoje, Švedijoje, Danijoje, Italijoje. Keturis mėnesius dirbo Vienoje pas profesorį Noimaną. 1934 - 1944 m. dirbo gydytoja Šv. Luko ligoninėje Kaune, trejus metus buvo Sveikatos departamento tuberkuliozės skyriaus viršininkė. 1949 m. apsigyveno Kanadoje, dirbo gydytoja Fort Williams sanatorijoje. Dalyvavo ateitininkų, pavasarininkų, katalikų moterų draugijos veikloje, buvo Motinos ir vaiko sekcijos centro komiteto narė.

- 90 metų, kai vasario 5 d. Vikonių kaime gimė **Juozas JURGINIS**, istorijos mokslų daktaras, akademikas, kultūros ir meno tyrinėtojas, studijavo Kauno ir Vilniaus universitetuose, buvo Lietuvos Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos direktoriumi, dėstė Vilniaus universitete, dirbo istorijos institute. Istorinių veikalų, daugelio straipsnių autorius. Parašė knygų apie lietuvių meną, literatūrą, estetinę mintį "Lietuvos meno istorijos bruožai", "Istorija ir poezija", "Lietuvos krikštas", "Tėvynės pažinimas". Mirė 1994 m. Palaidotas Vilniuje.

- 80 metų, kai vasario 20 d. Titeikių kaime gimė **Petras MAČIULIS**. Ekonomistas, technikos mokslų daktaras. 1949 m. baigęs Vilniaus universitetą, jame dėstė, 1952 - 61 m. prekių mokslo katedros vedėjas. Docentas (1959) parašė knygą "Maisto produktų kokybė ir sudėties nustatymas".

KOVO MĖN.

- 70 metų, kai kovo 17 d. Kilėviškiuose gimė **Algirdas BANYŠ**, zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas. 1958 m. baigė žemės ūkio akademiją. Dirbo Kėdainiuose, žemės ūkio ministerijoje. Nuo 1971 m. ž.ū. ekonomikos in-te skaičiavimo centro veislininkystės informacijos analizės skyriaus vedėjas, vyr. mokslinis bendradarbis 1977, keletos monografijos ir mokslinio pobūdžio knygų autorius.

- 105 metai, kai kovo 18 d. Juškonų kaime gimė **Jonas GUTAUSKAS**. Veterinarijos gydytojas. Mokėsi Liepojos ir Voronežo gimnazijose, 1916 m. pradėjo veterinarijos studijas Tartu universitete, medicinos fakultete. Dirbo veterinarinį darbą Anykščiuose, Tauragėje ir Linkuvoje. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, 1947 m. apsigyveno Anglijoje. Dalyvavo visuomeninėje veikloje, bendradarbiavo "Lietuvos žiniose", "Naujienose", "Darbininkų balse".

- 75 metai, kai kovo 19 d. Dabužėlių kaime gimė **Juozas PAŠKEVIČIUS**. Geologas, Geologijos ir mineralogijos mokslų daktaras. 1952 m. baigė Vilniaus universitetą ir liko jame dirbti dėstytoju. Nuo 1976 m. profesorius. Paskelbė daug straipsnių patentologijos ir geologijos klausimais. Knygų "Lietuvos silūro biostratigrafija ir graptolitai", "Trumpa Lietuvos TSR geologijos apybraiža", "Lietuvos geologija" bei kitų leidinių geologijos klausimais autorius, redaktorius.

BALANDŽIO MĖN.

- 60 metų, kai balandžio 6 d. Vašuokėnuose gimė **Antanas BRAZDYS**, skulptorius. 1944 m. su tėvais išvyko į Vokietiją, iš ten pakliuvo į Angliją. Oksforde baigė gimnaziją. 1962 m. baigė meno institutą Čikagoje. Vėliau studijas gilino Londone, dėstė Gloucesterio meno kolegijoje. Čikagoje dalyvavo kolektyvinėse parodose. 1965 m. surengė individualią skulptūros darbų parodą Londone. Susilaukė didelio dėmesio ir pripažinimo Anglijos spaudoje. Abstrakcinės skulptūros atstovas. Daugiausia kuria iš plieno.

- 110 metų, kai balandžio 6 d. Šlapiašilyje gimė **Aleksandras KUTKUS**, operos solistas, tenoras. Pradžios mokyklą, gimnaziją ir universiteto teisių fakultetą baigė Petrapily. 1913 - 1916 m. dainavimą ir muziką studijavo Petrapilio liaudies konservatorijoje. Rusų operoje Kutkus pradėjo dainuoti 1919 m. Sevastopolyje, Kryme. 1922 m. grįžo į Lietuvą, pradėjo dirbti Valstybės operos teatre, pakaitom su K. Petrausku dainuodamas pirmieji tenoro vaidmenis. Dėstė Kauno muzikos mokykloje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. atvyko į JAV. Lietuvių teatro istorijon A. Kutkus įėjo kaip originalus, savo kūrybinį veidą turįs operos solistas bei aktorius. Jis ir knygos "Dainininko dalia" autorius. Mirė 1969 m. rugsėjo 6 d. Čikagoje.

- 120 metų, kai balandžio 11 d. Niūronyse gimė **Jonas BILIŪNAS**, prozininkas, kritikas, poetas, publicistas. Studijavo Tartu, Leipcigo ir Ciūricho u-tuose, sirgdamas džiova, gydėsi Zakopanėje. Parašė apysaką "Liūdna pasaka", apsakymus "Lazda", "Žvaigždė", "Brisiaus galas" ir kt., eilėraščių, straipsnius apie Žemaitę, realizmo estetiką, visuomeninio turinio brošiūrų. Mirė 1907 m. gruodžio 8 d. Zakopanėje (Lenkija. Krokuvos vaiv.), 1953 m. perlaidotas Liudiškių kalvoje prie Anykščių.

- 140 metų, kai balandžio 13 d. Debeikiuose gimė **Jurgis BARANAUSKAS**, knygnešys. Tai buvo šviesus, visų gerbiamas žmogus, spaudos draudimo metais visoje apylinkėje platinęs lietuviškas knygas, laikraščius. Buvo Stanislovo Didžiulio bendradarbis. 1899 m. už knygų platinimą ištremtas į Rusiją. Po dvejų metų ir dviejų mėnesių iš tremties sugrįžo. Vėl ėmėsi tos pačios veiklos. 1941 m. birželio 22 - ają besitraukiančių raudonarmiečių nužudytas. Palaidotas Debeikių kapinėse.

- 90 metų, kai balandžio 14 d. Rygoje gimė rašytojas, LTSR nusipelnęs meno veikėjas **Juozas BALTUŠIS**. 1914 - 1918 metais gyveno Maskvoje, Nižnyj Novgorode. 1918 m. atvyko į Lietuvą ir apsigyveno Kupiškio raj. Vėliau persikėlė į Kauną, dirbo spaustuose, mokėsi savarankiškai. Vėliau dirbo žurn. "Pergalė" vyr. redaktoriumi. Apsakymus pradėjo spausdinti 1932 metais. Parašė novelių romaną "Parduotos vasaros", apsakymų rinkinius: "Valiusei reikia Alekso", "Abišalė", romaną "Sakmė apie Juza" ir daug kitų kūrinių.

Vasarą daugiausia gyveno ir kūrė Anykščiuose.

Buvo LTSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas, Lietuvos TSR taikos gynimo komiteto pirmininkas. Mirė 1991 m. vasario 4 d. Vilniuje.

- 105 metai, kai balandžio 23 d. Žviliūnų kaime gimė **Jonas JACKUS**. Brigados generolas. Baigęs gimnaziją Kaune, buvo mobilizuotas. Rusijoje baigė karo mokyklą, o 1918 m. grįžo į Lietuvą. Subačiuje organizavo valsčiaus įstaigas ir buvo to valsčiaus valdybos pirmininku. Stojęs į Lietuvos kariuomenę, vadovavo kulkosvaidžių kuopai, dalyvavo kovose dėl Lietuvos laisvės. 1920 m. gavo kapitono laipsnį ir paskirtas 11 - ojo pulko padėjėju. Pulką išformavus, perkeltas į karo mokyklą. 1926 m. išsiųstas į gen. štabo akademiją Prahoje. Ją baigęs, dirbo kariuomenės štabe. 1930 m. paskirtas karo mokyklos viršininku. Susirgęs išėjo į atsargą ir apsigyveno savo ūkyje Ukmergės apskrityje. Bendradarbiavo karinėje spaudoje, daug rašė straipsnių karine tematika. Mirė 1977 m.

- 85 metai, kai balandžio 26 d. Vosgėlių kaime gimė **Jurgis KAZLAUSKAS**. Tautodailininkas, medžio drožėjas. Sukūręs daug mažosios skulptūros kompozicijų, etnografinius "Lino darbų", "Kaimo buities" drožinių ciklus. Dalyvavo respublikinėse parodose, eksponavo savo darbus ir užsienyje. Mirė 1986 m., palaidotas Anykščių kapinėse. Jo sodyboje įrengta tautodailės darbų ekspozicija.

- 110 metų, kai balandžio 8 d. Juostininkuose gimė **Jonas BALTUŠNIKAS**. Argentinos lietuvių visuomenės veikėjas, įvairių draugijų narys. Mirė 1972 metais Buenos Airėse (Argentina).

GEGUŽĖS MĖN.

- 50 metų, kai gegužės 2 d. Stabulankių kaime (Utenos raj.) gimė **Dalia RAMOŠKAITĖ**, medikė, poetė. Vaikystė prabėgo Rubikiuose. 1966 m. baigė Anykščių J. Biliūno vidurinę mokyklą. Jau mokykloje pasireiškė jos literatūriniai gabumai, tačiau tolimesnėms studijoms pasirinko mediciną. Jau sunkiai sirgdama, 1976 m. baigė Kauno medicinos institutą. Dirbo Alytaus rajono centrinėje ligoninėje gydytoja reanimatore. Eilėraščių rašė nuo vaikystės. Spausdinosi Anykščių rajono laikraštyje, Medicinos instituto daugiatažiniame laikraštyje, "Kauno tiesoje". Keletą jos kūrybos pluoštų yra paskelbęs "Nemuno" žurnalas, "Poezijos pavasario" almanachas, medikų poezijos rinkinys "Skrenda paukštė baltaplunksnė". Aktyviai dalyvavo Kauno jaunųjų rašytojų sekcijos veikloje, medikų Poezijos pavasario renginiuose. Mirė 1981 metais Vilniuje. Palaidota Leliūnų kapinėse (Utenos raj.).

- 50 metų, kai gegužės 10 d. Vetygaloje gimė **Zita MARYS (Marienė)**, vertėja. Baigė Rygos u-tą, dirbo "Mokslo" I-kloje, nuo 1986 m. "Vagos" redaktorė. Išvertė P. Sebergo, O. Sarvigo, H. K. Brannerio, H. Pontoppidono, K. Bliken, J. V. Jenseno, M. Braggo, J. Fowles, M. Kennedy ir kitų rašytojų prozas.

BIRŽELIO MĖN.

- 70 metų, kai birželio 4 d. Mičionyse gimė **Pranas GRAŽYS**, literatūros tyrinėtojas. Baigė Vilniaus u-tą, dėsto Šiaulių pedagoginiame in-te. Išleido rusų k. studijas "Turgenevas ir romantizmas" (1966), "Dostojevskis ir romantizmas" (1979), "Laikas Dostojevskio ir jo amžininkų romanuose" (1982).

- 65 metai, kai birželio 25 d. Vaitkūnuose gimė **Gvidas KAZLAUSKAS**, inžinierius mechanikas. 1957 m. baigė ž.ū. akademiją. 1964 - 1966 prorektorius adm. ir ūk. reikalams. 1966 - 1976 - darbo apsaugos ir prakt. mokymo katedros vedėjas. 1977 m. įkūrė pirmąją ž.ū. darbų sąlygų gerinimo mokslinio tyrimo laboratoriją ir jai vadovavo. Apie žemės ūkio mechanizatorių darbo sąlygų gerinimą parašė knygėlę.

- 60 metų, kai birželio 10 d. Navariškiuose gimė **Povilas VANAGAS**. Inžinierius ekonomistas, ekonomikos mokslų kandidatas. Parašė pirmuosius darbo mokslinio organizavimo ir normavimo vadovėlius.

LIEPOS MĖN.

- 65 metai, kai liepos 8 d. Riklikų kaime gimė **Albertas GRIGANAVIČIUS**, Respublikinės Šiaulių ligoninės Neurochirurgijos skyriaus vedėjas, Lietuvos gydytojų sąjungos "Medicinos" žurnalo redkolegijos, Lietuvos neurochirurgų draugijos valdybos narys, Šiaulių krašto chirurgų draugijos sektoriaus, Vyskupo M. Valančiaus blaivybės sąjūdžio prezidiumo narys, Šiaulių miesto tarybos pirmininkas, Knygnešių ainių draugijos valdybos narys, Lietuvių kalbos draugijos narys. Mokėsi 1940 - 1944 m. Kavarsko pr. m-kloje. 1957 - 1960 m. - VU Medicinos f-te. 1973 m. pirmos kvalifikacinės kategorijos traumatologas - ortopedas, 1984 m. - I kategorijos neurochirurgas, 1989 m. - aukšč. kat. neurochirurgas. Parengė 57 mokslinius pranešimus, iš jų 28 paskelbti įvairiuose leidiniuose. Daugiau kaip 250 straipsnių publikuoti "Šiaulių naujienose", "Krivulėje", "Karyje" ir kituose leidiniuose.

- 90 metų, kai liepos 22 d. Anykščių rajone gimė **Edvardas SIMAŠKA**, kunigas, monsinjoras, teologijos licenciatas, rezidentas.

1923 - 1926 m. mokėsi Anykščių progimnazijoje. 1930 - 1936 m. studijavo KVDU Teologijos f-te, 1938 - 1940 m. - Kauno 4 - osios g-jos kapelionas, moksleivių ateitininkų sąjungos dvasios vadas, 1940 - 1941 - Kavarsko bažnyčios vikaras. 1946 buvo suimtas ir nuteistas, 10 metų ištremtas į Intos anglių kasyklas, į Lietuvą grįžo 1956 m. Dirbo klebonu Šimkaičiuose, Skaruliuose ir Deltuvoje.

RUGPJŪČIO MĖN.

- 90 metų, kai rugpjūčio 23 d. Katlėriškių kaime gimė **Kazys GUTAUSKAS**. Operos dainininkas, lyrinis tenoras, artistas. Mokėsi Anykščių progimnazijoje ir Utenos gimnazijoje. Kauno konservatorijoje baigė dainavimo

klasę. Baigdamas studijas, buvo kviestas dainuoti Rygos valstybiniame operos teatre, bet kvietimo atsisakė. 1942 m. persikėlė į Lietuvą, dainavo ir vaidino Vilniaus ir Kauno valstybiniuose teatruose. Turėjo keletą koncertų Maskvoje ir kituose Rusijos miestuose.

RUGSĖJO MĖN.

- 130 metų, kai rugsėjo 7 d. Kavarske gimė **Petras RAUDONIKIS**. Farmacininkas, profesorius, visuomenės veikėjas. Baigęs Liepojos gimnazijos keturias klases, dirbo Kaune Brazausko vaistinėje. 1901 m. Maskvos universitete išlaikė vaistininko padėjėjo egzaminus, dirbo Fareino laboratorijoje ir optikos įmonėje. 1903 m. už lietuvišką spaudą ir ryšius su Tilže suimtas, kelis mėnesius kalintas. 1906 m. Maskvos universitete išlaikė provizoriaus egzaminus ir pasiliko Maskvoje dirbti mokslinio darbo. 1919 m. buvo pakviestas profesoriauti į Maskvos universitetą, bet atsisakė ir atvažiavo į Vilnių, vėliau į Kauną. 1922 m. išrinktas universiteto profesoriumi, vadovavo farmacijos ir farmakognozijos katedroms, 1939 m. pasitraukė iš universiteto, bet 1945 m. vėl buvo grąžintas į Kauno universitetą, vadovavo katedrai. Mirė 1950 m. rugsėjo 17 d. Kaune.

- 100 metų, kai rugsėjo 8 d. Anykščiuose gimė **Marija LEKNICKIENĖ - ANDRIJAUSKAITĖ**. Monrealio lietuvių veikėja, ilgametė Kanados lietuvių centro tarybos narė, viena iš organizatorių moterų sekcijos, kuri rūpinosi lietuvių rėmimu Vokietijoje. "Nepriklausomos Lietuvos" savaitraščio bendradarbė ir rėmėja.

- 70 metų, kai rugsėjo 16 d. Ažupiečių kaime gimė **Algirdas ČIZAS**. Habil. daktaras, VTU Medžiagų atsparumo katedros profesorius. 1947 m. baigė Anykščių gimnaziją, 1947 - 1952 m. studijavo KPI statybos fakultete. Dirbo Lietuviškosios enciklopedijos redakcijos sk. vyr. red., VISI docentu. 1976 - 1994 - VTU Medžiagų atsparumo k-dros ved., nuo 1995 - studijų kokybės vertinimo centro direktorius. Parašė apie 100 mokslinių straipsnių statybinių konstrukcijų optimizacijos tematika. Yra keleto knygų autorius.

- 130 metų, kai rugsėjo 20 d. Malaišių kaime gimė **Juozas TUMAS - VAIŽGANTAS**. Lietuvių literatūros klasikas, prozininkas, literatūros istorikas ir kritikas bei publicistas. Baigęs Kauno dvasinę seminariją kunigavo įvairiose vietose, aktyviai dalyvavo tautiniame judėjime, dirbo katalikiškoje spaudoje, dėstė Kauno universitete. Parašė romanus "Šeimos vėžiai", "Pragiedruliai", apysakas "Dėdės ir dėdienės", "Nebylys", "Valiulio pasaka", "Mikutis gamtininkas", apsakymų, alegorinių vaizdų, istoriografijos, kritikos, publicistikos darbų. Mirė 1933 m. Kaune.

- 85 metai, kai rugsėjo 28 d. Mackonyse gimė **Kazys SIMAŠKA**. Aktorius. Vaidybos mokėsi Olekos - Žilinskio dramos studijoje. Dirbo Kauno, Klaipėdos, Šiaulių dramos teatruose. Nuo 1950 m. Vilniaus akademiniame dramos teatre. Yra sukūręs daug vaidmenų. Dau-

guma jų - komiški. Mirė 1965 m. lapkričio 13 Vilniuje.

SPALIO MĖN.

- 60 metų, kai spalio 8 d. Anykščiuose gimė **Juozas VIRBICKAS**, habil. dr. prof., Lietuvos MA narys korespondentas, Tarptautinės gamtos ir visuomenės mokslų akademijos tikrasis narys ir prezidiumo narys. Lietuvos MA Ekologijos instituto direktorius. Hidrobiončių ekologijos ir fiziologijos laboratorijos vedėjas. Lietuvos ekologų draugijos pirmininkas, Aplinkos apsaugos ministerijos Aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo tarybos narys. Knygų "Lynas Lietuvoje", "Sterko biologija ir verslas Lietuvos vandenyse", "Lietuvos žuvis" bendraautorius.

- 115 metų, kai spalio 11 d. Kaniukų kaime (Utenos raj.) gimė **Stasys PUODŽIŪNAS**. Mokytojas chorvedys. Lankė J. Naujalo vargonininkų kursus. 1909 m. Ukmergėje surengė pirmą lietuvišką vakarą - vaidinimą ir choro koncertą. 1911 - 1912 m. mokydamasis Rygos muzikos mokykloje, vadovavo "Giedros" draugijos chorui. Vėliau mokytojavo Kavarske, Anykščiuose. Rinko liaudies dainas. Palaidotas Anykščių kapinėse.

- 55 metai, kai spalio 18 d. Klevėnų kaime gimė **Arvydas ŠALTENIS**, tapytojas. Baigė Vilniaus dailės akademiją. Dailės akademijos rektorius. Dalyvauja parodose.

- 70 metų, kai spalio 28 d. Bičionių kaime gimė **Antanas TYLA**, habil. daktaras, profesorius, istorikas. Lietuvos istorijos instituto direktorius, VDU Humanitarinio fakulteto Istorijos katedros vedėjas, Lietuvos MA narys ekspertas, Lietuvos mokslo tarybos narys, Lietuvos katalikų mokslo akademijos, Lietuvos Respublikos valstybinės paminklo saugos komisijos narys. Parašė knygas: "Lietuva ir Livonija XIV a. pab. - XVII a. pr.", "1905 metų revoliucija Lietuvos kaime" ir kt. Jis Vilniaus dailės akademijos ir VDU Senato narys, Lietuvos Banko banknotų ir monetų parengimo komisijos narys, Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkas, Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto viceprezidentas.

- 125 metai, kai spalio 29 d. Vaitkūnų kaime gimė **Juozas MACIŪNAS**. Gydytojas, visuomenės veikėjas, vertėjas. Baigė Maskvos universiteto medicinos fakultetą ir 1905 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Papilėje, Jurbarko kaip valsčiaus gydytojas. Išleido "Trumpą higienos vadovėlį" aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms. Straipsnius rašė medicinos klausimais į "Vairą", "Mediciną", bendradarbiavo "Lietuviškoje enciklopedijoje". Mirė 1946 m. liepos 7 d. Linkuvoje.

LAPKRIČIO MĖN.

- 110 metų, kai lapkričio 11 d. Kavarsko vls. gimė **Vincas KVIESKA**, visuomenės veikėjas. 1916 m. baigė Petrapilio universiteto istorijos skyrių ir gavo diplomą. Dirbo Ukmergės gimnazijoje, Ukmergės mokytojų metinių

kursų vedėju. Mokytojavo Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos gimnazijoje. Dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungoje, savivaldybės veikloje, kultūros taryboje, kooperatyvų veikloje. Bendradarbiavo liaudininkų spaudoje. 1949 m. išvyko į JAV. Ir čia aktyviai bendradarbiavo lietuvių spaudoje. Mirė 1958 m. lapkričio 30 d. Čikagoje.

- 95 metai, kai lapkričio 14 d. Svėdasuose gimė **Juozas BUTKUS**. Mokytojas, literatas. Baigęs pedagoginius kursus, nuo 1925 m. mokytojavo Rokiškio apskrityje pradžios mokykloje. Bendradarbiavo "Lietuvos ūkininke", "Jaunime", "Mokykloje ir gyvenime", "Jaunųjų pasaulyje", 1932 m. išspausdino pjesę "Šauliška meilė". 1941 m. buvo ištremtas.

- 75 metai, kai lapkričio 15 d. Smulkio kaime gimė **Vytautas VETEIKIS**. Literatas. Dirbo mokytoju. 1962 m. išspausdino apysaką "Dangus visuomet žydras". Yra keletos memuaristinių knygų literatūrinis bendraautorius. Mirė 1996 m. birželio 16 d. Šiauliuose.

- 90 metų, kai lapkričio 20 d. Rašimuose gimė **Vaclovas Petras TUMASONIS**, gydytojas. 1929 m. baigė Utenos gimnaziją, 1929 - 34 studijavo VDU medicinos fakultete. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. 1944 - 1945 m. dirbo Vienos univ. chirurginės klinikos chirurgu. 1947 m. atvyko į JAV ir vertėsi gydytojo praktika, spausdino savo darbus "Medicinos" žurnale.

- 100 metų, kai lapkričio 21 d. Rygoje gimė **Ona ZABIELAITĖ - KARVELIENĖ**, operos solistė. Vaikystė ir jaunystė prabėgo Anykščiuose. Studijas pradėjo Peterburgo konservatorijoje, baigė Romos Santa Cecilia muzikos akademiją, dainavo Adriano, Cremonos, Atėnų operos teatruose. Pokario metais dirbo Vilniaus konservatorijoje, ruošė dainininkus ir savo namuose. Mirė 1955 metais rugpjūčio mėn. Anykščiuose.

GRUODŽIO MĖN.

- 155 metai, kai gruodžio 19 d. Virikauskų kaime (Radviliškio raj.) gimė **Petras LEGECKAS**. Kunigas, literatas. Baigė Kauno dvasinę seminariją, kunigavo Krinčine, Šeduvoje, Kavarske. Rašė ir vertė religinę literatūrą, parengė pasaulietinės poezijos leidinį "Tėvyniškos giesmės" (išleido K. Žalvario slapyvardžiu). Mirė 1934 m. lapkričio 16 d. Penionyse, palaidotas Kavarske.

- 105 metai, kai gruodžio 29 d. Mitašiūnų kaime gimė **Leonardas GIŽINSKAS**. Kunigas, pedagogas, publicistas. 1910 m. įstojo į Kauno dvasinę seminariją, 1915 m. mokytojavo Vašuokėnuose. 1917 m. įšventintas kunigu. Bendradarbiavo "Lietuvos aide", "Laisvėje", "Ryte" ir kt. Išleido knygą "Dievo tiesos krislai tautų religijose" (1939 m.).

Sudarė ir parengė spaudai Anykščių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos darbuotojos Bronė GVOZDIENĖ, Germa AVILTIENĖ

1998 m. KOVAS

6 d. Akcinės bendrovės "Anykščių vynas" salėje Lietuvos kariuomenės Garbės sargybos orkestro koncertas.

7 d. Koplyčioje Vilniaus Balio Dvariono muzikos mokyklos jaunųjų atlikėjų pučiamųjų instrumentų muzikos koncertas.

10 d. Muzikos mokykloje populiarias italų molodijas gitara grojo Artūras Kelpša, smuiku - Kristina Domarkienė.

11 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos renginiai. Muzikos mokykloje moksleivių koncertas "Mūsų viltys". A. Vienuolio gimnazijoje aitvarų, vėjo malūnėlių šventė. Kultūros rūmuose rajono tautodailininkų parodos atidarymas. A. Baranausko vidurinės mokyklos moksleivių koncertas.

Koplyčioje Nacionalinės filharmonijos violončelistų Augustino Vasiliausko, Rimanto Armono, Sauliaus Lipčiaus ir Dainiaus Palšausko koncertas.

20 d. Kultūros rūmuose moksleivių viktorina "Paukščio šventė", skirta Pasaulinei žemės dienai.

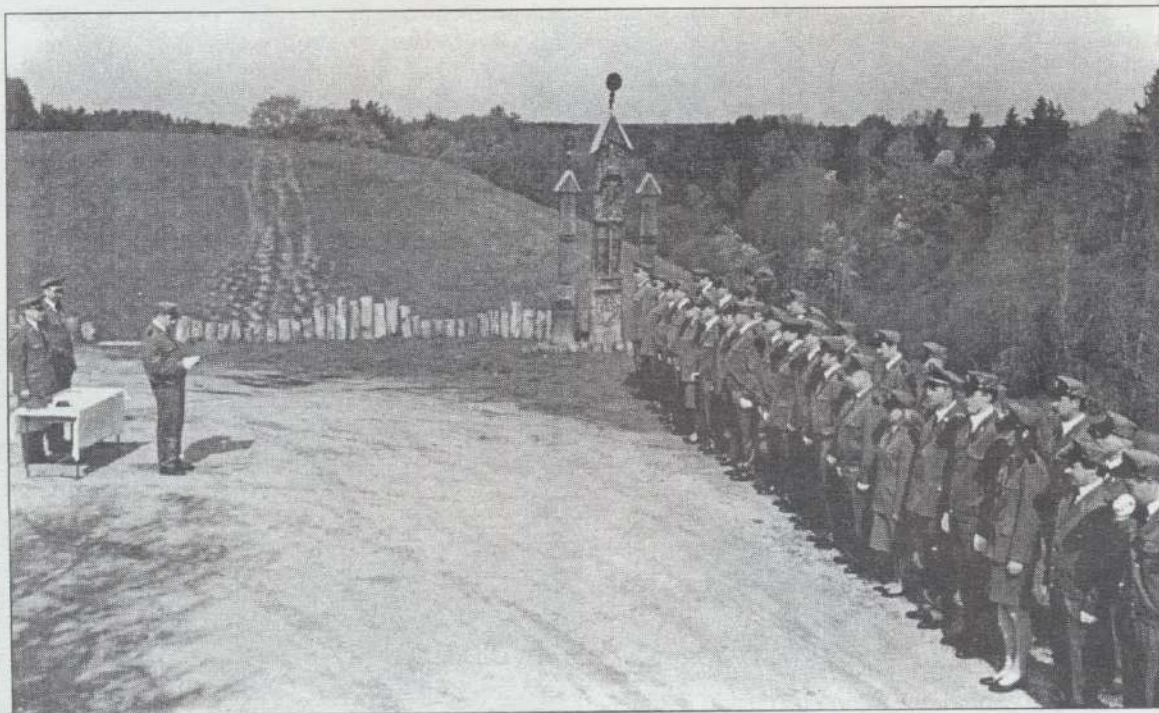
21 d. A. Baranausko vidurinėje mokykloje konferencija "Knyga - tautos istorinės atminties dalis". Pranešimus skaitė hab. daktaras Antanas Tyla, hab. daktaras prof. Vytautas Kubilius, prof. Albinas Jovaišas.

BALANDIS

6 d. Viešojoje Bibliotekoje senųjų leidinių iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių paroda.

Valstybės dieną ant Vorutos piliakalnio anykštėnai pasirašo deklaraciją dėl medinės pilies statybos

Prie Vorutos piliakalnio Šv. Florijono dieną priesaikos žodžius taria gaisrininkai

Arklio muziejaus 20 - mečio minėjimui skirtoje "Bėk, bėk, žirgeli" šventėje buvo pagerbti šio muziejaus įkūrėjai

7 d. Koplyčioje Rimantės Butkuvienės medžio skulptūros parodos atidarymas.

13 d. Kultūros rūmuose Velykinis pavakarojimas.

16 d. A.Vienušio gimnazijoje konferencija "Antano Vienuolio dienos".

17 d. Viešojoje bibliotekoje susitikimas su poetu Rimgaudu Graibum.

19 d. Kultūros rūmuose vaikų folkloro šventė "Pumpurėlis".

25 - 26 d. Kultūros rūmuose regioninė Molinuko lėlių teatrų šventė.

26 d. Koplyčioje dainininkės Gintarės Skėrytės ir Vilniaus styginių kvinteto koncertas.

Išleistas Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos Anykščių skyriaus narių kūrybos almanachas "Prie Šventosios".

17 d. Šv.Mato bažnyčioje religinės muzikos valanda, skirta dainininkės Anelės Kairytės - Bajorienės 100 - osioms gimimo metinėms. Dalyvavo Jūratė Vizbaraitė /sopranas/, Rita Novikaitė /mecosopranas/, Linas Sprindys /tenoras/, Gediminas Kviklys /vargonai/.

23 d. Muzikos mokykloje Anykščių ir Kupiškio muzikos mokyklų kolektyvų koncertas.

24 d. Kultūros rūmuose vaikų šokių kolektyvų koncertas.

31 d. Šv.Mato bažnyčioje Panevėžio vyskupijos vaikų ir jaunimo šventė "Giedame Šventajai Dvasiai".

Išėjo Liudvikos Didžiulienės - Žmonos Raštų antrasis tomas (parengė Milda Telksnytė ir Vygandas Račkaitis)

GEGUŽĖ

Bibliotekoje tautodailininkės Eleonoros Telksnienės audinių paroda 85 - ojo gimtadienio proga.

3 d. Kultūros rūmuose koncertas Motinos dienai.

8 d. Prie užtvankos Anykščių miesto ir Ankerskogeno (Švedija) jaunimo projekto "Vikingai ir lietuvaičiai" pristatymas.

9 d. Koplyčioje dainininko Romualdo Vešiotos koncertas šv.Stanislovo dienai.

11 d. Kultūros rūmų teatro premjera D.Brazdžiuvienės "Tėti, aš įsimylėjau", režisierius A.Masiliūnas.

15 d. J.Biliūno gimnazijoje rajono olimpiadų ir konkursų laureatų šventė "Mes stebiamės viršūnėmis į jus".

Greiti buvo žirgeliai juodbėrėliai

BIRŽELIS

Koplyčioje Anykščių dailės mokyklos moksleivių darbų paroda.

6 d. Šv.Mato bažnyčioje vyrų choro "Sakalas" koncertas Tėvo dienai.

6 - 7 d. Niūronyse tradicinė "Bėk bėk, žirgeli!" šventė. Arklio muziejaus įkūrimo dvidešimtmečio minėjimas.

12 d. A.Baranausko ir A.Vienuolio - Žukausko memorialiniame muziejuje ansamblis "Valaukis" priminė Antaninių šventimo tradicijas. Įkurtas Antanų klubas.

13 d. Troškūnuose konferencija, skirta pirmosios Troškūnų bažnyčios 300 metų jubiliejui.

14 d. Kultūros rūmuose Gedulo ir Vilties dienos minėjimas.

18 d. Koplyčioje Anykščių Kultūros rūmų choro koncertas.

20 d. Dainuvos slėnyje Joninių šventė. Meno mėgėjų kolektyvų, vykstančių į Pasaulio lietuvių dainų šventę, palydos.

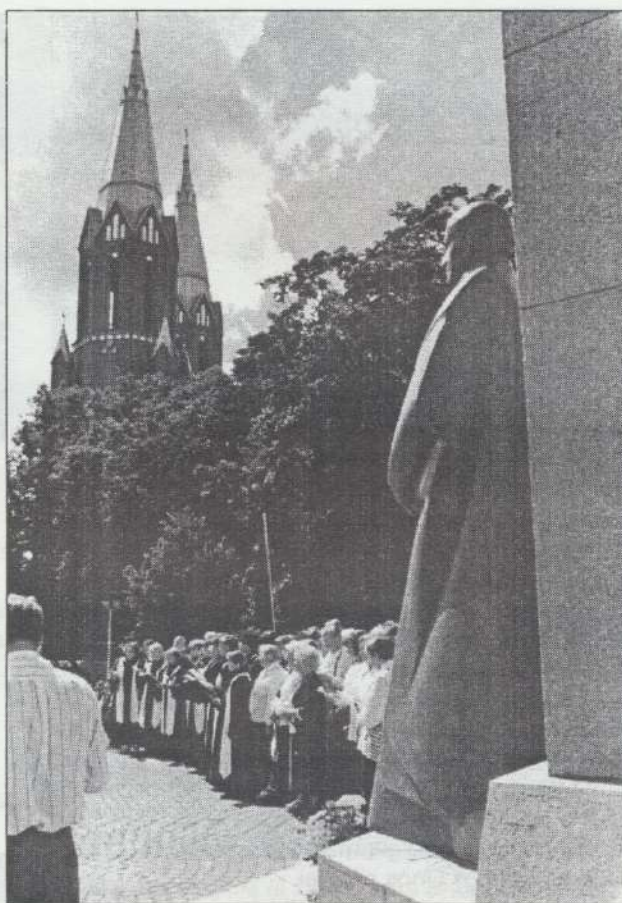
26 d. Niūronyse Utenos apskrities literatų šventė "Po Aukštaitijos dangumi".

27 - 28 d. Svėdasuose Vaižganto dienų renginiai. Pasirodė Gintaro Ražansko knyga "Anykščių Jono Biliūno gimnazija".

LIEPA

Koplyčioje panevėžiečio Arvydo Petrulio medžio skulptūrų paroda.

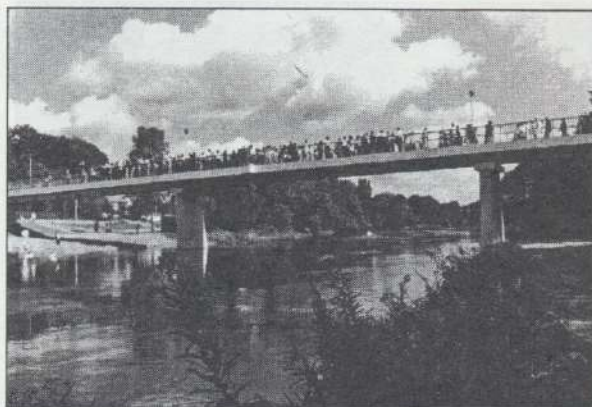
6 d. Mindaugo karūnavimo - Valstybės dienos šventė

Choristai prie A.Baranausko paminklo

Prie Puntuko akmens pagerbtas S.Dariaus ir S.Girėno skrydžio per Atlantą 65 - metis

Šv. Onos atleidų dieną atidarytas pėsčiųjų tiltas per Šventąją

ant Vorutos piliakalnio.

16 d. Prie Puntuko akmens Atminties valanda, skirta St.Dariaus ir St.Girėno skrydžio per Atlantą 65 - osioms metinėms.

22 d. Koplyčioje koncertavo dainininkė Skaidra Jančaitė ir pianistė Rasa Stalygienė.

24 d. Šv.Mato bažnyčioje kamerinio ansamblio "Musica Camerata" ir koplyčios merginų choro koncertas.

25 d. Dainuvos slėnyje kaimo kapelų koncertas. Simo /Vytauto Babravičiaus/ jubiliejinis turas po Lietuvą "30 metų scenoje su gitara".

26 d. Šventos Onos atleidai.

Pėsčiųjų tilto per Šventąją atidarymo iškilmės.

A.Baranausko meno dienų chorų šventė "Daina dainuojas šventaisiais jausmais".

Pučiamųjų orkestrų paradas.

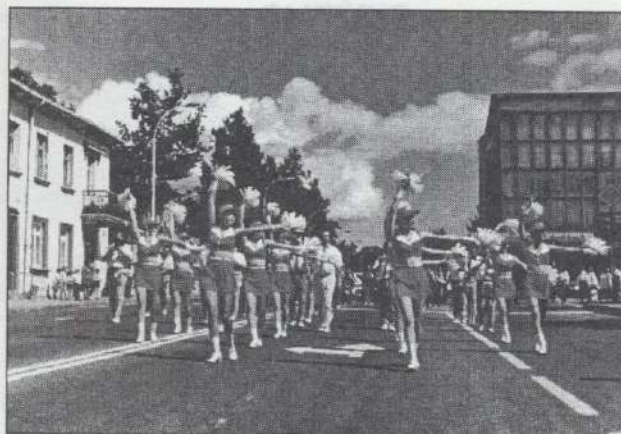
RUGPJŪTIS

23 d. Kultūros rūmuose Juodojo kaspino dienos renginiai. Susitikimas su Lietuvos katalikų Bažnyčios kronikos platintojais, seserimi Nijole Sadūnaite. Dalyvavo prof. Antanas Tyla.

Ansamblio "Valaukis" ir Muzikos mokyklos moks-

Madas demonstruoja A.Vienuočio gimnazijos moksleivės

Anykštėnus linksmino saviveiklininkai

leivių koncertas.

25 d. A.Baranausko ir A.Vienuočio - Žukausko memorialinio muziejaus parodų salėje pokalbis "Lietuva ir Anykščiai po dešimties metų".

RUGSĖJIS

Koplyčioje Arūno Augučio tapybos, keramikos darbų paroda.

4 d. Kultūros rūmuose Anykščių sąjūdžio dešimtmečio minėjimas.

18 d. Koplyčioje Antano Paulavičiaus knygos "Rytmečio sapnas" pristatymas.

19 - 20 d. Anykščiuose tituliniai Šv.Mato atleidai.

25 d. Koplyčioje literatūros vakaras "...baltus žirnius kūlė". Dalyvavo literatūros kritikas Valentinas Sventickas ir poetas Algimantas Baltakis.

29 d. Koplyčioje koncertavo dainininkė Regina Maciūtė ir Vilniaus kvartetas.

SPALIS

Koplyčioje fotokonkurso "Balio Buračo kelias" laureatų

Fotomenininkas ir grafikas R.Dichavičius Anykščių bibliotekoje

darbų paroda.

Meno, mokslo ir derliaus šventės "Anykščių ruduo 98" renginiai.

5 - 9 d. Anykščių lopšeliuose - darželiuose rudens gėrybių parodėlės.

6 - 8 d. A. Vienuolio gimnazijoje paroda "Rudens kraitė".

8 d. A. Baranausko vidurinėje mokykloje konferencija žemdirbystės klausimais.

9 d. Kultūros rūmuose Panevėžio ir Anykščių rajono savivaldybių bendradarbiavimo sutarties pasirašymas. Koncertas "Senų gerų draugų būrys".

10 d. Baranausko aikštėje Anykščių dailės mokyklos kūrybinis projektas "Skulptūrų parkas".

16 d. Koplyčioje poeto ir prozininko Rimanto Vanaugo jubiliejinis kūrybos vakaras.

17 d. Kultūros rūmuose Lietuvos policijos 80 - mečio minėjimas ir šventinis koncertas.

17 d. J. Biliūno gimnazijoje metodinė - praktinė konferencija "Teatras - asmenybės ugdymo mokykla". Teatralizuota eiseną Anykščių miesto gatvėmis "Teatras: gyvenimas, vizija, fantazija".

23 d. A. Vienuolio gimnazijoje rudens madų paradas.

23 d. Koplyčioje senosios muzikos ansamblio "Musica humana" koncertas.

31 d. Šv. Mato bažnyčioje Adomo Mickevičiaus eilės skaitė aktorius Povilas Kulvinskas.

LAPKRITIS

6 d. Koplyčioje muziejininkės Teresės Mikeliūnaitės 70 - mečio minėjimas.

Stasės Mikeliūnienės akvarelės paroda.

*Į šv. Mato Bažnyčią iš Didžiosios Britanijos atkelia-
vo vargonai*

*Anykštėnai
ir jų svečiai iš
Vilniaus
svarstė statyti
ar nestatyti
ant Vorutos
piliakalnio
medinę pilį*

Lenkijos vyskupų delegacija lankėsi A.Baranausko ir A.Vienušio - Žukausko memorialiniame muziejuje

7 d. Kultūros rūmuose laikraščio "Anykšta" 50 - mečiui skirtas šventinis vakaras.

Koncertų ciklas "Muzika mano miestui"

7 d. Koplyčioje Klaipėdos universiteto Menų fakulteto chorvedybos katedros mišraus choro koncertas / vad. Gediminas Purlys/.

16 d. Koplyčioje Kauno valstybinio muzikinio teatro solistų Giedrės Juknevičiūtės ir Tomo Ladigos koncertas.

22 d. Šv.Mato bažnyčioje Panevėžio kamerinio moterų choro "Volungė" koncertas /vad. Gražina Viržonienė/.

Muzikos mokykloje Panevėžio Kamerinio orkestro koncertas.

27 d. Kultūros rūmuose Lietuvos Kamerinio orkestro /vad. Saulius Sondeckis/ koncertas.

14 d. Koplyčioje Nikolajaus Rericho paveikslų reprodukcijų parodos atidarymas.

Savivaldybės salėje diskusija apie medinės pilies statybą ant Šeimyniškių /Vorutos/ piliakalnio.

22 d. Kultūros rūmuose Lietuvos kariuomenės 80 - mečio minėjimas ir šventinis koncertas.

GRUODIS

11 d. Viešojoje bibliotekoje susitikimas su fotomeninku Rimantu Dichavičiumi ir buvusiu tremtiniu prozininku Jurgiu Usinavičiumi.

14 d. Koplyčioje instrumentinio kvinteto koncertas: Borisas Traubas /smuikas/, Petras Radzevičius /altas/, Valentinas Kaplūnas /violončelė/, Vytautas Jacunskas

/kontrabosas/, Leonidas Melnikas /fortepijonas/.

21 d. Koplyčioje fotoparodos "Anykščių krašto bažnyčių prakartėlės" atidarymas.

22 d. Koplyčioje Muzikos mokyklos moksleivių ir mokytojų Kalėdinis koncertas.

27 d. Kultūros rūmuose jungtinis chorų Kalėdinis koncertas.

29 d. Kultūros rūmuose Kalėdinės muzikos vakaras. Dalyvavo Aušra Stasiūnaitė /mecosopranas/, Tomas Vaisieta /aktorius/, Andrius Pleškūnas /viola/, ir Nijolė Baranauskaitė /fortepijonas/ bei Lietuvos muzikos akademijos dainavimo katedros studentai.

Parengė Vida ZASIENĖ

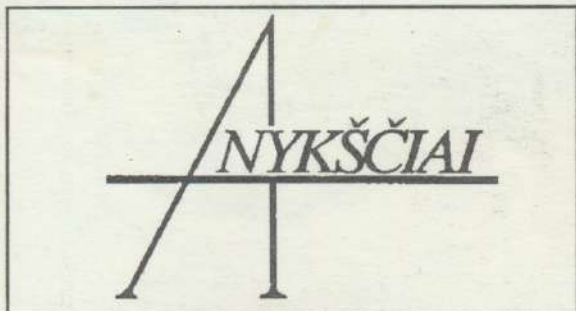

Trys Karaliai. Prakartėlių paroda koplyčioje. Almanco ČIELIO nuotrauka

Niūronyse vykusios Utenos apskrities literatų šventės "Po Aukštaitijos dangumi" dalyviai susirinko prie gimtojo J. Biliūno namo.

Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-
Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

1999-ųjų pirmas pusmetis

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (istorija)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (red. pavaduotoja)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (personalijos, kronika)

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Spaudė AB "Utenos spaustuvė",
Kauno 33, 4910 Utena. Tiražas 1500. Užsakymo Nr. 854

